

CERDONIS

Slovenjgraška kotlina, razprostrta med spokojnim naročjem Uršlje gore in blagimi krivuljami Pohorja, ponuja očem naključnega opazovalca idilično umirjeno podobo. A le na prvi pogled, saj navidezno nepremičnost narave z nedoumljivo harmonijo dopolnjujejo energetske silnice, ki jih ta pokrajina vsebuje in izžareva.

Po natančnejšem in pronicljivejšem spoznavanju tega prostora ugotovimo, da ga že stoletja preveva bogato civilizacijsko, kulturno in umetniško vrenje, dinamika, lahko bi tudi rekli plodna duhovna klima, neusahljiv ustvarjalni nemir, ki je skrivnostno in živo povezan s pokrajino, saj se le-ta vtisne v osebnost in zaznamuje človekov značaj že v ranljivem zgodnjem otroštvu. Ni naključje, da se je v tem varnem okolju izoblikovala tako bogata in raznolika tradicija, ki so jo ustvarjali in negovali različni ljudje skozi stoletja. Večkrat se niti ne zavedamo, komu iz preteklosti dolgujemo vsaj spoštljivo zahvalo in nekaj trenutkov naše zavestne pozornosti. Eden takih je, manj znani, a zagotovo eden najpomembnejših srednjeveških ustvarjalnih duhov, pred pol tisočletja v Slovenj Gradcu rojeni Matevž Cerdonis, ki velja za prvega slovenskega tiskarja ali natančneje - našega človeka, ki se je prvi začel ukvarjati s črno umetnostjo, to zlahtno obrtjo, ki je skozi stoletja prerasla v grafično industrijo z zapleteno sodobno tehnologijo in visokimi tehničnimi ter estetskimi standardi.

Kot poklon človeku, ki se je med Slovenci prvi lotil tiskarstva, smo slovenjgraški založbi nadeli ime Cerdonis. Mesto Slovenj Gradec je knjižno založbo potrebovalo že nekaj časa, saj ima kot kulturno središče močno zaledje tako v umetniškem in strokovnem kakor tudi v leposlovnem književnem ustvarjanju, sicer pa tukaj že trideset let deluje Literarni klub, ki združuje avtorje s celotnega področja Koroške in tvorno sooblikuje kulturno dogajanje v tem delu Slovenije.

Založba Cerdonis, ki je bila ustanovljena v začetku leta 1995 pod okriljem grafičnega podjetja Studio S, d.o.o. iz Slovenj Gradca, je s svojo dejavnostjo pričela smelo posegati v koroški in slovenski kulturni prostor kmalu po ustanovitvi. Založba je, poleg izdajanja

Odsevanj, časopisa za leposlovje in kulturna vprašanja, začela uresničevati svoj knjižni program. Prva leposlovna izdaja, novele Toneta Turičnika z naslovom Bili so, je datirana z letnico '95 in večina knjig iz te naklade je že med bralci. Knjigo so lepo sprejeli. V začetku leta '96 je založba Cerdonis izdala in predstavila svojo in avtorjevo drugo knjigo - pesniško zbirko V redu kaos Blaža Prapótnika. 555 izvodov še ni v celoti razprodanih, vendar če poznamo dinamiko prodajanja posamezne knjige, smo lahko pri založbi optimisti.

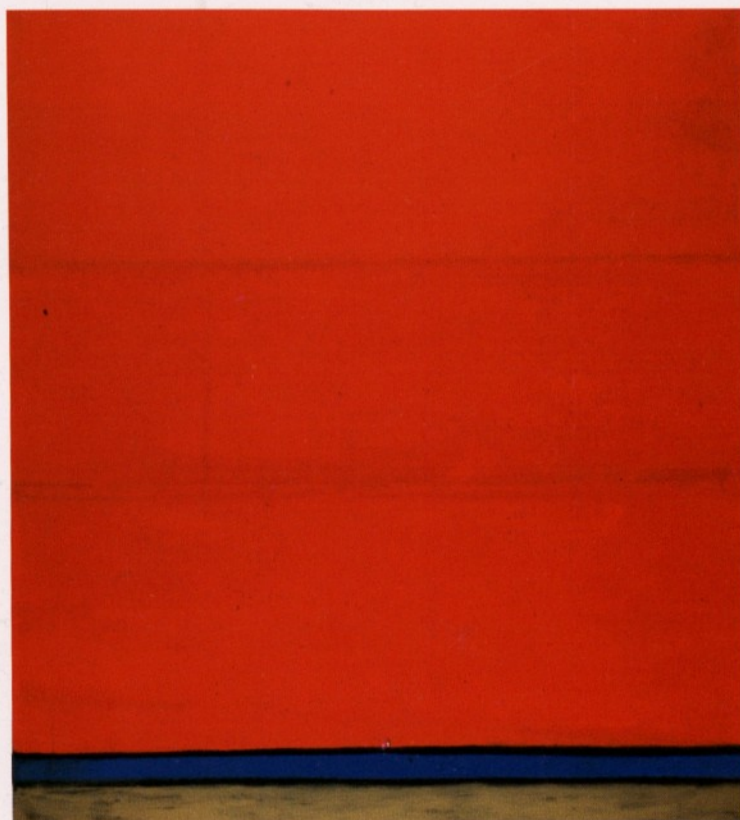
Glavni urednik leposlovnih izdaj Andrej Makuc je s sodelavci in v dogovoru z avtorji pripravil naslove knjig, ki jih bo založba izdala v prihodnosti. Terminski plan izhajanja predvidenih del pa je uskladił direktor Uroš Slemenik, tako da lahko pričakujemo v začetku prihodnjega leta izid otroške knjige In vendar je sreča, če si Mavriček, mladinske pisateljice Mire Cajnko; knjiga bo opremljena s prikupnimi ilustracijami slikarja Aleksandra Nišavića.

Za pomlad '97 napovedano dvojezično, slovensko-nemško pesniško zbirko slovenjgraškega pesnika Ernsta Golla in esej o njegovem delu pripravlja prevajalec in pisec eseja Vinko Ošlak. Knjiga naj bi izšla v sodelovanju z avstrijskim Gradcem, saj sta mesti v zadnjem času zopet blagohotno naklonjeni povezovanju na kulturni in politični ravni. Najzajetnejši projekt, ki ga bo založba Cerdonis s

prijazno pomočjo in podporo koroških občin realizirala jeseni '97, pa je izdaja dveh knjig z delovnim naslovom Antologija slovenske Koroške poezije in proze. Izbor proze in spremno študijo pripravlja pisateljica doktorica Silvija Borovnik, izbor koroške poezije pa bo opravil Miran Kodrin, profesor, ki bo o pesnikih in njihovem delu prispeval esej.

Pri sestavljanju antologije je potrebno opraviti dokaj obsežno delo, saj je to pri nas na slovenskem Koroškem prvi tovrstni projekt.

Ko bo to pionirsko delo zaključeno, bodo tukajšnji literarni ustvarjalci pregledno predstavljeni v knjigah, ki bosta lahko služili kot leksikon, priručnik ali dodatni učbenik. Predvsem pa bo delo vidnejših koroških

Bogdan Borčić, Rdeča Vrata, 1995, akril, 200x180 cm

literatov na ta način dostopnejše profesorjem, literarnim zgodovinarjem, ljubiteljem in tudi zanamcem. Popolnoma jasno je, da je ambiciozni projekt antologije koroške literature, ki ga pripravlja Založba Cerdonis, izrednega kulturnega in literarno-zgodovinskega, pa tudi informativnega pomena za Koroško in Slovenijo.

Podjetje Studio S, d.o.o., kamor spada založba, se ukvarja tudi z elektronskim medijem Internetom - najsodobnejšo obliko trženja informacij in storitev. Za popolno storitev smo instalirali tudi svoj računalnik - strežnik (server) in ga poimenovali po Matevžu: Cerdonis WEB (WWW); postavili smo seveda tudi domačo stran (homepage).

Naš sodelavec Simon Pogorelčnik je oblikoval tudi domačo stran za založbo in jo z nekaterimi osnovnimi informacijami (tudi o Cerdonisu) na medmrežju v duhu časa predstavil svetu. Vabimo vas, da obiščete strežnik Cerdonis in si ogledate naše strani na naslovu: <http://www.studio-s.si>. Naš naslov za elektronsko pošto: E-mail: info@studio-s.si.

Omeniti velja, da založniška hiša Cerdonis odlično sodeluje tudi s slovenjgraško Kmetijsko založbo - urednik Andrej Golob, in z založbo Voranc z Raven na Koroškem - urednik Vojko Močnik. V našem grafičnem oz. repro studiu, s sodobno opremo (profesionalni bobnasti in ploščati skener, grafične postaje Macintosh in PC, osvetljevalka za grafične filme oz. fotolite, Matchprint - sistem za barvne poskusne odtise) opravljamo predvsem dela s področja grafičnega oblikovanja, tehničnega urejanja tiskovin in priprave za tisk. Tako viribus unitis - z združenimi močmi, v klasični in sodobni elektronski obliki, nadaljujemo plemenito delo in poslanstvo črne umetnosti, kar je pred petsto leti začel prvi slovenski tiskar, naš rojak Matevž Cerdonis iz Slovenj Gradca.

Matthaeus CERDONIS de Windischgretz

Kulturna revolucija, ki se je v petnajstem stoletju začela z Gutenbergovim izumom tiska s premičnimi tiskarskimi črkami (42 vrstična biblija iz leta 1455), je kmalu zajela celotno takratno Evropo. S pomočjo prvih knjig - ikunabul - so se začele širiti, najprej resda med učenjaki, humanistične ideje in težnje. Knjiga je stopila na pot svojega poslanstva v službi napredka, širjenja znanja, omike in kulture.

Danes si ob obilici informacijskih sistemov težko predstavljamo, kako pomemben kulturni mejnik za človeštvo je bila v 15. stoletju knjiga, ta duhovna skrinjica z neprecenljivim zakladom.

Naš rojak Matthaeus Cerdonis de Windischgretz, kakor se je mož imenoval s polatinjenim imenom, je v ta pomembni tok zgodovine poleg razgibanega življenja vnesel tudi svoje znanje, trud in ustvarjalno energijo.

Matevž Cerdonis je bil rojen okrog leta 1445 v Slovenj Grad-

cu. Od leta 1460 je študiral na Dunaju. Leta 1471 postane magister artium, viri pa navajajo, da je na univerzi tudi predaval.

Tiskarstva se je najverjetneje učil v Italiji pri beneškem mojstru Erhardu Ratdoltu, s katerim je tudi kasneje sodeloval, svojo tiskarno pa je odprl leta 1482 v Padovi. Njegova srednje velika tiskarska delavnica s skromnim črkovnim materialom, uporabljal je le eno vrsto pisave - drobno gotico, je tiskala v glavnem za potrebe tamkajšnje univerze.

Za stroko je zanimiva posebnost Cerdonisovih tiskov: na tiskovinah namreč ni uporabljal običajne paginacije listov oz. številčenja strani, kot jo poznamo danes, ampak je numeriral le polovične tiskarske pole. Na tiskih se je ponosno podpisoval z latinskim imenom, priimkom in krajevnim poreklom.

V letih od 1482 do 1487 je Matevž Cerdonis kot samostojni tiskar ikunabul natisnil okrog 60 manj obsežnih knjig s področja medicine, prava, matematike, astronomije in tudi publikacij z jezikoslovno in polemično vsebino. Pomembni pa so tudi natisi humanističnih del. Vse te knjige so bile tiskane v latinskem jeziku. Slovenci smo tako dobili svojega prvega tiskarja oziroma grafika še pred Trubarjem in prvo slovensko knjigo.

Na podlagi Cerdonisovega dela zgodovinarji sklepajo, da se je tudi sam ukvarjal z znanostjo. V začetnih časih grafične stroke je bil tiskar pogosto hkrati tudi založnik in je s tem tudi sam nosil vso finančno tveganje pri celotnem projektu izdaje in tiska knjige.

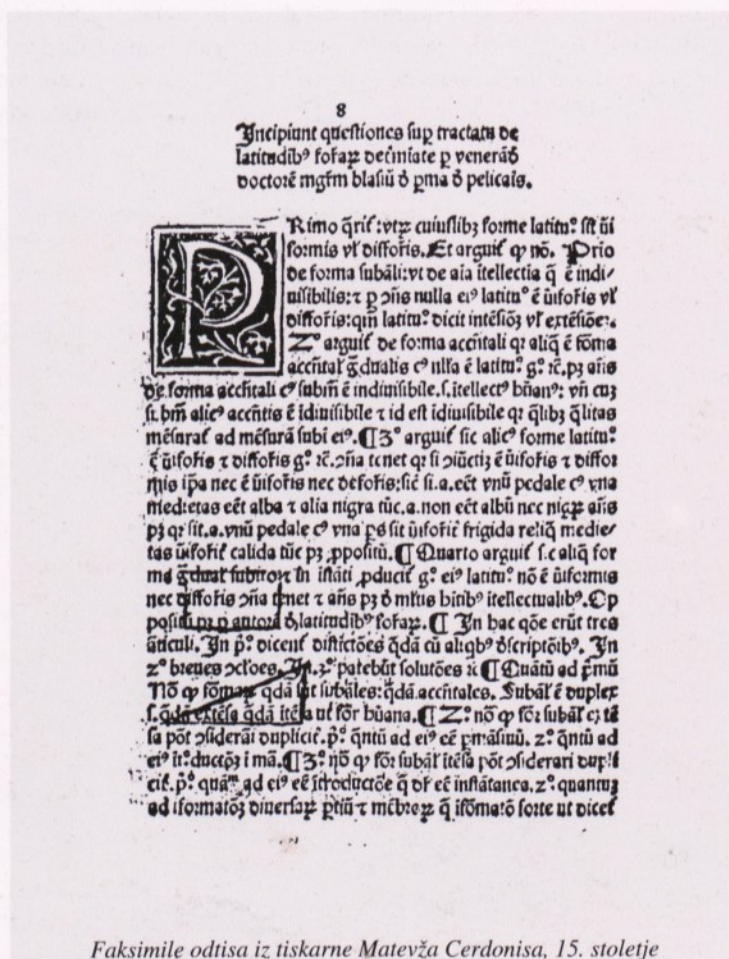
Cerdonis je leta 1487 zaradi konkurence iz Benetk zaprl svojo tiskarno in se, svetovljan, kakršen je bil, odselil. Odpotoval naj bi v Augsburg za mojstrom E. Ratdoltom in se zaposlil kot pomočnik v njegovi tiskarni.

Obžalujemo dejstvo, da je Matevž Cerdonis v svojem plodnem in pestrem življenju deloval le med pionirji tiskarske obrti v tujini in da semena te plemenite večšine ni vsejal tudi na domačih tleh. Tako je imelo njegovo konkretno delo pri kulturnem prizadevanju neprimerno večjo korist na tujem kot pri nas, čeprav ima danes Cerdonis za slovensko kulturo in zgodovino velik moralni in duhovni pomen.

Žal so zgodovinski viri o našem prvem tiskarju dokaj skopi. V Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani hranijo dva njegova tiska iz let 1483 in 1486. Pokrajinski muzej v Slovenj Gradcu pa ne razpolaga z nobenim eksponatom iz za-
puščine Matevža Cerdonisa.

Zagotovo bi se za resno študijo dalo kaj več izvedeti pri zgodovinarjih na Dunaju, v Padovi ali morda celo v Benetkah, in izbrskati množico natančnejših podatkov med arhivi v mestih, kjer je Cerdonis ustvarjalno deloval. To velik strokovni izziv tudi za koroško zgodovinsko društvo.

Matthaeus Cerdonis de Windischgretz, njegovo življenje in delo, so pravgotovo vredni naše natančnejše pozornosti in tehtne študijske obdelave, saj se z boljšim poznavanjem pomembnih ustvarjalcev evropske kulture, še posebej naših rojakov, začnemo jasneje zavedati svojih kulturnih in duhovnih korenin.

Faksimile odtisa iz tiskarne Matevža Cerdonisa, 15. stoletje

Blaž Prapótnik

KRONIKA NAJPOMEMBNEJŠIH KULTURNIH DOGODKOV OD JANUARJA DO NOVEMBRA 1996

JANUAR

V januarju sta bili med naodmevnejšimi prireditvami nastop pihalnega orkestra Slovenj Gradec v kulturnem domu in abonmajška gledališka predstava Cankarjevih Hlapcev v režiji Mileta Koruna. Predstava je bila v matičnem gledališču - ljubljanski Drami.

FEBRUAR

Osrednje prireditve so bile proslave v počastitev Prešernovega praznika. V Slovenj Gradcu je bila slovesnost v kulturnem domu. Ob tej priložnosti je nastopil s poslovilnim koncertom Slovenski oktet. Praznični govor je imel Janez Komljanec, župan mestne občine. Podelili so Bernekerjeve plakete. Te so dobili: Lovski oktet Podgorje, Moški pevski zbor Kope z Legna, Anton Knez iz Starega trga, Slavko Sušec iz Podgorja in Kulturno društvo Razbor. Bernekerjeva nagrada za leto 1996 ni bila podeljena. V kulturnem domu je bila abonmajška predstava; na sporedu je bila komedija Landforda Wilsona Zažgi. Režija: Ziah A. Sokolović. Izvedba: Mestno gledališče ljubljansko. Na Valentinovo je v neobdelanem ambientu knjižnice Založba Cerdonis predstavila pesniško zbirke V redu kaos avtorja Blaža Prapótnika. Alternativna promocija je bila zasnovana in izvedena celostno: z ambientalno sceno, avtorsko glasbo in recitalom.

MAREC

V začetku marca je bil mednarodni Wolfov simpozij v Glasbeni šoli Slovenj Gradec. Sodelovali so referenti: dr. Marica Špendal, dr. Primož Kurent, mag. Jan Bortwick (Amsterdam), mag. Leopold Spitzer (Dunaj). Ob tej priložnosti je koncertiral godalni kvartet z Dunaja.

V 2. osnovni šoli so nastopili odrasli pevski zbori iz Mislinjske doline. Prosvetna zveza iz Celovca je gostovala v kulturnem domu s predstavo Pokojna gospejina mama. To gostovanje je bilo sploh prvo tovrstno gostovanje Celovčanov v Slovenj Gradcu. V Knjižnici Ksaverja Meška so predstavili pesniško zbirko Jerice Smolčnik z naslovom Skozi čas.

Literarno-glasbena predstava s sceno "V redu kaos" je na povabilo tamkajšnjih študentov gostovala v Slovenskih Konjicah; Občinstvu so predstavili avtorjevo poezijo; v spremni besedi pa tudi Odsevanja. Sodelovali so: Valentina Smolnikar - klavir, Draga Ropič - uvod, Iztok Hirtl - kitara, Marko Kristan - scena, domačin Frenk Funkelj - recital in avtor Blaž Prapótnik - kitara.

APRIL

V kulturnem domu je gostoval Učiteljski pevski zbor Emil Adamič. Moški pevski zbor Sele - Vrhe pa je praznoval 30-letnico nastopanja. Dekliški pevski zbor iz Šmartna se je udeležil mednarodnega tekmovanja v Zagorju in požel laskava priznanja. Na Drugi OŠ v Slovenj Gradcu je bila medobčinska revija odraslih pevskih zborov Koroška poje 96.

V Mladinski knjigi je predstavil svojo knjigo Dupleška mornarica Tone Partljič; ob tej priložnosti je predstavil nekaj najnovejših akvarelov Peter Petrovič. V prostorih Knjižnice Ksaverja Meška pa so založba DRUMAC in slovenjgraški avtorji promovirali knjigo Cvetovi. Nastopili so: Jerica Smolčnik, Andrej Šertel, Marjana Vončina, Marija Sekirnik, Barbara Ješovnik in Mihaela Lenart.

Z veličastno proslavo je označila svojo 100-letnico Splošna bolnišnica Slovenj Gradec pod častnim pokroviteljstvom Štefke Kučan. Ob tem jubileju je izšla reprezentativna knjiga Pred sto leti tu in danes bolnišnica v Slovenj Gradcu.

MAJ

Kvintet Breznik je proslavil 20-letnico delovanja s koncertom v kulturnem domu. Na II. OŠ je bila revija otroških in mladinskih pevskih zborov iz Mislinjske doline. V kulturnem domu so predstavili avtorski film Josipa Košute Podobe doline,

film o Slovenj Gradcu in Mislinjski dolini. V organizaciji KUD Splošne bolnišnice so odprli razstavo likovnih del Zofke Sudar z Raven na Koroškem. Slikarko je predstavil Mitja Šipek, z nekaj melodijami je dopolnil prijazno ozračje kantavtor Damjan Zih. Igralska skupina MKUD gimnazije Ravne je gostovala v kulturnem domu z Molierovo komedijo Zdravnik po sili v režiji Silve Sešel. V Narodnem muzeju v Ljubljani so podelili nagrade in priznanja Slovenskega arheološkega društva. Priznanje za enkratni dosežek pri projektu sv. Jurij je prejela diplomirana arheologinja Mira Strmčnik Gulič, domačinka z Legna, sicer pa konservatorka na Zavodu za varstvo kulturne dediščine v Mariboru. V istih prostorih so nekaj dni pozneje podelili priznanja na področju slovenskega muzejskega delovanja. Med drugimi je to visoko priznanje dobila Milena Zlatar, kustosinja v Galeriji likovnih umetnosti v Slovenj Gradcu za retrospektivno razstavo likovnih del slikarja Oskarja von Pistorja.

JUNIJ

Lovski oktet iz Podgorja je proslavil 25-letnico dela s koncertom ljudskih in umetnih pesmi (zborovodja Tone Gašper); Dekliški pevski zbor iz Šmartna pa je v prostorih II. OŠ organiziral jubilejni koncert ob 10-letnici obstoja in uspešnega prepevanja (zborovodja Janez Kolerič). Ob tej priložnosti so najzaslužnejšim pevkam podelili Gallusova priznanja. V Galeriji likovnih umetnosti je predstavil svoj ekoprojekt Anton Herman z mislijo - "človek ne more neomajno gospodariti s svetom" in poudarkom - "klasične slike in kipi niso večno veljavne oblike umetnosti in edini način, s katerim nas nagovarja umetnik". Ob 90-letnici rojstva Ljube Prennerjeve so na hiši v Meškovi ulici, kjer je nekoč domovala pisateljica, odkrili spominsko ploščo, v Koroškem pokrajinskem muzeju pa odprli razstavo o njenem življenju in delu: pripravili sta jo Brigita Rapuc in Helena Horvat. 20-letnico ožitve delovanja je proslavilo tudi Kulturno društvo Slovenj Gradec v kulturnem domu. Kulturni spored so pripravili: Jerica Mrzel, Valentina in Blaž Prapótnik ter Big band Ota Vrhovnika. S prireditvijo so Slovenjgradčani hkrati počastili dan državnosti.

V Galeriji likovnih umetnosti so postavili na ogled likovna dela Štefana Marflaka. Kulturni spored je obogatilo gladališče Ane Monro iz Ljubljane.

V hotelu Korotan so promovirali knjigo Koroško šolstvo od preteklosti do danes: največ zaslug za izid ima prof. Franček Lasbaher, predstojnik koroške OE Zavoda za šolstvo Republike Slovenije. V Kopru so se sestali tajniki in predsedniki ZKO: osrednje razprave so zadevale vprašanja organiziranosti in financiranja ljubiteljske kulturne dejavnosti. Srečanja sta se udeležili Helena Horvat in Andreja Gologranc - Fišer.

JULIJ

Predsednik Republike Slovenije Milan Kučan je odlikoval s srebrnim častnim znakom svobode RS prof. Karla Pečka za zasluge pri oblikovanju kulturne podobe Slovenj Gradca, za organizacijsko in drugo delo v dobro krajanov, še posebej pa za kulturno povezovanje Slovenije s svetom. Odlikovanje je predsednik Kučan izročil dobitniku 15. julija v Veliki dvorani predsedniške palače v Ljubljani. Odlikovanje sta dobila še Akademski pevski zbor Tone Tomšič ter Janez Bitenc - za delo na področju glasbene kulture za otroke. Teden dni pozneje je odlikovancu priredil sprejem župan Mestne občine Slovenj Gradec Janez Komljanec na sedežu Mestne občine.

Mladinski alternativni kulturno-umetniški razvojni center (MAKURC) je organiziral mladinski tabor in kulturne delavnice na letališču v Turiški vasi. V Galeriji dr. S. Strnada pa so odprli razstavo likovnih del dr. Tamare Župevc iz Maribora. Nastopil je tudi družinski kvintet Breznik.

SEPTEMBER

V okviru Glasbenega septembra 96 sta bila dva koncerta tudi v Slovenj Gradcu. V kulturnem domu sta nastopili Irena Grafenauer (flavta) in Maria Graf (harfa); drugi koncert pa so pripravili: Janko Šetinc (klavir), Tonko Ninič (violina) in Maria Claude Chappuis (mezzosopran). Občinski praznik (19. september) so oznamenovale številne kulturne prireditve: razen domačih zborov in skupin so nastopili gostje iz prijateljskega mesta Český Krumlov - glasbena skupina Piščali (2x) ter pihalni orkester. Zanimivost: Oktet Lesna je prvič nastopil v cerkvi sv. Pankracija na Gradu. Na slovesni seji Mestnega sveta Mestne občine Slovenj Gradec (22. 9.) so razglasili za častnega občana mestne občine Bogdana Pogačnika, upokojenega novinarja iz Ljubljane, za velike zasluge pri uveljavljanju slovenjgraških zamisli o kulturnem sodelovanju med narodi in informiranju domače in tuje javnosti o kulturnih prizadevanjih v Slovenj Gradcu. Letošnje plakete Mestne občine so med drugim dobili tudi za kulturno delo - Heda Praprotnik iz Slovenj Gradca, Tone Skrivarnik iz Podgorja in Rudi Verovnik iz Slovenj Gradca. Kulturni program za svečano sejo so izoblikovali: saksofonist Oto Vrhovnik, pianistka Kazimira Lužnik, violončelist Bruno Hutterer in pianistka Nafda Stupan. V Galeriji likovnih umetnosti so odprli razstavo Abstraktna umetnost v Avstriji - slike iz zbirke ESSL. Razstavo je odprl veleposlanik Republike Avstrije v Sloveniji Gerhard Wagner.

OKTOBER

V Galeriji dr. S. Strnada so odprli razstavo likovnih del Rudolfa Kotnika iz Hoč. O slikarju je spregovorila Meta Prosenc, program pa je zaokrožil kvartet saksofonistov SGŠ iz Velenja pod vodstvom Ota Vrhovnika.

V Knjižnici Ksaverja Meška so bile kar tri

prireditve. Prva: Marko Košan, urednik, in Alojz Krivograd, predsednik Zgodovinskega društva za Koroško, sta predstavila Koroški zbornik I. Druga: Peter Petrovič z gosti (Vilkom Luskovcem, Mladenom Bergincem in doc. dr. Tonetom Novakom) je razčlenil problem varovanja okolja. Večer je imel naslov: Slovenija, pojem ohranjenosti narave. Tretja: O naravnih lepotah Koroške je govoril akademik prof. dr. Ivan Gams. Predavanje je opremil s številnimi diapozitivi.

Ob dnevu Združenih narodov je bila v Galeriji likovnih umetnosti prireditev, s katero so počastili praznik, hkrati pa objavili rezultate likovnega in literarnega natečaja, ki sta ga razpisali Mestna občina in Galerija likovnih umetnosti. Natečaj je bil namenjen učencem osnovnih in srednjih šol. Žirija (akad. slikar Karel Pečko, akad. slikar Peter Hergold in umetn. zgodovinar Jernej Kožar) je za razstavo izbrala 177 likovnih del, nagradila pa deset učencev. Nagrade so dobili: Rok Gomezel (3.r.), OŠ Dutovlje, Robert Kopatin (1.r.), OŠ Ajdovščina, Maja Krivec (3.r.), OŠ Fr. Rozmana Staneta Maribor, Denis Švagerlj (2.r.), OŠ Štanjel-Dutovlje, Blanka Vinšek (7 let), otroški oddelek Splošne bolnišnice Slovenj Gradec. Višja stopnja: Mojca Arh (5.r.), OŠ Ivan Kavčič Izlake, Petra Arnold (6.r.), OŠ Fr. Rozmana Staneta Maribor, Miha Fridrich (6.r.), OŠ Toneta Čufarja Ljubljana, Tamara Semolič (7.r.), OŠ Antona Šibelja Stjenka Kamnik in Aleksandra Subotič (5.r.), OŠ Ivana Skvarče Zagorje ob Savi. Za pisne prispevke so bile razpisane tri teme: Večina nas živi v mestih, Mir, družina, izobraževanje in Protipehotne zemeljske mine - orožje, ki ubija tudi v miru. Žirija (Miroslava Grešovnik, Helena Horvat in profesorja Andrej Makuc in Tone Turičnik) je nagradila tri avtorje. Nagrade so dobili: Andreja Plešej (Druga OŠ Slovenj Gradec), 2.b razred OŠ Zbora odposlancev Kočevje ter Marjeta Jakopič (OŠ Zgornje Gorje). Žirija je določila tudi dobitnike priznanj: Irena Bolko (OŠ Ajdovščina), Tina Golob (OŠ Črešnjevca, Slovenska Bistrica), Mateja Lajovic (OŠ Zgornje Gorje), Nataša Markelj (OŠ Prežihovega Voranca Jesenice) in Jerica Novak (Druga OŠ Slovenj Gradec). Žirija je ob tem predlagala, da v katalogu natisnejo čimveč zanimivih misli iz poslanih spisov. Večina nagrajencev je prišla po nagrade osebno, podelil jih je župan Mestne občine Slovenj Gradec Janez Komljanec ob asistenci predsednikov žirij. Nastopil je tudi otroški pevski zbor iz Slovenj Gradca. Poudariti kaže, da je hkrati s predstavitvijo likovnih in literarnih del izšel ličen katalog (uredil ga je Jernej Kožar) z vsemi ustreznimi podatki o obeh natečajih, nagrajencih in dobitnikih priznanj ter seznamom vseh udeležencev, odlomki besedil in reprodukcijami likovnih del. Publikacija je izšla ob otvoritvi razstave.

Andreja Gologranc - Fišer

RAZPETOST MED DOMOM, ŠOLO IN LJUBITELJSKO KULTURO

Pogovor z gospo Heleno Horvat, predsednico ZKO Slovenj Gradec in dobitnico Vrnunčeve nagrade 1995

Gospa Helena Horvat je lani, ko je odhajala v pokoj, dobila Vrnunčovo nagrado, ki pomeni potrditev njenega pedagoškega, kulturno-organizacijskega in kulturno-afirmativnega dela. (Za vse tovrstne dosežke je že prejela Bernekerjevo nagrado - 1986, Odličje svobode s srebrnim listom - 1992, Vrnunčovo plaketo - 1992 in številna druga priznanja.) Helena Horvat se je rodila pred triinpetdesetimi leti v Starem trgu, diplomirala na VPS v Ljubljani, delala najprej kot dokumentaristka v Koroškem pokrajinskem muzeju, zatem kot učiteljica v Mislinji in leta 1972 je prišla na osnovno šolo Slovenj Gradec. Ustaliitev v Slovenj Gradcu je zanjo pomenila prelomnico, saj je zmožla vse bolj polno zaživeti za dom, družino in šolo, predvsem pa je lahko začela uresničevati hotenje, da bi kulturno delovala; ob vsakodnevni vožnji v Mislinjo tega ni bilo mogoče uresničiti. Dom in družina sta terjala veliko, še več tedaj, ko so se Horvatovi preselili v lastno hišo na Legnu, saj se je število gospodinjskih, hišnih in podobnih del podvojilo, morda potrojilo, da je bilo bivanje prijetno in lepo in v hiši vse na svojem mestu. Ko sta otroka odrasla, je bilo tudi več časa za kulturno delovanje. Toda Helena Horvat je ob vsem poglobljeno živela za poklic in pedagoško delo kot učiteljica slovenskega jezika, mentorica šolskega KUD in številnih krožkov ter kot pomočnica ravnateljice. Z veliko občutljivostjo je vrednotila potrebe mladih, predvsem pa zastavljene pedagoške cilje, in dosledno in s spoštovanjem uresničevala vzgojne in učne naloge, kar je še posebej poudarjeno v utemeljitvi za Vrnunčovo nagrado: "Njeno pedagoško delo so odlikovale sodobne in učinkovite metode učnega dela, pedagoško zaupanje med učenci, učiteljem in starši, občutljivo oblikovanje pedagoških načel in humane podobe notranjega življenja šole. (...) Posebno ljubezen je negovala do interesnih krožkov - od novinarskega do raziskovalnega, skrbela za izdajanje šolskega glasila, vsebino šolskih radijskih oddaj, pripravljala različne proslave itd., kar denarno ni bilo ovrednoteno, a je vedno močno poudarjalo vzgojni obraz šole."

Kulturno delo, tisto najbolj osebno in z vnemo zastavljeno hotenje, je preraslo v posebno ljubezen - najprej v šoli, zatem v KUD

Slovenj Gradec, nazadnje v vodstvu ZKO Slovenj Gradec.

PRVI KORAKI V SVET KULTURNEGA LJUBITELJSTVA?

Že ko sem kot mlada učiteljica stopila v učiteljsko zbornico v Mislinji in so kolegice navdušeno razpravljale o delu krožkov in uspehih, sem začutila, da bi z veseljem vodila, recimo, recitatorje ali mlade literate, a zaradi dnevnega prevoza na delo in domov to ni bilo mogoče. Ko sem prišla v Slovenj Gradec, sem se kmalu znašla sredi otroškega ustvarjalnega in poustvarjalnega živčava ter ciljev in programov krožkov - šolski radio, novinarski in recitacijski krožek, šolsko glasilo. Sledile so še drugačne dolžnosti: šolske in druge proslave, članstvo v različnih žirijah in odborih, lektorsko delo itd. Prevzeli sta me mladostna neugnanost in pripravljenost krožkarjev doseči zastavljene cilje! Enostavno zaživiš z njimi, si del teh hotenj in uspehov, še posebej tedaj, če so deležni javnih priznanj in dobivajo nagrade ali so pohvaljeni. In priznanj ni bilo malo! Lepo se je spominjati teh časov: prav v šolskem krožku je začela pot v svoj poklic novinarka Janja Koren! Ali: Ob 10. obletnici smrti pisatelja Ksaverja Meška smo uspeli izdati tematsko šolsko glasilo o njegovem življenju in delu - v njegov spomin. Marsikdo še zdaj sprašuje po tem gradivu! Za konec pa sem se že po upokojitvi s šolskim dramskim krožkom lotila igrice Pozor, črna marelja. Uspelo nam je! Ko se je kolega Jože Leskovar odločil stopiti med pobudnike oživljanja mestnega kulturnega društva, sem se pridružila, se znašla v upravnem odboru in vznemirile so me nove naloge, vsebine in možnosti, ki so terjale zahtevnejše in poglobljeno delo. Izzivi so bili zanimivi, nalog in dela ni nikoli zmanjkalo. Največkrat sem se morala lotevati organizacijskih nalog, in to kot podpredsednica OKS, članica IO ZKO, predsednica KUD Slovenj Gradec, članica sveta za kulturo pri SZDL Slovenije, predsednica ZKO Slovenj Gradec, članica predsedstva ZKOS (zadnji dve funkciji opravlja še zdaj, op.p.) in še kaj in kje. Veseli me, da v mestu in občini vendarle kljub težavam brez velikih pretresov razvijamo kulturno dejavnost, širimo možnosti vsebin in oblik, tudi alternativnih, skrbimo za vsa ljubiteljska kulturna področja, strokovno zastavljamo naloge in dosegamo spoštovanja vredno raven kulturnih ciljev. Ko tehtam dosežke, sem posebej vesela, da sem lahko k temu ugledu dodala tudi svoj delež! Javna priznanja so prijazna potrditev posameznikovih hotenj in dosežkov: a najljubša so tista, ki ti jih namenijo sodelavci in prijatelji! (Med umetniškimi slikami, ki bogatijo dnevno sobo, sta ji posebej pri srcu dve: Pečkova Uršlja, ki jo je dobila, ko je sklenila predsednikovanje mestnemu kulturnemu društvu, in Lapajnetova Barjanska zemlja, ki jo je kupila - precej je bilo treba dodati - za Vrnčevo nagrado! Prijazni spomini tako nikoli ne umrejo!)

NA OBZORJU SO SPREMEMBE ORGANIZIRANOSTI LJUBITELJSKE KULTURE - NOVA SPODBUDA ALI ZASTOJ?

Stara organiziranost peša, nova je v povojih, čisto jasnih odgovorov še ni! Ob tem denar ni edino vprašanje, prave pripravljenosti ni, tudi ne usklajenih ciljev. V naši občini, moram poudariti, je še dobro. Ves čas je bil posluh, ni bilo in ni idealno, a vedno smo našli skupen jezik. Mreža ZKO naj bi se v državi ohranila, tajnike ZKO že plačuje Ministrstvo za kulturo. Kaže, da bo cilje in naloge za ljubiteljsko kulturno dejavnost vsaj okvirno opredelil nacionalni program. Poudariti velja, da so ZKO zaslužne, da je odstotek tistih, ki se pri nas vključujejo v kulturna dogajanja, v primerjavi z drugimi evropskimi državami med najvišjimi. Še vedno je ali ponovno postaja aktualen problem policentričnosti v kulturni sferi v Sloveniji, pričakujemo pa, da bo na svoje mesto v novih organizacijskih oblikah postavljena kultura oz. strokovno delovanje, ne pa politika oz. pripadnost strankam! Doslejšnje izkušnje so dobre! Kdaj bo reorganizacija dokončno izpeljana, je odvisno od zakonodaje, ki se oblikuje postopoma in počasi.

TRUD ZA PREDSTAVITEV PISATELJICE LJUBE PRENNER: OD KOD SPODBUDA IN ZANIMANJE?

Lepega dne sem obiskala Berneško. Tedaj se mi je utrnila misel, da bi posamezni razredi skupaj z razrednikom posvetili v šolskem letu kulturne, športne, naravoslovne dneve posamezni znameniti osebnosti iz naših krajev. Gospa Marjana Vončina, ravnateljica Knjižnice Ksaverja Meška, mi je pripravila seznam kakšnih 50 ljudi, ki bi jih kazalo predstaviti. Pozornost mi je vzbudila Ljuba Prennerjeva. Nekoč sem jo videla v Slovenj Gradcu, morda leta 1964, in je name napravila poseben vtis. Zbrala sem skupino učencev in začeli smo delati. Brali smo njena dela, iskali ljudi, ki so jo poznali, zbirali gradivo, fotografije, rokopise. Tako se je našlo precej stvari, ki, sem vedela, bodo zanimale tudi druge. Sklenili smo, da bomo obiskali domačine, ki so jo osebno poznali in bi bili pripravljeni kaj povedati, recimo, zanimive zgodbe ali anekdote. Odziv je bil presenetljiv. Prijazne spomine so obudili: Hilda Vaupot, Mara in Ivo Čerče, Drago Druškovič, Mimika Mrzel Krenker, Vinko Cajnko, Ivanka Potočnik in Jože Leskovar. Na šoli smo pripravili razstavo, na otvoritvi sta sodelovala Jerca Mrzel, slovenska gledališka

igralka, in pesnik Marjan Pungartnik, ki raziskuje življenje in delo nekaterih znanih osebnosti iz naših krajev. Ob klepetu smo ugotovili, da po 2. svetovni vojni iz njenega opusa ni izšla nobena samostojna knjiga. Objavljala sta ji le Mislinjska dolina in Odsevi. Pripravili smo predlog, da bi ob 15-letnici njene smrti ponatisnili roman Neznani storilec, ki je prvi slovenski kriminalni roman, a je nas prehitela Založba Mihelač. Knjigo smo predstavili v Slovenj Gradcu. Ob tej priložnosti je poleg založnika spregovorila tudi članica Kluba Ljube Prennerjeve - Renata Šribar (članici tega kluba sta tudi Metka Mencin in Slovenjgradčanka Renata Salecl Žižek). To obletnico je posebej oznamenovala plesna predstava Klicali so me Pubi: v koreografiji Minke Veselič je "pripovedovala" zgodbo o pisateljičinem življenju, njenih stiskah in notranjih bojih. Da je avtorica zadela bistvo, so potrdili gospod Vinko Cajnko, gospa Hilda Vaupot in gospa Mimika Mrzel. Zamisel, da bi junija letos - ob 90-letnici rojstva - odkrili ploščo v Meškovi ulici na hiši, kjer je Prennerjeva domovala, in pripravili pregledno razstavo, sta z veliko naklonjenostjo sprejela Koroški pokrajinski muzej v Slovenj Gradcu in ZKO Slovenj Gradec. Kot donator se je vključila tudi Odvetniška zbornica. S skupnimi napori smo uspeli zastavljeno uresničiti. S kustosinjo muzeja Brigito Rapuc sva zgljedno sodelovali pri zbiranju in razvrščanju razstavnih eksponatov: razstava je zanimiva za številno občinstvo, ljudje prihajajo tudi od drugod. Z Rapučevo željo, da bi bila razstava zasnova muzejskega oddelka o Prennerjevi! (Zanimivost: Odvetnica Marja Polak ni zmogla več zapisati spominov, pa jih je tik pred smrtjo posnela na magnetofonski trak in tako ohranila dragoceno pričevanje). Nepozaben je tudi večer, ki ga je pripravila v spomin na dobrotnico, pisateljico in odlično pravnico Jerca Mrzel v Kulturnem domu, še posebej so bili doživeti njeni osebni spomini na to nenavadno osebnost. Raznoliko in bogato gradivo razstave bomo poskusili pregledno predstaviti v primernem katalogu. Živa pa je tudi zamisel, da bi Ljubi Prennerjevi, ki je pokopana v Slovenj Gradcu, postavili v mestu doprni kip.

MISEL ZA ZAKLJUČEK?

Področje kulturnega življenja in delovanja je za človeka pomembnejše, kakor se zdi ali smo si pripravljene priznati. Daje mu življenjski smisel, širi doživetja in življenjska obzorja, poudarja vrednote in dviguje kvaliteto bivanja. Kultura naj ostane kultura, brez vmešavanja dnevne politike, naj bo lepši del našega življenja, naj se dotakne vsakogar s svojim bogastvom, kadar jo ustvarja, poustvarja ali uživa njene dosežke, in naj nesebično odmerja razsežnosti našega duhovnega življenja. Za take cilje je vredno žrtvovati čas, napore in energijo!

Tone Turičnik

ZAPISANO NA ROB

NEKAJ MISLI OB RAZSTAVI "DR. LJUBA PRENNER, RAZSTAVA OB 90. OBLETNICI ROJSTVA" V KOROŠKEM POKRAJINSKEM MUZEJU V SLOVENJ GRADCU

Vsaka družba ima med seboj posameznike, ki se razlikujejo od večine. To so karizmatične osebnosti od vaških posebnežev do vrhunskih umetnikov. Duh časa se spreminja in novi časi prinesejo nove umetnike in drugačne posebneže, "stari" pa tonejo v pozabo. Za njimi pa ostanejo dela in sledi, ki so vredna naše pozornosti in zanimiva za prihajajoče.

Izjemna osebnost, posebnež in umetniška duša je bila v eni osebi dr. Ljuba Prenner. Veseli smo, da smo s priložnostno razstavo spomnili nanjo, ker je vredna našega zanimanja.

Ljuba je bila znana kot odlični advokat, izvedenka za kazensko pravo, ki (menda) ni izgubila primera, in kot pisateljica, ki je uvedla zvrst kriminalke v slovensko literaturo. Saj beremo slovensko kriminalko, kajne da?

Posebno pozornost je vzbujala s svojo moško zunanostjo. Vzroke za takšno držo je težko iskati. Mogoče lahko začnemo pri njenih starših. Oče ji je na hrbtno stran svojega portreta zapisal posvetilo: "Von einem Puba". Si je želel prvorojenca sina? Rodila pa se je hči, - Amalija ali bolj domače - Ljuba.

Sama je nekoč dejala, da "ji je socializem dal vsaj to, da lahko nosi hlače". Nadela si je moško zunanost. In take se ljudje spominjajo, zato razkritje, da je bila v resnici popolna ženska, pogosto zveni kot razočaranje. Njena spolna identiteta je bila skrivnost in v domišljiji pogosto spletamo več od resnice.

S svojo pojavnostjo nosi sporočilo za ljudi, ki so drugačni. Svojo drugačno zunanost in usmerjenost je izrazila v času, ki je bil temu nenaklonjen. Uspešna in s pokončno držo je dober model za ljudi, ki se danes borijo za svojo drugačnost (ali s svojo drugačnostjo). Dober zgled pa je bila, zaradi svojih številnih kvalitiet, tudi za tiste, ki so jo sprejemali takšno, kot je bila.

Usoda ji je namenila marsikatero težko preizkušnjo. Trikrat je bila zaprta. Ostala je brez advokature sedem let, hkrati pa je skrbela za družino svoje sestre Pipsi. Njena oblačila, ki so prikazana na razstavi, ponošena obleka, očetov plašč prirejen zanj, čevlji velikokrat pri čevljarju, nam govorijo o njeni osebni skromnosti. Kljub skromnosti je bila vsestransko radodarna do pomoči potrebnih.

Smisel za humor in veselje do življenja sta ji pomagala skozi hude čase. Veseljak in zaželena v (moški) družbi je zaradi svoje drugačnosti

in iskanja ljubezni osebno trpela in bila nesrečna. Znala pa je jokati.

Velja še spomniti, da je bila velik domoljub. Ko je bila že sama prepričana, da jo bodo lažne vloge, s katerimi je reševala Slovence iz italijanskih zaporov in taborišč po kapitulaciji Italije, stale glavo, je na vprašanje gestapa, koliko je zaslužila, odgovorila: "Nič, to sem naredila iz ljubezni do domovine".

Prennerjeva družina, ki je živela v Slovenj Gradcu, nas lahko nekaj nauči. Strpnosti. Oče je bil kočevski Nемеc in slovenščine ni znal. Mati pa Slovenka iz Slovenskih Goric. Nemško ni govorila. Ljuba je obvladala oba jezika odlično in svoji sestri je v prigodnici za 50 let napisala:

*"... Če veš ko s slovenščino oč' se je mučil,
in se do smrti je nikdar naučil,
pa vendar ni branil nam mamine šprahe,
ker bil je ves zlat in sovražil je zdrahe..."*

Med Ljubino korespondenco je zelo zanimivo pismo njenih staršev z dne 2. II. 1941. Prvo stran začne mama v slovenščini z "Draga Mala!" na drugi strani pa nadaljuje oče v gotici z "Meine Liebe".

Svojo navezanost na Slovenj Gradec in na njegove ljudi je potrjevala vse življenje. Hkrati pa je bila tudi Ljubljancanka in je svoje sledi pustila tudi tam. Slovenj Gradec pa nima pisatelja, ki bi ga v svojih delih tako proslavil kot ravno ona s povestma Mejniki ali kronika malega mesta (1936-1938) in Življenje za hrbtno (1936) ter v kriminalnem romanu Neznani storilec (1939).

Ljudje, ki so jo dobro poznali, pravijo, da je bila bolj kot advokat ambiciozna kot pisateljica. Zelo si je želela, da bi bilo njeno dramsko delo Veliki mož uprizorjeno. Premiera je bila januarja 1943 leta v Narodnem gledališču v Ljubljani. Doživela je velik aplavz, ki je bil za njeno nadaljnjo literarno ustvarjanje usoden. Ker ni spoštovala kulturnega molka, je bila izključena iz Društva slovenskih pisateljev. Nihče je ni objavljala. To je bila zanj nepotrebna kazen, ki je ni nikoli prebolela. šele leta 1976 (leto pred njeno smrtjo) je ponovno na seznamu slovenskih pisateljev, dosegla pa je zgolj moralno zadoščenje. Njeno literarno ustvarjanje bi zagotovo imelo drugačne razsežnosti, če bi imela možnost objavljanja. Zato je bila prisiljena pisati (in se prevajati) v nemščini, da bi jo objavljale tuje založbe.

Vsa njena dela še do danes niso bila v celoti ovrednotena!

Ljuba je (z razstavo) postala znova zanimiva. Objavljenih je bilo več člankov iz različnih zornih kotov, npr.: Andrej Makuc (Delo, Večer), Alenka Puhar (Delo), Mateja Hudolist (Koroški radio) in Gusti Leben (Revolver). Razstavo si je ogledalo veliko posameznikov, ki so jo poznali. Zanimiva pa je tudi za mlado generacijo, saj jih lahko s svojim vzgledom uči boriti se zase.

Razstava se izteka. Veseli smo, da jo bomo marca naslednje leto v Slovenskem filmskem in gledališkem muzeju lahko predstavili ljubljanskemu občinstvu.

V Koroškem pokrajinskem muzeju nastaja Zbirka o dr. Ljubi Prenner, kjer bo zbrani material na voljo vsem, ki jih bo Ljuba zanimala kot marginalka ali kot oseba iz prve vrste.

Brigita Rapuc

Marijana Vončina

RIŠEM

*Rišem
podobo brez zamisli.
Nastaja
in je ne zabrišem,
če mi ugaja.
Jo občudujem,
dajem na pogled
tudi komu,
ki ob meni vtaja.*

MOJA PESEM

*Moja pesem -
zbir besed,
je vzdih in glas -
v tišino izrečena.

Ni izpeta
in ne uglašena,
če njena melodija
nikogar ne prevzame.*

BESEDE

*Nekje nekdo
za priprtimi vrati
vstopa
v moje življenje.

Nekje nekdo
za priprtimi vrati
razžarja
mojo domišljijo.*

*In nekje nekdo
troši v moje misli
krhke besede,
ki na belem papirju
zažive in me
razvesele in razžaloste.*

* Bralcem za pokušino prve tri pesmi iz Rose na pajčevini, pesniške zbirke Marijane Vončina

BERNEKERJEVA NAGRADA 1996

Marsikdo, tudi od drugod, me je vprašal, zakaj Mestni svet Mestne občine Slovenj Gradec ob letošnjem kulturnem prazniku ni podelil Bernekerjeve nagrade, ampak samo priznanja oz. plakete; in ker sem pričakoval, da bo morda kdo odgovornejših javno spregovoril o zapletu, a se ni zgodilo, se mi zdi prav, da vseeno, čeprav nekoliko pozno, kritično pretresem dogajanje in odločitve.

Komisija za odlikovanja, nagrade in priznanja pri MS je dobila več predlogov in izbrala kandidata, Mestni svet pa je predlog komisije (tudi ob podpori javnosti) na seji 1. februarja 1996 zavrnil in v časovni stiski tako zaustavil proceduralni postopek in porajajoči se spor.

Resno se zastavlja vprašanje, ali bi se bilo mogoče zapletu izogniti? Vsekakor, če bi komisija dosledno upoštevala zahteve, ki jih navaja - čeprav precej splošno - odlok o občinskih priznanjih, in strokovne razloge, ki so jih predlagatelji kot utemeljitve zapisali k predlogom.

Veljavni odlok o občinskih priznanjih iz leta 1991 določa razpisne postopke in kriterije za predlaganje kandidatov, število nagrad in plaket (velja za občinska, Bernekerjeva in Vrunčeva odličja), postopke obravnave, način in priložnosti podelitve ter dokumentacijo. "Bernekerjeva nagrada se podeli za izjemne uspehe, ki jih doseže posameznik ali skupina na področju književnosti, dramske umetnosti, glasbe ali plesa, upodablajoče umetnosti, filma in radia, arhitekture in oblikovanja, za stvaritve, ki so pomemben prispevek v zakladnico kulture občine in so bile objavljene, razstavljene ali izvajane v zadnjih petih letih pred podelitvijo. Bernekerjevo nagrado lahko prejmejo posamezniki za pomembno življenjsko delo na področju kulture" (6. člen). Podrobnejših določb, kaj in kateri so izjemni uspehi, kako so evidentirani in dokumentirani in kako se z njimi seznanj razpisnik, odlok ne navaja.

Prvi del postopka opravi Komisija mestnega sveta za odlikovanja, nagrade in priznanja: ta objavi razpis, zbere predloge, o njih razpravlja in odloča ter predlaga kandidata občinski skupščini (analogno: mestnemu svetu) v dokončno potrditev. Letos je dobila štiri predloge, poslale so jih politične stranke in kulturne organizacije. Komisija si je vzela pravico sama odločati o izboru, čeprav 14. člen odloka jasno določa: "Ob razpisu Bernekerjevih in Vrunčevih priznanj za posamezno leto komisija imenuje za vsako področje posebej petčlanski

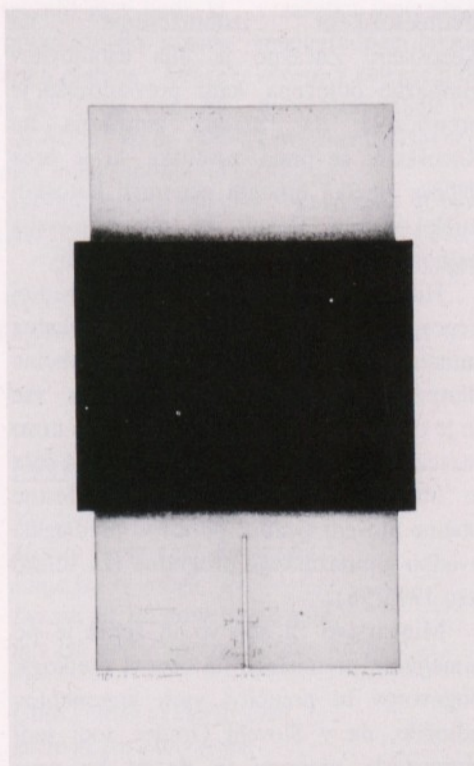
strokovni odbor iz vrst priznanih strokovnih delavcev in občanov s področja, za katerega se priznanje podeljuje." Iz sejnega zapisnika je razvidno, da je komisija z glasovanjem izbrala dobitnika Bernekerjeve nagrade; posebne utemeljitve kakor ne utemeljitev, zakaj je druge kandidate oz. predloge zavrnila, ni. (Strokovno so bili ocenjeni le predlogi, ki so bili zavrjeni!) Skratka, komisija se je odločila za kandidata, katerega delo doslej ni bilo niti strokovno niti splošno kulturno ovrednoteno. Odločitev so torej zamejili drugi (subjektivni, v nasprotju s stroko neargumentirani) kriteriji, in tako je le-ta postala docela politična, ne upošteva, da je Bernekerjeva nagrada družbeno priznanje za pomembne ustvarjalne in poustvarjalne umetniške dosežke oz. življenjsko delo na področju kulture, kakor je v odloku posebej poudarjeno.

O nesprejemljivosti take odločitve, ki nestrokovno določa in opredeljuje vrednote kulturnih in umetniških dosežkov, ne kaže izgubljanje besed, tem manj, ker bi pač morali ponavljati fraze o političnih pritiskih, enostranosti, neobjektivnosti in spolitiziranosti takega ravnanja, da razpravljanja o usposobljenosti in odgovornosti komisije sploh ne načenjamo! Ko je bila odločitev objavljena, se je sprožil plaz protestov, ki so potrdili, kako Slovenjgradčani občutljivo ocenjujejo tako ravnanje in kako natančno spremljajo in vrednotijo ustvarjalna in življenjska prizadevanja posameznih kulturnih delavcev. Prvi je protestiral Literarni klub, ki je poslal Mestnemu svetu protestno pismo, zatem odbor ZLSD ter ZKO Slovenj Gradec. Predvsem ZKO navaja tehtna spoznanja in dokaze, zakaj odklanja tako odločitev, in

opozarja, da izbrani kandidat ne vzdrži primerjave z drugimi, saj ni prispeval pomembnega deleža k rasti slovenjgraške kulture. Nasprotno, je zapisano, da so zavrjeni kandidati pridali velik in neprecenljiv delež k splošnemu ugledu kulturnih prizadevanj v mestu, koroški krajini in Sloveniji. Nadalje ugotavlja ZKO, da predlaganega kandidata delo ni strokovno verificirano niti z razstavo v kakšni znani galeriji niti ustreznim katalogom niti analitično likovno oceno, in poudarja, da doslej pri odločitvah o nagrajencih niso nikoli obveljali ideološki, pač pa v skladu z naravo ustvarjalnega, poustvarjalnega in kulturnega dela objektivni strokovni kriteriji, po katerih so se vsako leto ravnali strokovni odbori. In ne nazadnje: zaradi visoko zastavljenih in doslej uveljavljenih kriterijev ni mogoče dovoliti degradacije dela doslejšnjih dobitnikov Bernekerjevih nagrad, kakor tudi ne njenega statusa, pomena in ugleda. Skratka, nedvoumna podpora strokovnim in kulturnim opredelitvam oz. spoštovanju specifičnosti dejavnosti ter odločna odklonitev političnih argumentov!

Iz pisma ZKO Slovenj Gradec (1. 2. 1996) je vredna pozornosti in navedbe tudi naslednja misel: "Razvrednotenje Bernekerjeve nagrade bi pomenilo razpad naporov za kvalitetno rast ljubiteljske (in druge) kulturne dejavnosti v naši občini, še posebej pa prizadevanja tistih tihih in skromnih ljudi, ki leta in leta vlagajo čas, znanje in napore v kulturno rast, pa za to ne terjajo ne plačila ne posebnih privilegijev." Skupina delavcev v slovenjgraških poklicnih kulturnih ustanovah je na Mestni svet Mestne občine Slovenj Gradec naslovila 5. februarja 1996 javni protest, v katerem med drugim beremo: "Vsi, ki smo institucionalno ali drugače zavezani kulturi, skušamo pri svojem delu vselej ravnati zgolj v skladu z načeli stroke; vsakršno vpletanje dnevnopolitičnih interesov vanj zavračamo. Enako mero strokovne politične kulture si želimo in zahtevamo tudi od teles, ki jim je zaupano vrednotenje našega dela in naših dosežkov. Sodimo, da komisija, v kateri ni bilo niti enega strokovnjaka s kateregakoli področja kulture, v strokovnem in moralnem smislu ni bila in ni mogla biti pristojna za opravljanje te naloge." (Sledi 19 podpisov.) Opomba: kulturna delavka, ki je članica komisije, je bila (kakor še dva druga člana) - preglasovana!

Tudi ta izkušnja kaže, da tudi demokratični postopki niso imuni pred samovoljnostmi in subjektivnimi "navijanji za naše"; politizaciji tega občutljivega družbenega odločanja pa se je mogoče izogniti le z doslednim spoštovanjem dogovorjenih in natančno določenih pravil, kriterijev in izhodišč, po katerih se ravna stroka in so primerljiva v širšem prostoru.

*Bogdan Borčić, MGC-4, 1994,
barvna akvatinta in suha igla*

Tone Turičnik

GIMNAZIJA SLOVENJ GRADEC - NAŠ BOGATEJŠI VSAKDAN

Prvi september 1996 bo zapisan v zgodovini mesta kot dan, ko je prvič odprla vrata gimnazija v Slovenj Gradcu. To je za mesto in za vse, ki so z njim vitalno povezani, velik dogodek. Pomeni tudi zaključek dolgoletnih, vztrajnih in odločnih prizadevanj krajanov zanjo. Pomeni hkrati izziv in odgovornost vseh, ki s(m)o v živem procesu njenega delovanja. Prva naloga šole je, da posreduje znanja, vedenja, spretnosti, navade, hkrati pa oblikuje življenjsko perspektivo, bodisi za poklic ali nadaljnje šolanje. Gimnazijski program zagotavlja temeljno izobraževanje bodočih intelektualcev, kajti že po filozofiji in tradiciji pripravlja mlade na vseživljenjsko učenje - na študij, torej na dolgo pot iskanja resnic in odgovorov v znanosti, na pričakujoče ustvarjalne cilje v umetnosti in smelo reagiranje na različne življenjske in poklicne izzive. Zamisel o gimnaziji v Slovenj Gradcu je stara že skoraj 60 let. Prof. Jože Potočnik je v VIII. zborniku Srednje šole Slovenj Gradec (1995) citiral odlomek iz zapisnika oz "resolucije" mestnega sveta z dne 26. novembra 1938, poslana dr. Marku Natlačnu, da je "želja vseh k napredku stremečih občanov, bodisi iz mesta ali okolice že dolgo let ta, da se ustanovi v našem mestu prepotrebna gimnazija. (...) Kdor hoče študirati naprej, bo šel v gimnazijo, kdor se pa hoče posvetiti obrti, trgovini, industriji in kmetijstvu, pa bo posečal meščansko šolo. Zadeva v to potrebnih šolskih prostorov bode kmalu rešena." Uresničitev te pobude je zatrla vojna vihra.

Toda zamisel je živela naprej, od časa do časa opozorila nase, a ob ponovnem predlogu v jeseni leta 1991 so se pokazale jasnejše uresničitvene možnosti. Na pobudo nekaterih slovenjgraških intelektualcev sta Srednja šola Slovenj Gradec in občinsko vodstvo vse resneje razmišljala, da bo potrebno ob že obstoječih programih (ekonomsko-komercialni tehnik, zdravstveni tehnik, gostinska dela, mizar in tapetnik, torej programih, ki omogočajo predvsem pridobitev poklica in le izjemoma nadaljnje šolanje) uvesti še gimnazijski program, ki bo podlaga za kvalitetno pripravo na nadaljnji študij. Temu kriteriju pa v celoti ustreza prav gimnazijski program. Učiteljski kolektiv Srednje šole je z uspehi in ustvarjalnostjo dokazal, da

lahko oblikuje tak profesorski zbor, ki mu bo delo v tem programu ne le strokovni, temveč tudi življenjski izziv. Med pripravami na ustanovitev je bilo potrebno zbrati veliko podatkov, ki bi tistim, ki bodo o tem odločali, pomagali realno presoditi, ali je ta program v Slovenj Gradcu potreben ali ne. Močan argument je predstavljala javnomnenjske raziskava, ki jo je naročil tedanji IS občine Slovenj Gradec, izvedel pa SPEM Maribor: zelo pozitivno so pobudo ocenili starši tistih otrok, ki so obiskovali zadnje tri razrede osnovne šole (anketa je zajela območje koroških občin in del občine Velenje), in pritrdili, da zaupajo slovenjgraški srednji šoli, da bo uspešno izvajala gimnazijski program. Očitno je bilo, da bo vpisanih dovolj dijakov. Analize so tudi pokazale, da imajo mladi na Koroškem v primerjavi s slovenskim poprečjem znatno slabše možnosti za vpis v vzgojno-izobraževalne programe 5. zahtevnostne stopnje, tudi za gimnazijskega. Izvršni svet občine je zagotovil dodatne prostore za srednjo šolo v stavbi, iz katere se je izselila OŠ. Ta prizadevanja so zorela počasi, Ministrstvo za šolstvo in šport je odobrilo najprej le program, ki nadgrajuje poklicno s tehniško šolo (3+2) - program podjetniškega poslovanja. Tudi ta je bil dobrodošla novost v ponudbi srednješolskega izobraževanja na Koroškem. Začasno je bila ustanovitev gimnazije odložena, kajti prevladovalo je prepričanje, da je ena gimnazija na Koroškem, se pravi, ravenska, ki je brez dvoma zibelka mnogih generacij koroških intelektualcev, dovolj in da zagotavlja najboljše možnosti za pripravo na študij.

Hitri premiki v gospodarstvu in razvoj negospodarskega področja, nova lokalna samouprava, nastanek mestne občine Slovenj Gradec, nove težnje v šolstvu - vse to je ob "starih" argumentih pomenilo novo razsežnost v teh prizadevanjih. Srednja šola je ob izjemni podpori župana Mestne občine Slovenj Gradec ponovno predlagala uvedbo gimnazijskega programa (za šolsko leto 1995/96).

Ministrstvo za šolstvo in šport je po temeljitem premisleku na osnovi predloga, pogovorov in preučitvi vseh argumentov odločilo, da v Slovenj Gradec sodi tudi gimnazijski program in da se bo prva generacija vpisala v šolskem letu 1996/97.

Stekli so verifikacijski postopki: verifikacijska komisija je preverila kadrovske in prostorske možnosti in izdala odločbo, da Srednja šola Slovenj Gradec izpolnjuje pogoje za izvajanje gimnazijskega programa. Trenutno je prostorska stiska kar precejšnja: z optimizmom gledamo v prihodnost, saj verjamemo zagotovilom, da bo stara stavba na Gosposvetski obnovljena in da bo dobila prizidek, ki naj bi odpravil tudi to težavo. V preurejene prostore naj bi se vselili v začetku oktobra 1997. Delo in pouk uspešno potekata. Vpisanih je 68 dijakov (dva oddelka), ki so v OŠ dosegli (pretežno) odlični in prav dober uspeh. Prihajajo pa iz Slovenj Gradca, Dravograda, Radelj ob Dravi in Mislinje. Od 10. oktobra 1996 je gimnazija samostojna organizacijska enota s svojim ravnateljem v okviru Šolskega centra Slovenj Gradec. (ŠC: 1800 redno vpisanih dijakov in 300 odraslih, 130 učiteljev, 4 organizacijske enote - šole, 7 vzgojno-izobraževalnih programov). Na gimnaziji poučuje 17 učiteljev, ki izpolnjujejo vse formalne zahteve, več, odlikujejo se z občutljivim odnosom do pedagoškega dela in zavestjo, da bodo uresničili zahteve, ki jim vrednost meri eksterna matura, in pripravili dijake za nadaljnji študij.

In tako gimnazija v Slovenj Gradcu postaja naš bogatejši vsakdan. Pomeni nov, a nadvse pomemben korak v razvoju Šolskega centra, mesta in Koroške. Za učiteljski zbor hkrati pomeni veliko odgovornost, kajti postati mora prostor, kjer se iz dediščine preteklosti snuje in rojeva dota za prihodnost - generacije mladih izobražencev in intelektualcev.

Gimnazija je šola, ki raste in se razvija v primernem kulturnem okolju: Slovenj Gradec ta humus ima, utrip ljubiteljske in poklicne kulture ga ustvarja, več, dopolnjuje ga bogata zgodovinska in kulturna dediščina. Mestu so Združeni narodi podelili naziv glasnik miru in je aktivno vpeto v mednarodna prizadevanja za mir in sodelovanje: te naloge vse bolj prevzemajo mlade generacije izobražencev. Prepričani smo, da bodo gimnazijci našli stik s temi nalogami, izzivi in cilji, pognali tu korenine, dodajali ustvarjalne sokove, žarčili mladostni optimizem in delovno neugnanost z novimi zamislimi, črpali in vdihavali ozračje kulturnega vrenja in sami živeli ta nemir, šli po maturi iskat znanje v svet, da bi se potem (vsaj nekateri? mnogi?) s poklicem in znanjem vrnili v to okolje in mu odpirali vrata v prihodnost na vseh področjih človekovega dela, razvoja in nehanja. Cilji so visoki: prepričana sem, da bodo doseženi!

Silva Roncelli - Vaupot

JUBILEJ UBRANEGA PETJA

8. junija je Dekliški pevski zbor iz Šmartna oznamoval 10-letnico delovanja. Ob tem je pripravil koncert domačih in umetnih pesmi pod vodstvom zborovodje Janeza Koleriča in mentorstvom prof. Dragice Žvar. Koncert je bil v protorih Druge osnovne šole.

Uvodoma je pevke in občinstvo nagovoril župan Mestne občine Slovenj Gradec g. Janez Komljanec in poudaril pomen kulturnih dosežkov Dekliškega pevskega zbora, označil njihove uspehe doma in v tujini ter mu izročil za velike kulturne zasluge priznanje Mestne občine Slovenj Gradec. Predsednica ZKO Slovenj Gradec ga. Helena Horvat, pa je podelila podobno priznanje Janezu Koleriču, dirigentu in vodji zbora. S prijateljskim nastopom, kakor je utrjena navada, so zbor pozdravili gostje: Kvartet Svit iz Velenja (dir. J. Kolerič), Kvartet saksofonov z Mute Quattro sax ter Moški pevski zbor Kope z Legna pod vodstvom Polone Krpač.

Prijazno poslanico je pevkam Dekliškega zbora namenila častna gostja, ga. Štefka Kučan, in pridala nekaj nostalgije temu lepemu večeru:

- Spoštovane in drage šmarške pevke! Iz vseh prelepih krajev šmarške fare!

Iz otroštva naprej zvenijo v meni ubrani glasovi altov in sopranov kot žarki sonca, ki se razlijejo čez pobočja Pohorja, pobožajo hišna vrata, vstopajo skozi okna, se poigravajo na otroških obrazih in sežejo v moška srca in njihove glasove. Potem čez dan pomagajo živeti. Blažijo bolečino, dajejo pogum pri delu, krepijo voljo pri premagovanju težav in mnogokrat prešerno zazvenijo, proti večeru, v zadovoljstvu, ob praznikih, ob rojstvih in svečanostih.

Večerni Ave te ubrane, mehke, žive in blage ženske glasove ponese proti Uršlji gori in Peci, h kralju Matjažu, med macesne vihar-nike, med vitke smreke, ob potoke in tolmane, kjer se zbirajo vilinska bitja in nagajivi škratje, kjer si narava in človek skupaj, v harmoniji, pripovedujeta pravljice o ljubezni, dobroti in sreči. Tako se je naša, domača, slovenska pesem vtisnila v narodov spomin in v ljudi, ki živijo z njeno pripovedjo in jo s pesmijo pripovedujejo novim rodovom v zibelkah. Tako kot tisto "Prišel je fant s planine". Drage pevke, od Golavabuke do Dobrave, od Legna do Žabje vasi, od zdavnaj do danes, od prababic, babic, mamk in hčerk, vsem vam danes velja današnji jubilejni koncert, ki naj zveni v njihov spomin in v našo radost in čast v lepih, najlepših domačih pesmih, zapetih tako, kot so jih prepevale in kot jih naj prepevajo ženski glasovi tod, v teh dragih domačih krajih, ti naši dekliški glasovi.

Iskreno čestitam k jubileju in vam želim vse lepo in dobro!

Ob tej priložnosti so podelili pevkam tudi Gallusova bronasta in

srebrna odličja za večletno aktivno delo v zboru.

Bronaste Gallusove značke so dobile: Martina Fuks, Katja Lenart, Katja Krenker, Silva Priteržnik, Špela Štern, Maja Ogriz, Jasmina Vornšek, Lucija Perše, Danica Kac, Nina Krajnc, Mateja Kotnik, Nataša Štalekar, Dragica Lenart, Anja Hrastelj, Jerneja Mlačnik, Romana Sešel in Petra Cokan. Srebrne pa: Lucija Korošec, Lidija Štruc, Slavica Podpečan, Sonja Škrabec, Polona Krpač, Simona Uranc, Simona Štruc, Andreja Cokan, Simona Krenker, Petra Naveršnik, Lena Krpač, Urška Kotnik in Anita Kresnik.

Poudariti tudi kaže, da je zborovodja Janez Kolerič leta 1994 dobil republiško priznanje - Gallusovo listino za izjemne pevske dosežke zbora in za dolgoletno in prizadevno delo, ki je odločilno vplivalo na razmah ljubiteljske glasbene dejavnosti v občini Slovenj Gradec, na Koroškem in v Sloveniji.

Med drugim beremo v utemeljitvi:

- A vsekakor najpomembnejše dejanje je ustanovitev Dekliškega pevskega zbora pri KUD Ivan Cankar (1986): danes je to eden izmed najvidnejših tovrstnih pevskih zborov v Sloveniji, sodeluje na vseh pomembnih revijah in festivalih in dobiva številne pohvale in nagrade. Zbor je posnel samostojno kaseto in video kaseto. Prepeval je doma in v tujini - na Češkem, Slovaškem, Avstriji.

Dodajmo še, da je pod vodstvom Janeza Koleriča in ob mentorstvu prof. Dragice Žvar, svetovalke na Zavodu za šolstvu RS, dosegel lani v začetku septembra nedvomno enega največjih svojih uspehov na mednarodnem tekmovanju v Grčiji, saj se je v konkurenci dvajsetih zborov v kategoriji dekliških pevskih zborov uvrstil na prvo mesto oz. dobil zlato odličje in tako dostojno zastopal Slovenijo na tem elitnem evropskem glasbenem festivalu.

Dekletom in pevovodji so čestitali predstavniki številnih zborov in jih počastili s cvetjem in priložnostnimi darili.

Skratka, bil je prrsrčen praznik mladostnega dekliškega petja!

T. T.

Irma Plajnšek

PREMOR

Povej mojim dobrim vilam,
da se sprehajam
z idioti po Intersparu
in da mlada trupla blasfemično
razpadajo v neslišnost.

LED IN PLAMEN

Vse življenje že odhajam.
Morda bi prisegel, da so bile
sanje kot resnične.
Dovoli mi, da grem mimo tebe
in v isti obleki spremljaš blag utrip.

Golo krmilo in morje sledi,
ko se vrtiva skozi temo,
ki ni moja, a tvoja ni:
kakšna igra poti!

OB 02.07

Prebedel bi in prekričal
milo zver.
Izginjajo, izbrišejo se v lokih
mokre čaše.
Pogledi,
ukrivljeni pod prividi izsušenih zubljev
in davnega miru.

Kako naj jim pove, da je potrebno
le slediti drobnim mislim svetlobe?

KOROŠKO ŠOLSTVO OD PRETEKLOSTI DO SEDANJOSTI

Sredi junija 1996 sta v Slovenj Gradcu na tiskovni konferenci predstavila profesorja Franček Lasbaher, predstojnik Zavoda RS za šolstvo, OE Slovenj Gradec, in Peter Macuh, svetnik in ravnatelj OŠ Brezno-Podvelka, zbornik Koroško šolstvo od preteklosti do sedanjosti, publikacijo, ki je izšla ob 40-letnici Zavoda za šolstvo RS in 40-letnici njegove koroške organizacijske enote.

Osrednje besedilo zbornika je napisal predstojnik OE Franček Lasbaher.

Franček Lasbaher je profesor angleškega in nemškega jezika. Bil je ravnatelj Srednje šole v Slovenj Gradcu. V tem času je zrasla nova šolska stavba na Štibuhu, uveljavil je številne programe in razvil šolo v pomemben šolski center na Koroškem. Od 1985 je uspešen predstojnik koroške enote Zavoda za šolstvo. Ob vsem pa je našel tudi čas, da je pisal številne razprave in ocene o šolskem in kulturnem dogajanju na Koroškem.

Zbornik Koroško šolstvo od preteklosti do sedanjosti obsega 151 strani: je prva pregledna in statistično podkrepjena publikacija o razvoju koroškega šolstva.

Knjiga obsega tri dele. Prvi ima tri poglavja:

a/ zgodovinski oris šolstva v koroški enoti,

b/ pedagoška služba na Koroškem in

c/ današnja podoba koroškega šolstva.

V drugem delu so prispevki nekdanjih in sedanjih Zavodovih sodelavcev, treji pa obsega prispevke 25 drugih pedagoških delavcev, ki dopolnjujejo podobo 40-letnega delovanja Zavoda oz. razvoja šolstva na Koroškem. Z zgodovinskim orisom koroškega šolstva je prof. Lasbaher opravil pionirsko delo: ob tem je uporabil številne pisne vire, ki jih hranijo v deželnih arhivih v Celovcu in Gradcu. Kakor ugotavlja pisec, sodijo med najstarejše župnijske šole: ob tem je presenetljiv podatek, da je bila taka šola v Slovenj Gradcu že leta 1228!

Najobširnejše zanimanje je avtor namenil razvoju šolstva v 19. in 20. stoletju; razčlenil je tudi podatke o predšolskem varstvu ter izobraževanju odraslih po 2. svetovni vojni, predstavil Žagarjeve nagrajence s Koroškega (9) in Žagarjevo priznanje (Srednja šola Slovenj Gradec) in nekdanje pedagoške delavce, ki so delali na koroških srednjih šolah in ki so pozneje postali univerzitetni profesorji.

Ko razčlenjuje razvoj pedagoške službe, opozarja, da je vse do leta 1869 opravljala nadzorno-svetovalno službo cerkvena ustanova, po tem letu pa lahko govorimo o državnih šolskih nadzornikih - do razpada Avstro-Ogrske. Poimensko navaja šolske nadzornike po 1. svetovni vojni. Prav tako po drugi, še posebej pa direktorje oz. predstojnike koroške enote Zavoda. Kot smo že omenili, opravlja koroška organizacijska enota pomemben del pedagoške dejavnosti, in to za 36 vrtcev, 44 osnovnih šol (17 samostojnih, 27 podružničnih, od tega 9 s predmetno stopnjo pouka), 4 ustanove z učno-vzgojnim delom za prizadeto mladino, 3 glasbene šole, 4 srednje šole z okrog 20 različnih programov. 1000 pedagoških delavcev vzgaja in izobražuje nad 15.000 mladih. (Območje, za katerega skrbi enota Zavoda, meri 1.041 km², tu živi okoli 75.000 prebivalcev.) V tretjem poglavju prof. Lasbaher razčlenjuje organiziranost predšolske vzgoje, navaja podatke o strokovni rasti zaposlenih in število otrok in učiteljev. Podobno razčlenjuje tudi organizacijske posebnosti v osnovnem ter srednjem šolstvu, za zadnja leta pa še uspehe in osip. Posebej velja poudariti, kako je Zavod razvil obširno in pestro prekomejno sodelovanje z najrazličnejšimi oblikami spoznavanja šolskega sistema na obeh straneh. (Op. pisca: o tem sodelovanju je Franček Lasbaher objavil v različnih časopisih in revijah okrog 50 krajših in daljših zapisov, ki jih dopolnjujejo tudi številni članki drugih pedagoških delavcev.) V drugem delu zbornika je 10 prispevkov nekdanjih in sedanjih

Zavodovih sodelavcev: enoto je najdlje vodil Miroslav Faletov (od začetka do 1983), sledil mu je prof. Tone Golčer, od leta 1985 pa enoti predstojniku prof. Franček Lasbaher. (V začetku leta 1991 je na osnovi sklepa predsedstva občin koroške krajine preselil sedež enote Zavoda za šolstvo iz Dravograda v Slovenj Gradec.) Uredništvo zbornika je povabilo k sodelovanju še druge pedagoške delavce (25), ki so z zanimivimi zapisi in spomini obogatili vsebino te lepe in dragocene publikacije. Prof. Lasbaher je v spremni besedi poudaril, da je želel s sodelavci "zbrati vsaj delček koroške šolske zgodovine... Tudi na tej osnovi bo možno popravljati, dopolnjevati in pisati naprej."

Ob tem naj opozorim le na tri vprašanja, ki bi jih kazalo podrobneje raziskati in dopolniti znanja in spoznanja.

Na prehodu v 20. stoletje je bil nemški gospodarski, politični in kulturni pritisk v obmejnih slovenskih pokrajinah vse večji: dejavnost Sudmarke in "šulferajnska" ljudska šola sta bila vse bolj agresivna. Nemške OŠ so gradili tudi v naših trgih in mestih, nemško večino pa so predstavljali kraji Dravograd, Radlje, Muta, Slovenj Gradec (popis prebivalstva leta 1910). Natančneje bo torej potrebno raziskati vlogo nemških šol pri raznarodovanju slovenskega prebivalstva.

Podobno, celo usodnejše raznarodovanje je uvedel nemški okupator med 2. svetovno vojno: prvi pritisk je bil usmerjen prav na šolstvo, saj so iz slovenskih šol pregnali slovenske učitelje in nastavili nemške.

Tretje: nedvomno je narodno-osvobodilno gibanje posvečalo veliko skrb med drugim tudi (partizanskemu) šolstvu. V začetku leta 1945 je, recimo, v okraju Slovenj Gradec delovalo 15 "letečih šol", v katere je hodilo okrog 70 otrok. Poučevali so jih trije učitelji, okrajni šolski referent pa je bil učitelj Viktor Vaupot - Zmago.

Prof. Franček Lasbaher je s pripravo in izdajo zbornika Koroško šolstvo od preteklosti do sedanjosti opravil izjemno pomembno delo in položil temelje za nadaljnji študij in raziskave preteklosti koroškega šolstva, kar bo naloga tako zgodovinarjev kakor drugih pedagoških delavcev.

Jože Potočnik

VREDNOTENJE SIMBOLOV PRETEKLOSTI

Ideološka in likovna komponenta pri presoji kvalitete javnega spomenika ter nekaj argumentov za in proti odstranitvi »neprimernih« spomenikov

Najbolj značilen povnanjeni simbol državotvornosti naroda in njegove nacionalne mitologije je institut javnega spomenika. Vsaj od nastanka tvorbe, ki ji pravijo država dalje, je v navadi, da si aktualni voditelji in »očetje naroda« postavljajo monumente, ki na bolj ali manj agresiven, brez izjeme pa pompozni način slavijo njihove zasluge za občo dobrobit pod istim ideološkim barjakom zbrane družine nacionalno (ali plemensko) enako čutečih ljudi. Materializirani maliki slavljenja velikih in usodnih dogodkov v samouresničevanju naroda so smerokazi človekove naglobje identitete in socializacijske vmeščnosti v način življenja ožjih lokalnih skupnosti. Na simbolni ravni se sodobnikom vedno kažejo kot izraz zanesljivih temeljev, na katerih je moč zgraditi trdno prihodnost zase in potomce.

Kolikor bolj so ti nečimrni pomniki nabiti z vsebino povzdignjenega čaščenja, toliko prej postanejo že ob najmanjši spremembi družbene klime problematični, sporni ali celo odveč. Usoda javnih spomenikov na specifičen način pokaže, kako negotova in varljiva je resničnost vsakdanjega življenja: zdaj napolnjena s čustvenim nabojem patriotske evforije, že naslednji hip pa zapeljana v letargijo ali, huje, v arogantno sovražnost do vsega, kar je bilo še pred kratkim razglašeno za svetinjo. Dr. Božidar Jezernik je v nekem članku zapisal: »Tako se podoba tistega, kar se je zdelo očetom uresničenje idealov svojih dedov, že v očeh njihovih sinov izkaže za navadno zablodo, ki jo hočejo na vsak način nadomestiti s karseda pristno realizacijo sanj.«

Že od antike dalje je uveljavljena praksa, da ob inavguraciji pravega ali namišljenega cesarja, ki je praviloma pametnejši, modrejši in bolj božanski od prejšnjega, na uradnih kiparskih izdelkih obraz starega vladarja zgolj preklešejo v fiziognomijo novega ali pa novo portretno glavo zgolj nataknejo na stari torzo. Po razpadu avstro-ogrske monarhije, ko je bilo hvaležnosti cesarju Francu Jožefu konec, so v Ljubljani, denimo, na mestu, kjer je stal njegov spomenik (v parku nasproti sodne palače) sklenili postaviti obeležje velikemu slavistu Franu Miklošiču. A to so storili tako, da so poprsje slavnega lingvista položili kar na cesarjev podstavek. Muza, ki je prej dvigala palmovo vejico proti poprsju »presvitlega«, jo sedaj ponuja pač Miklošiču.

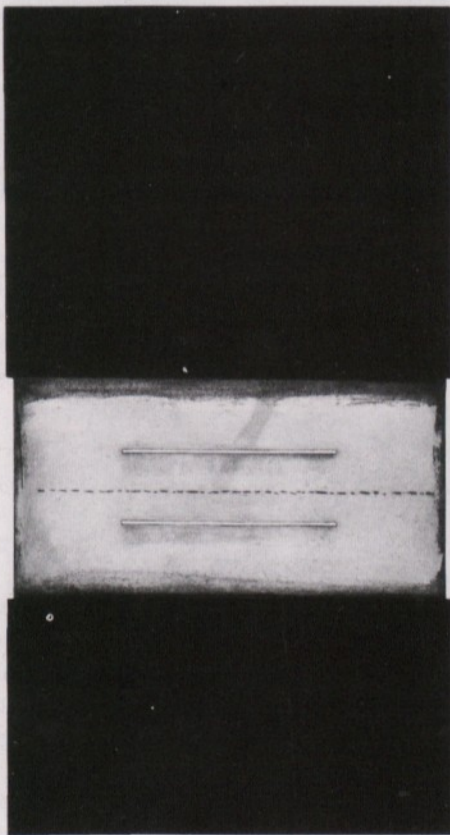
Spomeniki so bili od nekdanj najbolj izpostavljeni nosilci simbolne dimenzije neke ideologije, zato so jih bili ljudje pripravljani v nekem času po božje

častiti, že v naslednjem trenutku pa se jim brez zadržkov odpovedati in se jih z nerazložljivo iracionalno mržnjo celo po vandalsko lotiti. Zgodovinski učbeniki nas učijo, kako so na primer v revolucionarnem letu 1848 in v času pariške komune sesuvali spomenike le nekaj desetletij poprej nadvse oboževanega vojskovodje Napoleona, in kako neusmiljeno so takoj po formalni odpravi komunističnega sistema na vzhodu Evrope odstranjevali gigantske Leninove portrete.

Pred podobnimi dilemami smo se po radikalnem zasuku ideoloških predznakov znašli tudi v naši domovini. Brumni povojni revolucionarni režim je v skladu s svojo doktrino poskrbel za zajeten presežek tovrstne spomeniške krame, ki je na gosto posejana po vsej deželi. Kam torej z njo? Z najmanj stroški in najlaže bi bilo seveda počakati, da se ti nezaželjeni opredmeteni označevalci preživete ideologije skupaj s svojimi botri preprosto amortizirajo in gredo v odpis. Ohraniti vse brez izjeme kot nekakšen bizarni okras glavnih trgov slovenskih podeželskih mestec je gotovo nesmisel, čeprav je prehitra pozaba še pred nekaj leti izredno popularnih, v rdeče odetih komemoracij pred temi objekti množičnega oboževanja zgolj metanje peska v oči in nedostojno retuširanje zgodovine.

Praksa, ki pometa pod preprogo še tisto malo izrazite nacionalne zgodovine kolikor je premoremo, pomeni izgubljanje stika z realnostjo in mučno vzdrževanje bizarnega mita o večnem neizpolnjenem hrepenenju našega malega podalpskega naroda po Državi (z veliko začetnico). A kakor je prav, da se je na obrazu dokončno posušila solza žalovanja za vsem vam - brez izjeme - dragega jugoslovanskega maršala, je brzkone povsem na mestu, da se odrečemo tudi nekaterim največjim skrupulom, ki jih je v obliki agresivnih pomnikov narodila megalomanska mitomanija prejšnjega režima. Za to opravilo pa je na voljo povsem pragmatična in kompetentna rešitev: racionalno profesionalna in strokovna ocena umetniške vrednosti spomenika, z vsemi segmenti vrednotenja, ki jih mora vsebovati takšna ocena. Z njo se bo post festum končno uveljavila tudi strokovna pomisel o estetski in umetniški kvaliteti rešitev spomeniškega oblikovanja, ki je bila v fazi načrtovanja zaradi takšnih ali drugačnih razlogov, največkrat pa zaradi prevlade ozkega oblastniškega interesa nad argumentom stroke, izpuščena. Kot umetnostni zgodovinar lahko zatrdim, da takšen pretres ne bi zahteval pretiranega navora, saj redki odlični spomeniki vnebovpijoče izstopajo med glavnino še znosnih, le-ti pa zopet povsem nedvoumno pokažejo suhoparno estetsko bedo najbolj premočrtnih socrealističnih rešitev, ki se s svojo nabuhlo patetiko prav v ničemer ne razlikujejo od proslulega nacističnega modela "umetnosti za človeka nove dobe". Ob vseh načelnih pomislekih o brisanju pomnikov takšne ali drugačne, vsekakor pa avtentično naše zgodovine (ker se je pač zgodila in ni nobena fikcija!) iz zavesti tukajšnjih ljudi, bi se spomenikom tiste zadnje sorte brez nostalgije in zaradi - recimo: prebujene ekološke zavesti o urejeni kulturni krajini - zlahka lahko odrekli.

V Mislinjski dolini imamo precejšnjo srečo, da tistih najbolj brezupno grdih nimamo prav veliko. Še najbolj estetsko problematičen se zdi Spomenik zmage na Glavnem trgu v Slovenj Gradcu, ki je šolski primer predimenzionirane, kvazi-antikizirajoče socrealistične glorifikacije

*Bogdan Borčić, BI-NM-94-4, 1994,
barvna akvatinta in suha igla*

vstajenja "prerojenega človeka za novi čas". Goli mladec je sicer povsem v trendu novega pop-artističnega kiča kakšnih Irwin in Neue Slowenische Kunst, vsi smo ga tudi vajeni do te mere, da ga kot mimoidoči sploh ne zaznavamo več, kljub temu pa bi mu bilo moč najti prostor na kakšnem drugem, manj izpostavljenem mestu.

Naravnost obupni so z likovno kritiškega stališča tudi portreti padlih partizanskih junakov v memorialnem parku Grobnice herojev za slovenjgraško župno cerkvijo, čeravno grobnica sama sploh ni moteča in kot arhitektonska rešitev zadovoljiva. Avtor obeh plastičnih realizacij, Spomenika zmage in portretov, je akademski kipar Stane Keržič - le v najtrših časih po vojni cenjeni umetnik, ki se je kasneje izgubil. Vsi ostali spomeniki po dolini pa bi, vsaj kar se tiče presoje likovnih kvalitet, bržkone opravili izpit pred dobronamerno in prizanesljivo ocenjevalno komisijo.

Pretres megalomanske spomeniške zapuščine je na Slovenskem potreben zategadelj, ker vnema postavljanja vedno novih obeležij ne jenja in bo obstajala, dokler bo vase zaverovana človeška civilizacija krojila ta svet. A kaj, ko tudi danes (v bolj pametnih in demokratičnih časih?) argument stroke in od nje prepoznana umetniška vrednost zopet nista upoštevani kriterij pri tovrstnih odločitvah. Nazoren primer takšnega ignorantskega, apriornega vsiljevanja je bila postavitev Kogojevega »venetskega« konja pred stari magistrat na slovenjgraškem Glavnem trgu.

Zadevščina gre že od vsega začetka v nos marsikomu in priznati moram, da je sam tudi še nisem uspel »prebaviti«. Razlogi za to so najmanj trije: prvič - skulptura konja stoji na centralni točki v starem mestnem jedru, na poudarjeno simbolnem mestu, ki kliče po javnem spomeniku, a takšnem, ki bo na afirmativen način povezan s kulturno zgodovino mesta. Nekakšno stilizirano skrpucalo, ki nima ničesar skupnega s preteklostjo mesta, vprašljiva pa je tudi njegova ideološka provenienca, navezana na ultranacionalistično štorijo o prazvoru nebeškega slovenskega naroda, tja gotovo ne sodi; drugič - skulptura, ki sploh ni polnokrvni kiparski izdelek, temveč dizajnirani konj brez jezdeca, pobran s friza znamenite vaške situle in bizarno povečan v naravno velikost, nima kaj iskati na klasičnem spomeniškem podstavku - ob skulpturah Pina Poggija, Hermanna Walente in avtorjev plastik v Gaju miru bi lahko našel svoje mesto na drugem, bolj primernem javnem mestu, denimo pred ali celo v avli Koroškega trgovskega centra (»šenkanemu« konju ne bomo gledali v zobe!); tretjič - bronasta figura konja je po obrtniški plati vrhunski livarski izdelek, po svojih likovnih kvalitetah pa močno zaostaja: povečava stiliziranih oblik konja, kakršne je zmožni pradačni umetnik, je zgolj ekstravagantno razmetavanje denarja, ki nima nikakršne zveze z umetnostjo. A slovenjgraška zgodba za Korošce kot kaže ni bila dovolj poučna. Še večji, likovno povsem neznosni zmakez so si v obliki pomnika slavni bitki iz najnovejše osamosvojitvene zgodovine slovenskega naroda privoščili v Dravogradu. Strokovna presoja je očitno zopet umanjala, čeprav lahko le-ta odločitvam lokalnih političnih veljakov navsezadnje priskrbi tudi učinkovit alibi.

Odstranjevanje spomenikov in njihovo nadomeščanje je le zamenjevanje ene mitologije z drugo. A tako pač to gre. S tem se bo v slovenski družbi, ki nikoli v zgodovini ni bila kaj prida strpna do drugačnih in drugače mislečih (ste se kdaj vprašali, zakaj na Slovenskem že pred drugo veliko vojno ni bilo židovskih skupnosti?) in tudi danes ne slovi kot zgled tolerantnosti, potrebno sprijazniti.

Preostane nam zgolj to, da poskrbimo, da bomo v bodočnosti postavljali dobre spomenike. Takšne, ki bodo preživeli viharje vnovičnih ideoloških čistk in bodo vsaj po likovno estetski plati neizpodbitno vpeti v kalejdoskop narodove kulture in zgodovinskega spomina, neglede na ideološki kontekst posameznih dogodkov in ravnanj, ki bodo očitno za vekomaj predmet svetohlinskega zatajevanja in poskusov izbrisa iz zavesti ljudi.

Marko Košan

ŠTIRI MONOGRAFIJE O ŽIVLJENJU IN DELU SLIKARJA JOŽETA TISNIKARJA

TISNIKAR

RISBE

ARKADE

* **Marijan Tršar: TISNIKAR,**

Založba Obzorja, Maribor 1974 (154 str., format 24 x 20 cm, barvni ovitek, 62 črno-belih in 8 barvnih reprodukcij)

* **Nebojša Tomašević: TISNIKAR - SVET OBUJENIH MRTVECEV,**

Jugoslovenska Revija Beograd in Državna založba Slovenije, Ljubljana 1978 (208 strani, format 30 x 25 cm, barvni ovitek, 70 barvnih in 9 črno-belih reprodukcij ter 51 črno-belih dokumentarnih fotografij)

* **Janez Mesesnel: TISNIKAR,**

Mladinska knjiga, Ljubljana 1986 (189 strani, format 31,5 x 24,5 cm, barvni ovitek, 85 barvnih in 72 črno-belih reprodukcij)

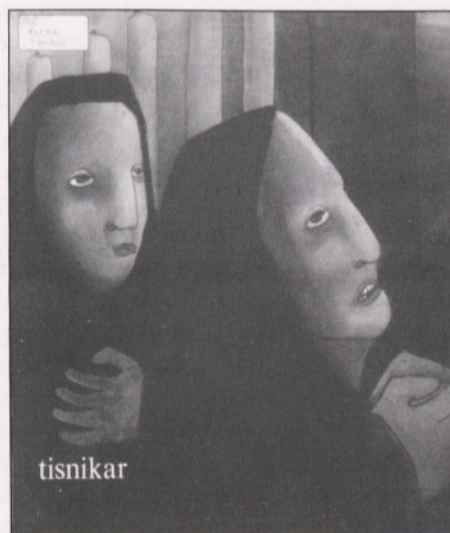
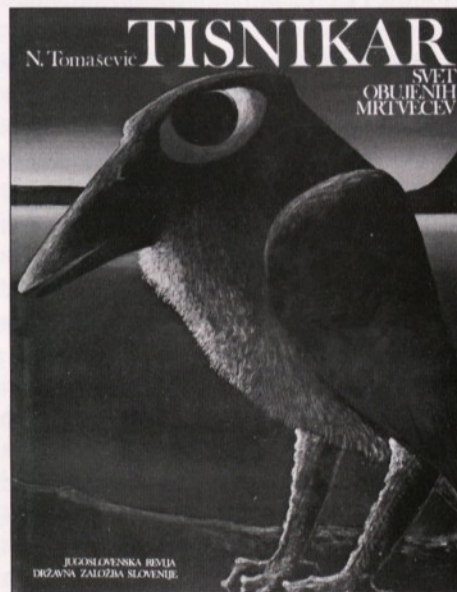
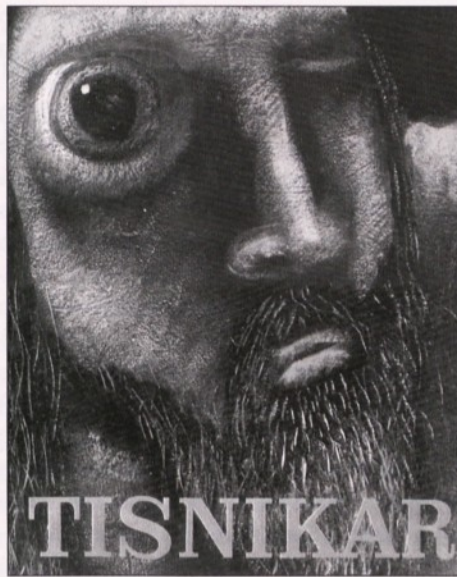
* **Milček Komelj: TISNIKAR - RISBE,**

Založba EWO - zbirka Arkade, Ljubljana 1996 (107 strani, format 23 x 23 cm, barvni ovitek, 46 barvnih in 39 črno-belih reprodukcij ter 18 črno-belih dokumentarnih fotografij)

Jože Tisnikar je v svoja likovna dela vnesel pretresljivo izpoved osebnega doživetja in tragičnega občutenja življenja v okolju bolnišniške prosekture. Likovni kritiki so se na njegovo ustvarjanje ugodno odzvali, spoznali njegovo nenavadnost in enkratnost ter predvsem verjeli njegovi spontani izpovedi, ki mu je narekovala deformacijo oblik. Umetnikov rokopis je ekspresiven in monumentalni hkrati, saj umetnik sugestivno podaja človeške travme, tako njegove osebne kot tudi občečloveške, ob tem pa ohrani dostojanstvo in upanje. Tisnikar nastopa v slovenskem likovnem prostoru povsem suvereno in je težko primerljiv z generacijami slovenskih likovnih umetnikov, pa vendar je njegovo slikarstvo z njimi tesno povezano, še zlasti z Jožefom Petkovškom, predhodnikom tistega temnega modernizma, kamor je likovni kritik Tomaž Brejc uvrstil Tisnikarjevo slikarstvo. Fenomen slikarja Tisnikarja, ne le kot slikarja, temveč tudi kot človeka, je pritegnil mnoge likovne kritike, pesnike, pisatelje, gledališke in filmske ustvarjalce in druge. Izposodili so si Tisnikarjev svet za okvir novih umetniških stvaritev, pa naj je šlo

za ilustracije knjižnega dela ali za sugestivno likovno opremo, inspiracijo ob pesnitvah, zasnovu gledališke scene, človeških in živalskih likov ter tisnikarjevskega občutenja bivanja nasploh. Vse to potrjuje, da je postal Tisnikar, ne le kot slikar, temveč tudi njegov avtentičen način življenja, predmet velikega zanimanja, ki pa ni površinski in ne le atrakcija. Ni torej naključje, da ima umetnik že štiri monografije, ki na različne načine razjasnjujejo njegovo življenje in delo.

Avtor generalnega besedila za prvo monografijo, izšla je leta 1974, je slikar in likovni kritik Marijan Tršar, njegovo študijo dopolnjujejo še besedila Janeza Mesesnela, Kristiana Sotrifferja, Janka Messnerja, Igorja Gedricha, Zmaga Jeraja, dr. Frana Šijanča, Branka Rudolfa, dr. Manfreda Kramerja, Dietmarja Polaczka, Petra Breščaka, Andreja Pavlovca in Willa Hofmana. Gre za izbrane misli umetnostnih zgodovinarjev, likovnih kritikov, slikarjev, pisateljev in novinarjev, ki jih Tisnikarjeva umetnost ni pustila ravnodušne. Knjiga je vzbudila pozornost tudi po odlični opremi, ki dopušča reprodukcij slik in risb ter tudi dokumentarnih fotografij z umetnikovimi portreti. Že čez štiri leta pa je izšla drugačna, veliko bolj literarna monografija. Znani urednik in publicist Nebojša Tomašević je zasnoval knjigo kot umetnikov življenjepis z originalnimi komentarji slik. V vlogi komentatorja je slikar sam in nam posrečeno pomaga vstopiti v njegov skrivnostni svet - v svet obujenih mrtvecev, takšen pa je tudi naslov knjige. Tisnikarjevo življenjsko zgodbo smiselno in bogato ilustrirajo slike, kajti kronološkemu nastanku slik se podreja tudi zgodba v literarni obliki; oboje dopolnjujejo izvrstne dokumentarne fotografije, katerih avtor je dr. Miodrag Đorđević. Gre za posrečen preplet treh zvrsti: likovne umetnosti, literature in fotografije. Pri promociji je knjigo spremljal tudi film in vzbudila je veliko pozornost, zlasti ker je izšla še v angleški (The Summerfield Press), nemški (Langewiesche - Königstein) in japonski izdaji. Ime Tisnikar tako tudi v svetu ni bilo več neznano in na to dejstvo so stavili tudi založniki (Mladinska knjiga) tretje knjige, kjer so besedila v obliki esejev in kritične obravnave njegovega ustvarjanja prispevali priznani slovenski likovni kritiki: Janez Mesesnel, Jure Mikuž, Lev Menaše, Tomaž Brejc in Franc Zalar, od tujih avtorjev pa Oto Bihalji Merin in Artur Lundkvist. Poglavja nosijo naslove, kot so Jože Tisnikar in minljivost, Tisnikarjeva pot k popolnosti, Tisnikar slikar smrti, Smrt kot ikonografska tema..., kar vse govori o možnih interpretacijah slikarjevega dela in njegovega nenavadnega življenjskega sloga, ki mu je bil kakor usojen. Poudarek pa je, tako kot običajno pri likovnih monografijah, na razgrnitvi njegovega slikarskega opusa, ki ga predstavlja izbrana motivika razdeljena na motivne sklope s poimenovanji: Matere, Možje in žene, Razpela, Pozabljenje, Slikar, Ljudje in konji, Enooki, Rojstva, Žalujoči, Potovanja in Vrani. Dokumentarna fotografija ima v tej knjigi manj pomembno vlogo, umetnika pa predstavi kot znano in

priznana osebnost v družbi mnogih eminentnih domačih in tujih odličnežev. Izbor fotografij iz družinskega albuma je omejen na najpomembnejše in se prične takrat, ko je slikarja usoda že zapeljala v sfere slovenjgraške prosekture, hkrati pa je že stopil na pot umetnosti. Izčrpna dokumentacija in izbrana bibliografija o umetniku kaže, da je Tisnikar eden najbolj upoštevanih slovenskih slikarjev tako v strokovnem smislu kot tudi po odzivih likovne publike. Prav zato monografija založbe Ewo, ki je izšla leta 1996, ne potrebuje več potrjevanja o slikarjevem pomenu in kvaliteti njegovih stvaritev, ki jih je podajala kritiška stroka, temveč nas pritegne esej o Tisnikarju izpod peresa slovenskega umetnostnega zgodovinarja in pesnika Milčka Komelja. Komelja je umetnikovo delo dotaknilo celo tako globoko, da mu je posvetil pesem. Knjiga sicer obravnava najbolj primarna Tisnikarjeva dela - risbe, ki so nadvse iskrene upodobitve slikarjeve duše. V eseju z zgovornim naslovom - Jože Tisnikar: Ecce homo - Milček Komelj tudi zapiše: "Ker je jedro Tisnikarjeve umetnosti usmerjeno v izražanje, v izpoved, je taka Tisnikarjeva risba kot izrazno sredstvo postala edini pravi umetnikov jezik, torej osrednji komunikacijski način za orientacijo po podzemlju njegovega sveta, samo znotraj svoje lastne ustvarjalne slovnice pa se umetnik podreja vsem tistim zakonitostim, ki njegovo vsebino zgoščajo v čim večjo in čim bolj učinkovito formulirano izrazno prepričljivost. Risanje je pri Tisnikarju le avtentičen način življenja in na srečo je bil Tisnikar iz resnično slikarskega testa, da je njegovo moreče doživljanje potrkalo samo od sebe na njegovo pravo, likovno izrazilo, najbrž v trenutku, ko je prvič vzel namesto rokavic in skalpela v roke papir in skušal, nabit z bolečino, narisati obraz mrtvega prijatelja..." K temu citatu seveda komentar ni potreben, knjiga kot celota, z besedo in sliko potrka na našo dušo ter nas popelje onkraj življenja v nam neznane svetove. Na videz, po formatu in po številu reprodukcij, ne pa tudi po oblikovanju

(izjemno tenkočutno jo je oblikoval Ranko Novak), je to najskromnejša knjiga med štirimi monografijami, kolikor sploh lahko sodimo knjigo na prvi pogled. Ko pa jo vzamemo v roke in jo prelistamo, jo moramo tudi takoj prebrati, tako zelo nas pritegne. Vsekakor je to knjiga, narejena za sladokusce, zna nas pritegniti v slike in besedi. Avtorji so ustvarili sintezo med Tisnikarjevimi risbami in esejem Milčka Komelja; brez dokumentarnega gradiva bi knjiga lahko sodila tudi v drugačno zvrst, kot so likovne monografije. Med izčrpnim dokumentarnim gradivom pa je najzanimivejši slikarjev lastnoročno spisan življenjepis ter je tudi objavljen v rokopisu, brez vsakršnih popravkov.

Štiri monografije o življenju in delu slikarja Jožeta Tisnikarja nas popeljejo skozi njegovo življenjsko pot in pred nas razgrinjajo njegov bogat opus del. Glede na energijo in ustvarjalno potenco, s katerima so prežeta slikarjeva najnovejša dela, pa bo Tisnikar gotovo tudi v bodoče budil zanimanje.

Milena Zlatar

TRIPTIH O LITERARNIH DELAVNICAH

Ideja šole kreativnega pisanja

Šole kreativnega pisanja, literarne delavnice - workshops po severnoameriškem vzoru - so se, literarnim začetnikom in mentorjem v veselje, kljub deljenim mnenjem, namnožile tudi pri nas. Nekatere, npr. Kovačičeva, pa so postale že kar pregovorno kvalitetne in plodne. Po razmisleku, da pisatelji nimajo (izvzemši morda primerjalno književnost na FF) eksaktne uradne izobraževalne institucije za svojo umetnost, kot na primer slikarji, kiparji, glasbeniki in igralci, literarnih delavnic, niti šol kreativnega pisanja, ne moremo a priori ovreči in jih zaničljivo označiti za nekoristne.

Nesporno je, da takšni besedni in slogovni treningi iz slušatelja ne morejo narediti pisca, avtorja (pesnik se tako ali tako že rodi). Lahko pa dobri mentorji, kar je izredno pomembno, začetnikom pomagajo izoblikovati kriterije, predstaviti osnovne kreativne postopke in vsebine (parametre) ter kvalitete, ki naj bi jih dobra literatura vsebovala. Pronicljiv mentor predstavlja mlademu piscu tudi tako potrebnega prvega bralca, torej kritičnega bralca z ustreznimi kriteriji za presojanje novonastale literature, ki lahko zelo spodbudno deluje na odkrivajoči se pisateljski talent. Pri vsem tem gre tudi za druženje ljudi, ustvarjalcev, ki jih zanima sorodna problematika, za izmenjavo mnenj, debato, ki je ob izumiranju pariške kavarnе in družabnosti nasploh, pomembnejša dimenzija osebne komunikacije. Tega pa sodobne elektronske oblike izmenjave informacij in komunikacije (npr. internet) kljub zanimivim in čedalje zahtevnejšim, celo fantastičnim možnostim - zaradi odsotnosti humane socialne dimenzije - nikoli ne bodo mogle nadomestiti ali zamenjati. Druženje kljub vsemu ostaja.

V Literarnem klubu Slovenj Gradec, ki je od nekaj deloval tudi kot literarna delavnica, je v zadnjem času v ospredju druženje, ki ne sloni preveč na literarnoteoretskih debatah, kar ni dobro v smislu dviga kvalitete sestankov, predvsem pa je slabo za literaturo. Mentorja, profesorja Tone Turičnik in Andrej Makuc, sta se (tudi zato) odločila za individualno delo in pomoč, kar prinaša boljše rezultate in intenzivnejše sodelovanje ter bolj racionalno trošenje ustvarjalnih in mentorskih moči.

Zaradi vprašanja, ali lahko mentorji tudi škodujejo, so se vnele že burne razprave. Vendar menim, da četudi npr. kak brezupen

pisunski primer s pošteno kritiko postavijo na realna tla in odvrnejo od nadaljnega neplodnega dela ter iluzij, je to samo dobro. Spodbuda za vsako ceno, ne glede na kvaliteto pisanja in dojemljivost pisca, je namreč le potuha, hinavsko trepljanje in ne vodi nikamor. Najbolj pa se vsi strinjamo s trditvijo, da je branje začetek pisanja. Seveda ne prebiranje česarkoli, temveč branje kvalitetnih avtorjev in ne nazadnje tudi knjig o pisanju.

Zanimiva mnenja in primere, ki se ukvarjajo z učenjem pisanja, je pred leti zbral in uredil Andrej Blatnik v knjigi (zborniku) Šola kreativnega pisanja. Za pedagoge in njihove varovance pa je zanimiva zlasti knjiga Milene Blažič Kreativno pisanje.

Avtorjeva učenost o teoriji in praksi pisanja je popolnoma brezpredmetna, če pisec nima o čem pisati, če bralcem in svetu nima česa povedati. Ne le slog in ne samo vsebina, oboje. Literatura je vendarle estetsko oblikovan nosilec sporočila.

SLUŠATELJ - Poletna literarna šola

Poletna literarna šola, ki jo organizira ZKOS oz. Dragica Breskvar, je bila letos v Bohinju. Potekala je v kreativnem ozračju z izredno polnim urnikom. Različni predavatelji, v glavnem pisatelji, pisci proze, so predstavili nekaj zanimivih tem in načeli marsikatero temeljno vprašanje. Branka Bezeljak Glazer se je ukvarjala s problemom dramskega teksta - od priprave kreativnega ozračja v skupini, preko analize in interpretacije teksta do predstave. Vesna Kondrič Horvat je predavala o prozi sodobnih švicarskih pisateljic in o okolju, v katerem ta literatura nastaja. Pisatelj in urednik Andrej Blatnik je predstavil svetovno književnost danes, s poudarkom na obrobni avtorjih in literaturah. Milena Blažič, avtorica knjige Kreativno pisanje, se je dotaknila vprašanja ustvarjalne književne didaktike in podkrepila ter popestrila predavanje s praktičnimi primeri. O kriterijih in vrednotenju sprotne slovenske literarne produkcije je govoril Marijan Pušavec, pisec zbirke zgodb Zbiralci nasmehov in scenarijev za strip Hardfuckers, ki je izhajal v Mladini. Mojca Terčelj je slikovito predstavila življenje, filozofijo, kulturo in religijo mehiških Indijancev, s katerimi je živela in jih je proučevala. Literarno delavnico je odprl pisatelj Vlado Žabot, ki je najprej podal nekaj teoretičnih izhodišč, vprašanj za razmislek in v popolnanskem terminu pomagal vrednotiti tekste slušateljev ter razreševati dileme oz. odkrivati pomanjkljivosti. Zvečer je na literarnem večeru predstavil svoja dela, nas očaral z odlomkom iz nagrajenega romana Pastoral in tehtno orisal svoje videnje življenja in duha skozi prizmo literature. Gost prvega literarnega večera je bil pesnik, dramatik in pisec radijskih iger Goran Gluvić; zadnja pa

sta se na literarnem nočnem predstavlila Mohor Hudej (zgodbe Mumps v zrelih letih) in Marijan Pušavec. Tretji napovedani avtor za finale, Miha Mazzini pa je žal zbolel za prozaično gripo in ni prišel, čeprav smo imeli zanj pripravljenih cel kup provokativnih vprašanj v zvezi z Drobtinicami, Godbami, Zbiralcem imen in drugimi knjigami. Neuradno je bil prisoten tudi stari znanec literarnih šol pisatelj Marijan Tomšič.

Pogrešal pa sem Jureta Potokarja in njegovo predavanje z zvočnimi primeri s temo Poezija v popularni glasbi.

Literarna šola bi bila brez dvoma za ustvarjalce uspešnejša in plodnejša, če bi jo kontinuirano vodil en mentor, kar bi pripomoglo k bolj sistematičnemu delu, vsebine pa se ne bi ponavljale in - z razpoloženjem vred - na novo gradile.

MENTOR - Literarna delavnica M.A.K.U.R.C.

Slovenjgraški Mladinski Alternativni Kulturno-Umetniški Razvojni Center je zopet presenetil, malce razburil zaspano malomeščansko in obmestno javnost ter navdušil mlade s celovitim večdnevno družabnim kreativno-zabavnim projektom. To je bil prvi (tradicionalni?!) Mladinski tabor festival, ki se je dogajal od 10. do 14. julija v čudovitem ambientu campa na letališču pri Slovenj Gradcu. Čez dan so potekale različne delavnice: žonglerska, kiparska, izdelovanje instrumentov, likovna in literarna, zvečer pa so nastopile jazz in rock glasbene skupine s pretežno avtorsko glasbo. Žal so se pojavili tudi na silo in za silo svetovljanski "angleška-ameriško" govoreči bendi. Prijetno presenečenje pa so pripravili slovenjgraški jazz-rockerji Jazoo z dinamičnim, svežim in zanimivim prvim javnim nastopom.

Na povabilo literarne sekcije pri MAKURC-u sem si vzel dopust in namesto lenarjenja prevzel mentorstvo - pripravo oz. povezovanje literarne delavnice.

Pristop je bil kar se da poljuden in širok, s poudarkom na diskusiji in debati, čeprav počitniški vendarle dovolj resen. Brez sistematike in izhodiščnih tem verjetno tudi tukaj ne bi šlo, pretirana improvizacija načne kvaliteto in odvzame preveč časa, pa tudi marsikatero pomembnejše poglavje se rado izmuzne in skrije v navzkrižnih pogovorih. Pripravil sem urnik z naslednjimi izhodiščnimi vsebinami oz. temami:

Ustvarjalnost, pisanje, literatura; Vrednotenje, kriteriji in pogoste napake pri pisanju; branje lastnih tekstov in diskusija; Teksti v popularni glasbi: Poezija in glasba - domači in tuji avtorji, primeri; Interpretacija tekstov; Naredimo literarni večer zanimiv; priprava literarnega večera; Objava v literarnih revijah: izbor, praktični napotki,

naslovi literarnih revij in predstavitev Odsevanj; Izdaja knjige: samizdat, samozaložba, založba Cerdonis Slovenj Gradec; Ogrevanje za literarni večer (Slovenj Gradec - Trg svobode).

Po uvodni predstavitvi udeležencev in ugotavljanju ambicioznosti smo se lotili tem, razvrščenih v teoretični dopoldan in popoldansko delavnico. Najzanimivejša tema, ki je izzvala tudi najburnejšo razpravo, je bila Poezija in glasba z glasbenimi primeri. Zadnji dan tabora, v nedeljo, smo udeleženci literarne delavnice predstavili svoje delo širši javnosti - nedeljskim sprehajalcem na Trgu svobode pred cerkvijo sv. Elizabete v Slovenj Gradcu.

V literarnem nokturnu smo sedeč na beli klopi (na oder smo jo postavili posebej v ta namen kot scenski rekvizit) v zasedbi Sergeja Kozar, Luka Kotnik, Gregor Fras in Blaž Prapótnik ob spremljavi akustične kitare predstavili literarno delavnico, nekaj songov, pesmi in skupni postmodernistični prozni tekst, ki je nastal na tej delavnici. Publika je nevsakdanjo zadevo (open air) literarni večer spremljala z zanimanjem.

Letošnji festival je s koncertom avtorskih pesmi, ki so izšle letos na zgoščenki, zaključila domača rock skupina Abadon.

Tovrstne dejavnosti spodbujajo mlade in starejše h kreativnemu preživljanju prostega časa in kvalitetnejšemu, morda tudi bolj poduhovljenemu ali vsaj bolj polnemu življenju. Vse preveč ljudi se namreč ob preobilici prostega časa vdaja konformizmu in pasivnemu brezdelju.

Urbani pojav mladinske kulture od novih oblik zabave do alternativnih načinov umetniškega izražanja (sociologi pravijo temu subkultura) je vse vidnejši in pomembnejši del našega živega vsakdana in ustvarjalnega kulturnega utripa. Zato pozdravljam iniciativo MAKURC-a, ki v slovenjgraškem kulturnem in družbenem prostoru polni praznino, ki je že začela nastajati na področju organizirane mladinske kulture.

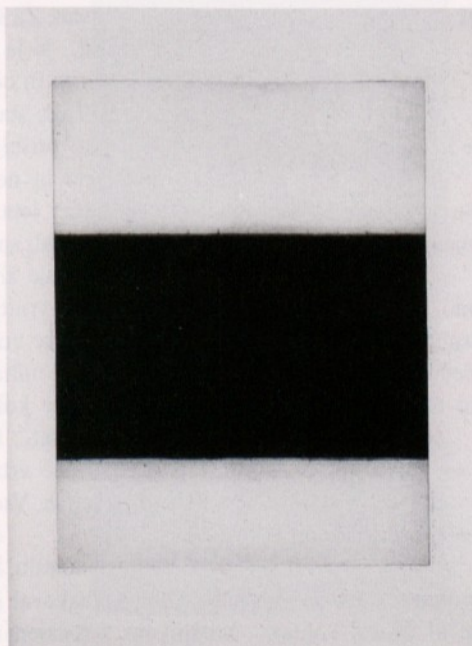
Začetni entuziazem pa vendarle ni dovolj. Potrebna bo večja doslednost, resnost pri delu in bolj profesionalen odnos do organizacije kot tudi do zunanjih sodelavcev, sponzorjev in občinstva. Le tako si bo mladinski center pridobil zaupanje, da bo lahko sproduciral tudi resnejši stalni klub (z dvorano za koncerte, literarne večere) s kvalitetnim in kontinuiranim sporedom prireditvev.

S kančkom samokritične dojemljivosti za konstruktivno kritiko in širšo pomočjo jim bo tudi to zagotovo uspelo, kajti urbano kulturno središče z razvejano strukturo, kot je Slovenj Gradec, ne more in ne sme ostati brez te zvrsti kulture.

Blaž Prapótnik

ZAPIS OB PONOVNEM BRANJU KNJIGE BILI SO TONETA TURIČNIKA

Tako kot se nenehno vračam k sliki, ki ji še nisem izmeril vse globine (in radovednosti: zreti v umetnikovo delavnico), tako kot vselej znova odkrivam priljubljeno simfonijo, me je pred dnevi ponovno povleklo k "Bili so". Knjiga ne more biti samo promocija, premiera, prvo branje in potem knjižna polica. Ima svoje reprize in nova branja in nova odkritja. Tako kot se vračam k ljubemu spominu, tako sem včeraj vzel Toneta Turičnika, da bi skupaj premerila šir in dalj, da bi še enkrat podoživel njegove samotne ure, se zazrl v njegovo delavnico, ujel trenutek v večnosti in večnost v njegovem trenutku. V tem je vsa skrivnost. Bogastvo pisateljevih miselnih utrinkov, povezanih z natančno vodeno avtorefleksijo, ki se nam kaže spontano, neprisiljeno, nepoiskano; arhetipsko grebe po najglobljih resnicah našega bivanja in minevanja. Knjiga je samoizpovedna (avtobiografska, tudi ko govori o drugih usodah), vendar tako, da nam omogoča takojšen vstop. Prepoznamo se. Fabulativnost (po kateri nagonsko hlepimo) ostaja znotraj izpovednega loka, v globinah doživetega, bogati nas in išče resonance v našem lastnem izkustvenem svetu. Najdemo se. Tu notri smo. Njegova misel me ustavi - ne mudi se mi, ne hitim, začutim njeno barvo, vonj, zvok, muzikalnost. In posebno eleganco vzorcev jezika, metaforike, kompozicijo stavkov, lirčnost doživetega, spoznavnega, kleno zapisane besede... odkrivanje sveta, čudenje.

*Bogdan Borčič, ČRNO BELO, 1984,
jedkanica in akvatinta*

Prvinsko občutenje narave, v hipnem preblisku skoraj baročno, vendar takoj zavzame distanco, pregled, naredi bilanco, ne komentar, na novo podoživi, naredi racionalni zaključek, nam v presojo: tu sta - enkratno rojstvo in neizproсна perspektiva smrti. Vmes pa življenje, opojna govornica življenja - kot jutranji zrak, ko stopiš ves brljav na plano, omamlja te in hkrati sveži, potegne te iz inertnega prepuščanja, aktivno te vključuje v razmišljanje. Tu pa tam se mi pri branju zatakne v stavčni formulaciji, da se moram vrniti, ko da nisem na pravi sledi, in sem potem bogatejši za to vrnitev: saj je vse v redu, na pravem mestu in v pravem trnutku, nič ni narobe. Srečal sem se z blestečo mislijo, na videz zapleteno, "da ti prekriža pot", ustavim se, zamislim (kot ob mejniku na cesti, kjer je tehtanje že prehojenega enako vznemirljivo kot pričakovanje novega). Turičnik zajema bistvo, v tekstu ni splošnih mest, vezivo je nevidno, ne krpa. In ne dolgozezi. Pripovedi se nizajo pred mano, dramaturško kot usodne antične tragedije. Naključja so del zapisane Usode. Na začetku je napovedan (prerokovan) konec, nič se ne bo dalo spremeniti: Smrt je neizprošno navzoča. In potem se dogodki samo še razvozljajo - kot je zapisano v zvezdah - skozi branje samo še odmotamo štrečno oraklja. Ne predvidevanje ne moč duha (naprežanje volje, prizadevanja, preverjanje), nič ne šteje: lok se vzpne od rojstva do smrti, v zenitu se razgledamo po tem čudežnem svetu, ki ga avtor zaznamuje s kipečo radoživostjo, dojamemo misterij življenja, in konec. Opevana prazničnost naše prisotnosti - je to vse, nas bo to odrešilo?... O lepoti, o človeški solidarnosti, o ljubezni nam govori Tone Turičnik. O upanju skozi ljubezen. Koliko je ljubezni v tej knjigi! Je upanje, je!...

Vonj po smrti - vonj po življenju. Zlo in groza - in trpek okus po uživanju, noben obup ne pogasi prvinske žeje. Slutnja smrti nas vrača v življenje kot nenadejana milost, minljivo postane neminljivo, oboroži nas za premagovanje. Ko nam postavi nasproti nesmiselnim smrtim svoje vrednote, naj bojo še tako nemočne v svojem človeškem pričevanju, pa se nas vendarle dotaknejo kot žgoč opomin, svareče opozorilo, poziv na upor, za novo rast, trganje korenin iz puhlice vsakdana. Ko torej zaznamuje tragičnost našega bivanja, z gnusom in odporom sprejemam zločine iz nadutosti, objestnega izzivanja, mogočnosti. (In še vedno pišejo o "davku, ki ga terjajo ceste", o "neizkušenosoti" in še kakšnem iracionalnem dejavniku, kar naj bi botrovalo nesrečam" - ko da je lahkomiselnost, objestnost nekaj, kar je usodno vgrajeno v naše gene!?) "Bili so" je knjiga, ki mi bo s svojo intenzivno pripovedjo in bogastvom misli, odstiranjem skrivnosti življenja in smrti, zvesta spremljevalka.

Janez Žmavc

Andrej Makuc

ČODRA

Potem je Habrov ponos naredil korak več proti nam kot mi do njega. Zame je to prekleto pomembno. Mi ne le laska, bolj me miri, zakaj v ljubezni so drugi zanesljivejši od mene. Zato se tudi imava z njim, na Čodro mislim, na starega partizana sina, še vedno enako rada, če me nima on celo za eno ljubezen raje.

Tako je torej stopil v našo klapo, čeprav se ni nikoli trapil s tem, da bi bilo za to vredno trošiti besede. Sploh jih je bilo premalo nasejanih v njem, da bi jih po nemarnem razmetaval. Delati nove za tak ništrc? On že ne. Tudi se ne morem spomniti, da bi kdaj v zvezi s samim seboj odkimaval ali z glavo opazno trznil k prsim ali nazaj. Čodra se je preprosto prisadil med nas in molčal.

Ampak že dolgo prej, že takrat, ko so nas šele sanjali kot nikoli sčudeno prevaro, so njegovega starega z dekretom naselili v dve luknji na Ginterjevem podstrešju. V mansardo, se je reklo. Dvosobno. V vsako pa vhod s hodnika. Če natančno razmisli, je bilo to kazensko razkošje njegovih njemu. Odkup in plačilo za vse dobro storjeno v tistih divjih letih, ko je živo bolj čuvala mirna roka na petelinu kot mehko srca ali dolga treznost.

Ga je v onem skoraj tako dolgem miru, kot je trajala zadnja morija, biskal, pa so ga, starega partizana, šele v miru dozorelega v mladca, čez noč prekomandirali iz kasarne v fabriko.

"Vod stoj!" je še dan pred tem komandiral v kasarniškem dvoriščnem prahu.

"Na levo krug!"

Jebenti, kako lepo se je slišati.

"S strojevimi korakom napred marš!"

In je odmevalo od sten in oken, se vrtinčilo ob visokem zidovju če že ne do neba, do vrha Rahtela zagotovo. Bilo je kot v pravih vojaških nebesih. Prelepo. Za oko in uho. Sami mladi, siti, dobro oblečeni. Naša, ljudska vojska. Splačalo se je spati ona leta kjersibodi že in lakati tudi. Nikad više rata, nikoli več.

"Pozdrav na le - vo!"

"Odlično, družo vodniče," je pohvalil Falentnov Maks na poti čez dvorišče, zdaj že kapetan, ki je šele na zimo 43 privohljal v gošo.

Vodnik pa nič. Najbrž ga niti ni videl, zakaj dril raste le iz notranje otopelosti. Pa tudi če bi ga videl - čemu njemu, Falentnovemu, izkazovati čast!?

Zdaj je z glasom počil med stavbe kapetan.

"Vod stoj!"

Potem pa tišina, da je bilo slišati prah, kako se je usedal na čevlje in zemljo.

"Ako vaspitavaš mlade vojnike, treba i ti da se ponašaš po PS-u, vodniče. Ti dobro znaš, šta trebaš odgovoriti starijem po činu. Ajde, kaži!"

Vedel je, Čodrin stari, kako ne bi. Služim narodu, družo kapetane. Pa ni mogel. Zadelj sebe ne, zaradi ta mladih v stroju, ki jih je komaj navadil, da se ga niso več samo bali, ampak začeli tudi spoštovati. Malo pa se ve, kdo je kdo. So taki, ki imajo čisto rumene rame, pa niso nič.

"Jaz služim Partiji in Titu in narodu. Zaradi vsega, kar imam tu notri!"

In se je s pestjo treščil po prsni, da je bilo skoraj slišati, kot da je kdo skomandiral prvi korak strojevega.

"Tebi pa naj vzklikajo tisti, ki so se še za tabo prihulili v les."

Vod je stal oledenel, pač po PS, zakaj nihče ni ukazal voljno, Maks in stari, zdaj nič več vodniče, pač pa partizanski Rogač, pa sta se že zavalila v dvoriščni prah, ki je sproti vse popivnal, tako da ni

bilo več videti, kako obilno jima je kapljalo od žnabl in nosov.

Vod mirno, starešini prsi v prsa, njima predpostavljeni pa trččim korakom po stopnicah in čez krug, da ju razvozljajo.

To je bilo vse. Da se mu ne bi preveč tožilo po v molku ohlajenem in v laježu boja pregretem šarčevem železju, je moral med varilce. Iz gorilca je sikalo pri belem dnevu kot onekrati, ko je usipal krogle po v temo odetih. Pa ga je še kar naprej žejalo po minulem. Preveč. Ni mogel čez noč jenjati in z glasom, ki je še dišal po smodniku, požganem in zmagi, pridigati o rosi, ki mu canka v srce. Najti mu je treba žensko, so rekli, zakaj samo ona lahko ugasi hudiča v njem. Se še prevečkrat zakoplje v one nevidne rane, da pozabi, kdo in kaj je zdaj, kateri časi so - pije, rjuje in v nove vojne obuja pobite, da jih potem lahko v novih požirkih spet utopi.

A je po večerih gori pod streho še strašnejši čas kot popoldan poleti dvainštiridest v krušni peči ali dva meseca kasneje tri dni skupaj na ozki deski tik nad šiso v gnojni jami. Pri Volavcu. Obakrat pa le korak, včasih dva od njega oziroma nad njim... hudiči v rjavem. Kar naprej budni. On pa sam pri štirih mesecih čez devetnajst. Zaspal bi še rad. Tako po otročje. O ti moj ljubi Jezus! Mamo bi poklical, pa ne sme. V krilo bi ji zlezel in se tam dolgo dolgo cmeril. Pa ne sme. Zdaj ne, mogoče jutri... Zdaj samo čim tišje dihati, najbolje sploh ne, bog ne daj zakašljati, ne se premakniti, roka se bo že zbudila... pazi, podrsal boš, zaropotal, preglasno požrl strah, padel, padel, čofnil v a a a a a a h . Nikoli več. Za nobeno kurčevo življenje ne še enkrat, niti za svoje ne.

A sta še druge sorte groza in praznina, obe v miru. Že kuhinje je bilo za samoto preveč, čemu še soba. Ampak odredba je odlok. Jo je poslušno vsak večer v opečnato rjavordečkasto-beli črtasti pidžami bos diskretno ucvril po hodniku. Mi, tvoji nismo pozabili nate. Motrimo te. Le hitro! Najprej v skupen sekret, potem v dekretno spalnico.

Prvo razkošje lunine svetlobe skozi okno brez zaves, oči na stropu, srce v galopu, one med nogami prepolno krvi, da je bolelo. Naigral se je z njim s svojimi rokami, čas bi bil porabiti utripajočo srčno žilo v njem zares. Pozabil je že bil ono o edino venerinem hribčku, kamor bodo še najvišje zlezli stari shajkani partizani, ko bo svoboda, tako so se nabežali v brege, ko so jih gonili. Pozabil na tisto o rokah, ki ne bodo spustile babe v bajto za tisto v dvojini delat, dokler bodo zdrave. Roke. Ampak zdaj, v vročici pod streho, se je naučil, da se, kar je treba živeti, postavlja nekam vmes. Med samotno dremanje v suhih travah in kravlom v dvoje.

Bila je Marta. In je prilegla. Tudi dekretna, z eno luknjo, v njej pa štedilnik in divan. Za štediti z drvni odlično, za spanje satanski dom. Ko jo je sčaral... jo je potegnilo iz siromaščine v njegovo že znosno. Kuhinja, spalnica in od mladega bika pretopla postelja. Z njim se spi gol in odkrit. Tako sta se polagala na pregrete rjuhe, da je enkrat po resoluciji lahko prišel Čodra. Toda preden se je prijel, je morala takrat še Marta in ne mama, mnogo postoriti, da so se v starem polegla ona štiri leta. So ponoči v njem kar vstajali preluknjani bledičniki in skušali spet živeti. Vedno znova enako mladi. Svetlolasi. Taki menda najraje živijo. Ampak ne. Nič več. Nazaj, nazaj, nazaj! Kam rinete? Sem vrniti se ne gre več. Ste že bili.

In so bile vsake nove sanje pravkar izdan potni list v stare vojne. Vedno znova nad njih. Ni šlo drugače. Ubiti mrtve. Tu ni odpomagal ne žamet Martine kože, ne izmenoma s pirom šnops. Po petkrat, šestkrat, sedemkrat... še večkrat zapored. Vsak z njegovo kroglo. V jasnini čela. Rdeč vrtnični popek. Prepoznaval je sebe in od sebe položene po ranah. Vse. Strelca. Rano. Padle.

Potem je nanoslo, da je pri Karničniku oblizoval z žemljo golaž, oboje pa poplakoval z rdečim. Sam za mizo, z glavo nizko nad krožnikom, z ročajem žlice v pesti in s čelom tik ob kozarcu. Ko mu je natarica prinesla za poobede na nizkem krožniku v tanko plast razpotegnjen puding, je v njem zavrelo. Kot da bi nekaj prebudilo

one, ki jih je lastnoročno pošiljal onstran. Njega da ne bodo jebali - je preveč nastradal zaradi vseh, ki so bili v hosti. Še bolj in dalj zaradi onih, ki so bili doma. In dovolj je bilo gospode pa finosti pred klanjem, zdaj so pa drugi časi. Njegovi. No, od njegovih. A smo jim zato parali krofe, svoje pa sledili kot jazbečarji na pogonu, na ta hudih jagah, da bomo spet imeli, kar je že bilo!? A sem zato scagoval, da ne bo nič drugače, da bo vse po starem, da bo spet kot prej?

Dol s kurbami gosposkimi! Smo rekli za porka madona, kako bomo imeli dovolj, da bomo le siti, ne nažrti, samo da bo svoboda. Pa da bo hitro, svoboda, so obetali vsi; naši, pa krote nemške in njihovih naši. Zdaj pa, ko si še niso ne eni ne drugi dobro oddahnili od zadnjega brega, je že vse drugače. V resnici še začeli nismo, kot smo se pridušali.

In je obrisal puding s krožnika v točajkin obraz. Da se je potolazil in spet verjel, da jih ni, bog ve koliko jih je bilo njegovih let, prehitro prevračal v zadnje spanje.

"Ti kurba si boš delala norca iz mene, ko ne bi bila dobra niti za švabski strozek," je zdijvalo v njem in je zdrobil keramiko pod dlanjo na mizi, da je belino drobno rdeče poškopilo.

Je, odkar so mu postavili krožnik na mizo, preveč gladovno bulžil v prokline flama, da bi takoj videl, kako so mu nastavili. Zasedo. So ga zvalili v past ko govedo. Na goveji golaž je prijel.

Še ko si je v hlačnico brisal krvavo dlan, se jih je od mize za šankom pet pognalo dekletu v bran, v resnici pa staremu dati lekcijo. Takšno, ki naj bi jô edino razumel. Sploh ni vedel, kdaj so se bili, potuhe, zbulali za steno in ga čakali. Hvala bogu, je imel v uho, kot sledni pes zapisano še iz onih lepih časov - najprej in povsod si krij hrbet. Vseeno, tudi če je s tabo kak kamerad. Vedno. Če si sam, pa sploh. Ej, komandant, še zdaj mi prav prideš! Dobro si delal tiste mesece, ko so ti dali, da si bil.

Toliko, da je še uspel skočiti na mizo in sneti križ s križanim iz kota. Hudič, si je z njim naredil dolge tace kot bi bile od mlina na veter lopute in strašno je zamahoval z njimi. Daleč. Je bil pasji, kot da se bije s švabi, ne s svojimi. Nemarno je čmoknilo, ko je s križevo prečko in z na njej pribito Jezusovo levico butnil Petrača v desno lice. Škoda, da še ni malo zategnil z roko, ko je priletelo - bi mu skozi precepljeno meso lahko pogledal šestico. Če jo je sploh imel, strela grda, nevzgravžen kot je bil. Ko je naslednjič švistnilo skozi zrak, je na koncu tenko počilo, saj se je razklala koža na Anzanovem temenu, toda top udarec lesa ob kost so koj zadušili lasje, zarežalo špranjo pa je zalila kri. Satan, niso mu mogli blizu. Mu je Bog pomagal. On pa mu je verjel. Se je že skoraj nehal do konca naprezati, saj je bil ves v njegovi milosti. Dobro mu je šlo od rok in križa, pa je nehal misliti, kako se tolče. Prevzel se je. Dal se je napuhu. Dovolil si je dolg zamah, da bi dobro ohrnil Zavlarjevega Lojza čez pukl. Saj ga je, sebe nazaj potegniti pa ni mogel več. Dokler je popravljal telo na noge in navpik nad mizo, ga je Gologranc z nožem skozi čevelj in stopalo pribil na mizo. Ni šlo drugače.

Zdaj je bil njihov.

Pravijo, da je Čodrin foter strašno zarjul in s križem tresnil pribijača po buči, da se je les prelomil in je skupaj z Jezusom obležal pod mizo. Šele ko mu je v rokah ostal odlomljen štrcelj z le še polovico križanega nog, so mu mogli prav blizu.

Bili so ga v bedra, trebuh in jajca. V vsako posebej, da je ja bolelo. Zdaj je le še lovil sapo, saj bi rad vpil. Včasih to pomaga, manj trpiš. Pa so ga pribitega zgrabili za suknjič in zvilili nad mizo. Dva sta prepletla prste svojih desnic in njegove čodre, da sta mu lahko lepo

zvila in priročno fiksirala bučo, potem pa so vsi malo stegnili členke na pesteh, da je ja čim ožje in ostro padalo po žnablach, zobeh, temenu, pod oko in v nos in mu je kri zalivala golt in je še glasneje lovil sapo kot prej, ko je sam tepel. V goltanec se ni pustil zadeti - vedel je, kakšen je tak konec. Ko ti vzame sapo, pozabiš na vse drugo. Le zrak iščeš in vse ti lahko storijo, da le pustijo dihati. So jih kar nekaj tako poslali onkraj. Ampak to je bilo takrat, v onih časih, ko je bilo treba delati vse. Z iztegnjenimi prsti kratek in hiter udarec v goltanec. Pa ne preveč. Če zaškrtja, je konec prehiter. To pa ni to. Je treba, potolčenemu, videti strah v očeh. V miru klati. Naj se, prasice, le malo pomujajo, preden se stegnejo. Tako se takrat rekli. Da se ve, kako je bilo prej, za živa, dobro. Da se jim stoži.

Bi tudi njim, potuham potuhnjenim, pezdetom Karničnikovim, uspelo ubiti partizana v njem, če se ne bi kdo ve kako dokopal do trofejke v zadnjem žepu ohlapnih pumparic in dvakrat preluknjaj strop, preden so pobi jenjali in se potegnili nazaj.

"Zuruck, prasice! Vi bi mene radi jebali, sirotejii!"

Samo on je videl, da se mu roka drobno tresse. Strela, človek se vsega odvadi. No, zdaj še gre, ko je zaenkrat vse mimo; čeprav tudi zdaj ni dobro, da drgeta ko otrok. Če bi takrat, ona štiri leta, samo enkrat zadrhtel, ko ne bi smel, bi on sam komu drugemu vstajal v sanje in bi njega kdo drugi ponoči polagal nazaj v najdaljše spanje.

"Halt! Banditi! Samo premakne naj se katera krota, pa mu naredim tako čedno luknjo v pisiker... Ti kuzle, ti!"

Dobro de glasno vpiti. Naliva v človeka mir in odganja trepet.

Sklonil se je in izdril nož iz stopala, da si je, še vedno stoječ na mizi, z levo nogo skoraj na slepo pomagal sezuti preluknjano desnico. Potem je bolj zato, ker ga je prevzelo nekaj lepega iz tistih trdih časov, še enkrat treščil s kroglo v šank in je po zraku letelo iverje razcepljene deske. Krote pa z bučami k tlom. To zadnje je usekal malo že pobom v opomin, bolj pa sebi in svoji zmagi v nečimrnost.

"Jebem vam boga, malo visoko dvigate buče," je zletelo k v hrbtih zvitim.

Potem je s pištolino cevjo pomignil še vedno pudingasti deklini.

"Kelnarca, kurba, šnopsa!"

In je postoril do konca. Kot da že ne bi bil mir in so za tako delo naprošeni drugi. Zlil je kri iz čevlja, prestrašeni natararici iztrgal prineseno steklenico iz rok, nacankal pekočo tekočino na nogavico in v rano, potem pa trikrat, štirikrat debelo požrl, ko je ostalino stakal vase.

Šele zdaj je bila roka spet mirna kot v onih lepih časih, ustavile so se potne srage, ki so se prej zlivale za ovratnik, pa tudi srce, ki je bobnelo tam notri, je začelo nemeti. Ravno ko se mu je zdelo, da so tudi oni zlodeji nehali pozabljati na strah, pa bi jim bilo treba s kakim novim šusom dati vedeti, zakaj so zmečkani v kepo prav tam, kjer so, so se odprla vrata in v gostilno so se začeli tiščati štirje tovariši miličniki z dlanmi na usnjenih futrolah.

"Pobi, kaj ga pa serjete? Haber, spusti pištolo!"

To je bil komandir. Zadnji se je vlekel, pa najbolj vpil.

"Haber, spusti ... spustite pištolo!" se je za načelnikom drobno oglašil najmlajši.

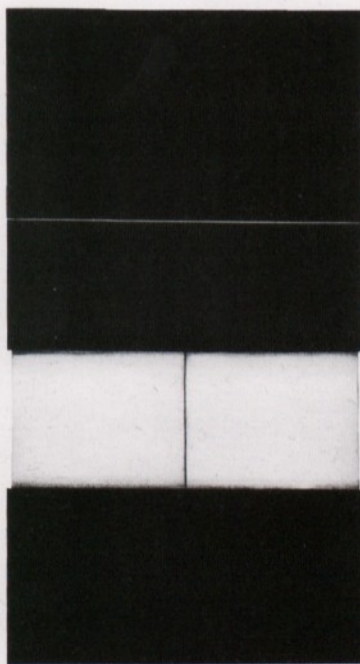
"Bi me pobirali zdaj s poda, če je ne bi imel. Pa če bi na vas čakal."

Z mušico se je popraskal po potnem temenu, potem pa bolj sam zase dodal:

"Jo bom spustil s tarče, ko jih boste vi prevzeli. Ti petelini, ti!"

In niso vedeli, komu je zadnje veljalo.

"Ne se zajebavat, tovariš Haber! Spusti pištolo!" je bil zdaj s pogledom ta glavnega ohrabren vajenec.

Bogdan Borčič, BI-NM-94-3, 1994,
barvna akvatinta in suha igla

"Ne se švercat, pob! Si še doma čakal, da ti bo foter kruh odrezal, ko je meni žvižgalo okoli buče."

Potem je zarulil kot ta dan že prej enkrat, ko so ga na mizo pribili: "Prevzemite!"

Krote so se koj potegnile miličnikom za hrbet in se bulale skozi vrata na cesto.

"Pazite nanje. Ko je treba bežati, so hitri ko kugle."

S prstom si je popravljaj opetnik na čevlju, da je v razvezanega lahko zbulal razbolelo nogo, ko pa je skozi odprta vrata videl na pločniku vseh pet barab, zmečkanih na kup med miličniki, je le spravil beretto nazaj v zadnji hlačni žep, potem pa si zlagoma dal reči, kako mora z njimi, s tovariši, na postajo, kjer bodo naredili zapisnik. Šele ko mu je najstarejši, Šegula, dovolil, da lahko obdrži orožje in ga ne bodo gonili skupaj z onimi petimi komadi govedi, je zlezel z mize in klecnil, ko je skušal stopiti na zaklano nogo. Grdo obtolčen je skozi mesto krumpal za njimi, ampak v povorki ni bilo več razpoznavno, kdo je tepel, kdo je bil tepen in tudi ne, kdo koga žene. Miličniki obtolčene ali pa kar Haber oboje.

Stari je stiskal zobe, ko pa se je pogledal v izložbeno okno Kosaberjeve mesarije, si je na skrivaj v rokav obrisal kri z žnabl, pred Popičevo šipo pa si je mimogrede pogladil lase in popravil frlinc, da mu je spet izzivalno štrlel na čelo. Potem do postaje ljudske milice ni bilo več stekla in komajda še kakšen mimoidoči, ki je bil priča procesiji.

Čez dva meseca in osem dni so jih še enkrat skupaj spravili. Potuhe in Čodrinega starega. Na sodniji.

Menda je z luknjo, ki so mu jo z nožem zvrtali v nogo, iztožil za devet svojih plač, a ni burno zaslužil. Za ona dva zbita zoba sploh povedal ni. Nalašč. Bi se še pobi hvalili, da so ga res natepli, drugi pa bi gobce otresali, kako so nazadnje naklestili tudi Habra. Se je že tako dovolj na buči videlo, da jih je fasal. Pa po taci. Raje ju je požrl, štirico in trojko, najprej ju je s krvjo poplaknil, zdaj pred sodnikom in onimi pa z molkom - zadelj časti. Dodal ju je, zoba, k tistemu, s čimer mu med pasjimi štirimi leti ni bilo prizanešeno. Za one muke ni bilo koga tožiti. Kje boš iztožil, če si sam rinil v drek.

Huje je bilo s šusoma v strop in posebej s tretjim, tistim v šank, za dušo dodanim.

"Tovariš Haber, vi dobro veste, da je trofejno orožje dovoljeno imeti samo doma. Podpisali ste. Imeti doma. Kot sliko na steni, v vitrini... ne pa prenašati jo s seboj kot robec. Saj pištola ni nožič za rezanje kruha in špeha," ga je zdaj načel Hriberškov pob, ki je bil že sodnik, v predzadnji onih dveh volčjih zim sta pa še skupaj za čevlje in nogavice prosjačila.

"Smo rekli, da se po vojni ne bomo vikali, ker smo vsi enaki. Na, pa je eden izmed naju na to pozabil že po treh letih miru."

"Saj za to gre. A ni bilo že takrat dovolj krvi?"

"Bi me, krote, potolkle, če bi jo imel doma v kastlno, beretto."

"Ljudje pa mislijo drugače. Da ker si bil partizan, smeš vse."

"Jaz sem še partizan. Tega ni mogoče ukiniti."

"Potem se ne bi smel spozabiti in z odrešenikom na križu tolči po ljudeh."

"Hitri, ti dobro veš, kaj vse smo morali storiti, da nas je nekaj od prvih le ostalo živih."

"Zdaj pa ne več, v miru."

"Ko je treba ostati živ, ni med mirom in klanjem nobene razlike."

"Ampak ljudje so ogorčeni. Načel si jim

tisto, kar smo jim obetali, da bo samo njihovo in sveto. Pod vsako drugo smreko smo se pridušali, da v svobodi vere ne bomo jemali. Ti pa si jih tepel z njihovim bogom."

"A si že pozabil, tovariš sodnik? S topovi smo butali po njih, ko so se zatekli k njemu, v njegov, božji hram, da bi lažje sekali po nas. In če je bilo treba, smo zakurili križev pot in svetnike in jih na živem ognju spekli, ljudi, če je bilo tistemu notri in nam zunaj sploh še treba in mogoče reči človek. Zdaj boš pa zaradi enega polomljenega Jezusa tako gor gnal."

"Haber, razumi, da so zdaj drugi časi."

"Gospod sodnik, menda bo res tako. Midva sva odpartizanila. Ne reci mi več ti. Tudi jaz ti ne bom. Od zdaj naprej bom molčal."

Za oni dve kugli in ker je po nemarnem žalil državljane in njihova verska čustva, saj se je stepel z Bogom in ga zlomil, je moral k od onih krot stoženemu dodati še eno svojo plačo, da je šele bilo mogoče poravnati zlo, ki je bilo storjeno. Brez olajševalnih. Trezen. Iz vzetega je šlo tudi Karničniku za škodo.

Pravijo, da je bilo okrajnemu nekam tesno, ko je videl, kako se je vsega hudega vajelemu Habru po v imenu ljudstva dosojenemu s cele glave pocedilo v drobnih hudournikih. Čez sence, v oči in za ovratnik. Še pred mesecem dni bi mu jebal mater, Čodrin foter Hitremu, po novem okrajnemu sodniku tovarišu Hriberšku Lojzu, in za to dal še eno plačo, čeprav ono jebanje ne bi imelo nič s kuplerajem. Zdaj, po novem, pa se mu je kar tako, iz čistega miru, ko mu je bes najbolj stiskal krofe, v misli prikradla pod steho priseljena Marta in z njo v glavi se je nekaj zakotilo v njem, da je počasi oddrsal iz dvorane. Nihče ne sme videti, kako ga taca še vedno nemarno boli in kako mu rjuje v prsih, zato je ves bes skraspal v stisnjen gobec, da ja ni mogel kaj čvekniti.

Šele zunaj, na soncu in na samem, je zarulil kot onokrat v pretepu, naredil z besedami silo sodnikovi materi. Prav nemarno si jo je vzel, ko pa je izpusil iz dlani jajca in one, kar je podržal proti sodniji v hlače odeto, si je glasno zabičal, da ne gre več v partizane, pa če se nakloti stokrat toliko švabov, kot jih je že bilo in bodo vsi magari po tacah in nogah hkrati marširali čez naš svet. Zadelj njega lahko za njimi od našega ostane le še podplat.

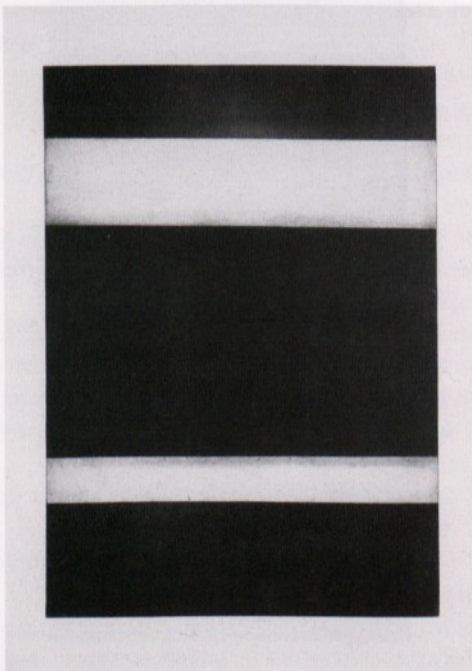
Ni je, pravice. Če pa je, je pa kurba.

In je stal tako dolgo pred sodnijo, da se je po stopnicah oprezno priguncalo tudi onih pet, ki so skupaj s Habrom dali sodniji, kar so se jim namenili vzeti. Najprej mu hudič ni dal miru in je drsel z roko proti zadnjemu žepu, da so ja lahko vsi videli. Ko so začeli zastajati, je vedel, da v resnici še ni načel, pa naj sodnik počne, kar hoče. Dal jim je znak, naj se nehajo po strani pogledovati in se ritensko vleči tja, kjer so bili, saj jim nič noče. V njem pa se je veselo smejalo.

Še je v njem partizan, samo Haber na pot z njim ne gre več. V nobeno gošo.

Potem so si opetnajsteni namignili in na jezo skupaj stopili do Karničnika. Na vampe in za vsakega po štefan žveplanega. Belega. In zemlje zraven. Pa še tople morajo biti. Šilihove. In hitro. Hitro. Se mudi.

Ko so pomalicali, so morali tistim štirim invertarcem, ki so iz dneva v dan drgnili isti kos Karničnikovega šanka, da se mu je že poznalo, žulili pa menda tudi vedno iz istega frakelca, dvakrat povedati, da zapirajo in naj hitro požrejo ali pa pustijo, saj se mudi, zakaj vsak čas bo zvonilo poldne. So debelo požirali in še bolj tolsto gledali, pa voza ni bilo več mogoče ustaviti. Natararico, ono od pudinga, so poslali v klet popisat zaloge, in rada je stopila dol, kuharico in pomočnika so

Bogdan Borčić, *VELIKI »H«*, 1990, barvna jedkanica in akvatinta

zaprli v shrambo na zadnjem dvorišču in ju pretentali, da je bilo slišati, kot da so dvakrat zaklenili, v resnici pa so ključ obrnili naprej in nato nazaj, tako da ni bil nihče nikjer zaprt in je bilo sploh vse tako, kot mora biti in je prav. Potem jih pri delu ni nihče motil. Nikogar.

Spominjajo se, tisti najbolj žejni, da je tri dni visel na vratih z ulične strani čez napis Zapiramo ob desetih škatlni pokrov z rdečimi črkami ZAPRTO. Za zagrnjenimi zavesami pa vse živo. Ko je v petek spet bilo tako kot minuli ponedeljek, so skozi priprta vrata prav na cesto dišale nove smrekove mize, v gostilni pa je bilo zaradi beline zoprno svetlo. Čakali so le še na nove prte.

Nihče ni nič spraševal. Kot da je v gostilni vse od prejšnjega tedna ali nekaj let nazaj. Še najbolj zoprno je bilo natakarcici, ki je kar naprej drgnila ultrapas na novem šanku in se vedno znova obračala po kozarce v omaro na desni, pa je ni bilo več tam, zakaj zdaj se je zadaj belila na pol steklena stalaža, tako da je lahko bilo na srednji polici postavljeno opozorilo, da se vsak namerno razbit kozarec zaračuna petkrat. Kdo bo razsojal o namernem razbijanju, ni pisalo.

Se je pa čez nekaj mesecev upalo glasno šepetati, da je onih šest tisti ponedeljek, po razsodbi in obilni malici, razbilo ves, ampak res ves inventar, tako da si sodniku ni bilo treba beliti las, kam z iztoženim denarjem, zakaj vedelo se je, da ga je bilo obilo več, kot pa prvič storjene škode. Za njimi je bilo vse čedno polomljeno, a skrbno zloženo v kot pri oknu. Karničnik je lahko menda šele zdaj zares videl, kako velik lokal ima. Ampak to ga je prav bolelo šele čez dve leti, ko so mu ga jemali oni od zgoraj.

Sicer pa ni nihče zagotovo vedel, če je razbijalo onih šest divjakov; natakarcica ni v klet slišala ničesar, onadva v shrambi tudi ne - sta prelagala zaboje s krompirjem in preveč ropotala, da bi bilo kaj čuti. Se je Šegula še enkrat zastonj potil v svoj notes - ni bilo kaj izvedeti, še manj zabeležiti. Tam, kjer bi moral pisati, so ostale črte še naprej same. So pa bili prisiljeni biti tudi na sodnji pošteni in dati ves denar za vse novo. Bilo je sicer manj prijazno, saj ni dišalo po starem, a je bilo trdnjše. Ko so še vrgli čez bele mizne plošče rdeče-bele kockaste prte, je gostilna kar sama od sebe potemnela in zadihala kot prej. In svoje je storil tobak. Dravin dim.

Tako se je Čodrinemu fotru bes prilepil na robove srca in ni nič več čepel na sredini in nemarno pritiskal na pamet in glas.

Potem je v sredo, ko je bil mimo praznik AFŽ, še zadnjič požrl besedo in se odpravil v hosto, med svoje, zdaj že drugič. Pri belem dnevu. Kod bo kolovratil poslej, je vedel samo on in nekaj njegovih. Pa morda kdo izmed onih, ki jim je dano v ljudi tudi videti, ne samo vedeti zanje. No, s tistimi očmi v samem sebi, ki pa gredo drugemu naravnost v srčiko, to store.

Haber se je umaknil v ilegalno. Zabil se je. Konspiriral. In je začel z delom - kot ga je učil njegov komisar v najlepših časih. Ko se še sploh ni treba pomujati in kaj razumeti - gre v glavo kar samo od sebe. Samo mlad je treba biti in vse storiš. Tak, nov, mlad, se mu je posrečilo po vsem grdem biti zdaj še enkrat. Dalo se je začeti znova. Najprej pridobitev tehnične opreme. Samo naj se ne mudi. Počasi. Z občutkom. Od tega je vse odvisno. Črt. Pomagaj! Zadnjič te prosim. Kar govori, vse bom slišal in storil, kot boš rekel.

In je zaplodil Čodro.

**Besedilo je prejelo 2. nagrado na Mladikinem natečaju kratke proze za letošnje leto.*

Tone Turičnik

TETA SLAVA IN ZGOVORNA GOSPA

Teta Slava je potovala domov z avtobusom. Na postajo v Ljubljani je pritovorila pisane vrečke in omotane škatle. Posestniško se je utaborila na rezerviranem sedežu, triurno z dolgočasno cijazenje je hudičevo garaški križev pot.

Sosednji sedež si je priposestvovala precej okrogla, že skoraj v belo osivela gospa. Neznanka. Beseda da besedo: prvo tipanje - O.K.! Časa bo dovolj, razvedrila in klepeta še več! Teta Slava se vrača, neznanka gre na obisk v sosednji kraj.

Pa je že skoraj v belo osivela gospa po kratkem ohanju o vremenu in ahanju o prometu in hrupu izbrskala v možganskih čipih temo, ki bo, ve, prosim vas, všečna za skupno preganjanje dremavosti - dogodljaje o teti Slavi. Zaobrnila se je v bočni kot in naravnost namerila, ali ona, prijazna gospa, pozna to in to gospo iz kulturno zelo povzdignjenega kraja, vse naokrog znano teto Slavo, o kateri se tam govori še in še; in teta Slava je rekla "ja, ja" in mirnomodro prikimala. A se je bliskoma ovedela dvoumnosti jajanja in kimanja: lovila je čas skozi okno, misel se je oslovsko pentljala v ja/ne, naj razkrije, da je tukaj, pričujoča v lastni pojavi, naj ponikne? Pa kaj, če se potisne v tretjo osebo? Popravila se je na sedežu in v tem naslovu otrpnila v radovedno pričakovanje.

Že skoraj v belo osivela gospa je spletala naklonjenost: pognala se je in in medias res v zgode in nazgode o teti Slavi, zbrane z vseh vetrov na prijateljčinem nebu v sosednjem kraju. Ta na štiri oči pozna neko sestrično tiste slave, a ta zlahtniški ud je labralo in po tekočem traku in popoprano obira in osira njo, trdno rodbinsko osišče, češ samo nekaterim kadi z dišavami in tolarji. To se meni, tako rekoč - občasni uporabnici baba-čula- baba-rekla novic, ne vidi bogu dopadljivo in bi prisegla, da poskočno rbotajo in vrejo nevoščljivost, zamera, črno maščevanje, ah, koliko je teh grehov in grešnikov, in se bog usmili tega peklenkega zlahtnega copranja!

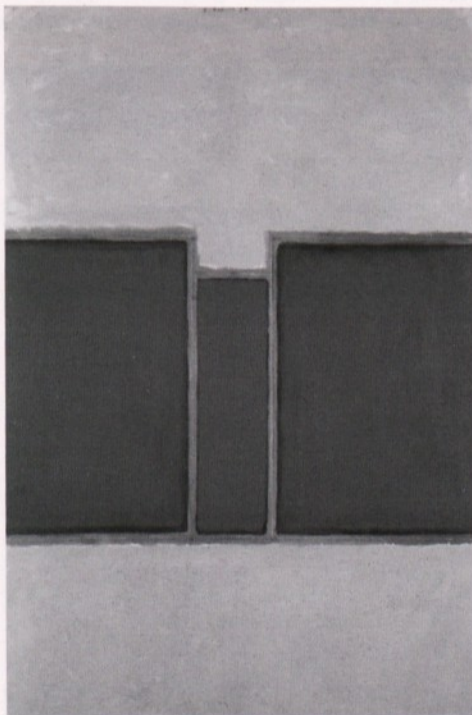
- Preljubezniva gospa, ja, malo je menda mahnjeno tisto babše, tista teta Slava, res, prav trčena mora biti, da svoje rajne in žive rodbinske ude tako svetniško razpostavlja po balkonih v devetih nebesih, čeprav so nekateri lumpi in se bog usmili njihovih ponorelih oslarij. Slepa ljubezen je rakasta bolezen, pravim, opičja! Kaj menite, gospa?

- Kaj pa, če ni tako?

- Eh, dejte no, dejte, je, je, gospa! Prijateljčin soprožnik ve vse, prosim vas, gospa, je hujši ko babja čenča! Ve, da tisto avšasto ženšče preveč polni balone zlahtniških čustev. Nekega tipa, ki ga luna trka, hrabro brani, lejte, čeprav je orjak vrgel čez rame šiht, noče delati, kar naprej se, zguba domišljava, obeša po šankih; draga gospa, ne boste verjeli, prijazno ga jemlje pod plašč ko kakšna sv. Uršula in mu, barabonskemu revežu, daje denar, denar, pomislite, namesto da bi mu nategnila ušesa in ga, lepo vas prosim, pritisnila ob zid - alo, delat, lenoba gnila, konec je trotovstva! Kaj bi vi storili, prosim vas?

- Ja, kaj bi vi sto-ri-li, pro-sim vas??

- Jaz, gospa, aaaaa, lejte, sem prevetrila

*Bogdan Borčič, Sinji vrh I., 1995,
akril, 200x135 cm*

vnukinjo, ki je znorela in zdvijala za nekim cepcem, poln kufer sem jo imela, otroka je frcnila možu in zdaj sta oba pri njegovi materi, ona pa se razstavlja in afna ko kaka afna s elegantisimo krivim in storastim patronom. A zvončkljanje nebeskih zvončkov, kar naprej cingolingo, prosim vas, gospa - povsod in vsakič po istem kopitu! Kam je prišel svet? Nič sramu, nič spoštovanja! A kaj moreš?

- Ja, ja, kaj moreš!?

- In vsevedni prijateljčin soprožnik pozna tam stanujočega tetinega sina in njenega strica, oba pojeta slavo dobrotnici, bog ji daj nebesa, molita, dobra je, darežljiva je, lejte, usmiljena je, vse preveč: a jo guli, tožita, del zlahtniškega rajona, odira, sesa, molze, petnajsti in samari, kadar ima čas in more, saj veste, kako znajo bližnji in daljni zlahtni!

Neprecenljive izkušnje! Kdo pa jih nima, mar ne?!

- Jaa, kdo pa jih nima!??

- Ko začutijo blago dobroto, navalijo, lepo vas prosim, kakor gosenice! Gospa, pa so otipali njeno odprto srce, podganja zalega, in mehko dušo in goreči rodovni ponos in devizno knjižico z nekaj ostanki dediščine in jo, lumpi in svetniki, bogati berači, davijo, lejte, in sesajo in gulijo, tako veste, tako zlahtniško neodoljivo prijazno.

Pravim, tora torasta, neumna je ko noč! Brez ovinkov bi ji zdeklamirala črno vigilijo, če bi mogla! Poučila, našuntala, razjasnila, odprla oči!

Lejte, berem iz slutenj: stara šara, alo, daj, še daj, nato spakaj in čimprej odpeketaj na oni svet!

Zato: presekaš, terba terbasta!

- Zato: presekaš, terba terbasta!?

- Bledi ste, gospa? Je vam slabo!

- Nič, nič! Vožnja me utruja!

Teto Slavo je utrujalo, več, morilo obrekovalsko otipavanje in slačenje, gola nagota in posmeh, ki ga poklicno zviija samookronana kvatrnica.

Ja, že dolgo vem: eni me molzejo!

Sek!!

Tako! Od tega trenutka!

- Ste se zamislili? Seveda, imate težave z žalostnim veseljem, s požrešno zlahtniško armado? Kakor jaz! Oprostite!

A veste, gospa, ne boste verjeli, nekoč je udarilo v njeno opičjo ljubezen in ji scefralo živce! Njena vnukinja - ah, tudi vnukinja! - je v trgovini, tako rekoč, sunila, smuknila, ukradla žensko coto in so jo dobili. Teta je rjovelala ko bik, se sekirala, smrklja molčala, nategovala potrpljenje pa zmignila z rameni in zabrusila, češ kaj pa tebe briga, stara brigadirka, ste čuli, stara brigadirka, smotana si ko noč, sitna in lajnasta, kaj pa je to takega! Ti si bila še hujša: jahače si menjavala kakor gate! In ukradla pošteni družini poročenega deda! Hahaha!

Teta Slava je prednostno ukrepala in razširila zaslisevanje in obtožbe na ljubljeno hčerko in njenega koruznika in vzdignila tribunal: poslušala sta, se spogledovala in prekuhaval barve, nazadnje pa odločno jurišala:

'Brigaj se zase, sveti misijon!' - Ja, brigaj se zase, sveti misijon!?

- Ah, gospa, težko dihate, ste bolni, recite, potne kaplje vam silijo na čelo, vročica vas mrazi! Oh, vroče je, hudirjevo soparno, zadušljivo!

- Ja, hudo zadušljivo! Ko bi bilo več zraka!

- Šofer, gospe je slabo, zraka ni!

Šofer je ustavil drvečo tonažo, teta Slava je polomljeno odmerila nekaj korakov, mlajši gospod je svetoval - odročke, predklon in globoko dihanje.

Bilo je bolje.

Ko se je avtobus spet pognal v dir, je teti Slavi ko blisk privršala rešitev: zgrabi opletanje za roge! Nak, zdaj se pač ne smeš skameleonizirati v prvo osebo, bog ne daj - zajezi avšasto flavzenje in črne litanije, spelji levite v druge sfere in afere: cene, plače poslancev, politična ihtanje, črna kronika, nesreče, smrti, samomori!

Že skoraj v belo osivela gospa, ki je bila na poti v sosednji kraj, je zgrabila trnek in mogočno pomagala bentiti in zlivati žolč s pritišanimi in povišanimi toni in pršiti smrad na vse strani - vse je bilo nazarensko grozno in pošastno: cene, plače poslancev, strankarska ihtanja, mafija, kriminal, petnajstenje kadarkoli in kjerkoli - in žvečiti nabreklost prasketajočega sovraštva, plesti venčke jezljive maščevalnosti in ponujati živopisno okrenčljano kramarijo.

V kres je ušlo politikarjenje:

- Veste, draga gospa, tako je! Vi ste tudi v penziji? Vidi se! Zdaj so nas spet stisnili, hudičevi preroki, voluharji nenasitni! Kar naprej nas kockajo z reformo, tedaj bomo šele tenko piskali! Ko smo delali, lepo vas prosim, gospa, nas ni nihče nič spraševal: toliko in toliko za penzijo, toliko za to, toliko za ono! Hudičevi lisjaki, blokovcem so šenkali celo bogastvo, kaj tisti opipani jurji! Tudi drugi smo - delu čast in oblast - upali in plačevali; takole pod nosom so zdaj nas obrili in obrali! Adijo, svetla prihodnost! Ne bodejo me videli na volitvah!

Ja, zlahtniki so hudičeve gosenice! Najbolj jurišne sem zgrabila - če daš ti, dam jaz! A ona je avšika obsedena, ne vidi nič ne sliši nič ne stori nič, je tora torasta - gadom moraš odrobiti glave! Tako pa jo vozijo, lepo vas prosim, gospa! Dobrota je sirota! Bog ji pomagaj! Rada bi jo poznala!

- Ja, ja, tako pa jo vozijo! Dobrota je sirota!!

- Ah, moja črna luknja! Veste, gospa, tisto o jahačih si je smrklja izmislila. Obrambna doktrina! A teta, res je, si je pridelala dedca z višjim faktorjem, poročenega, preizkušenega, primerne letom in modi. Sveto dejstvo! In ima prav: dedec mora biti dedec, prosim vas, gospa!

- Ja, dedec mora biti dedec! In še kaj: tudi priročen za uglajenost, izbrano besedo, metlo pa kastrole in piskre!

- To, to, lejte, tooooo! Odlično! Svojega sem hotela malo vpreči, ne boste verjeli, pa je najprej obstreljeno pogledal, prosim vas, in spustil rafal hudih besed, divje renčal, da me bo prebunkal - baba zmešana, ne klata mi več neumnosti!

Uspeh - nula! Če sitnarim in tečnarim, organizira štrajk - tihi teden: moja beseda - penk, bob ob steno! Ah, oprostite, pa vaš gospod? Stop, teslo neumno! Niti ne vprašam - ste poročeni? Imate otroke? Vnuke? Kje so? Kaj? Imate hišo? Motovilim, ometam in opletam, lejte, vi pa ko sveta martra trpite. Menda ja niste hudi, lepo vas prosim, gospa, niste jezni?!

- Čas je, pripraviti se moram! Hvala, veliko ste mi povedali!

Že skoraj v belo osivela gospa je še poslovilno lovila zgovornost:

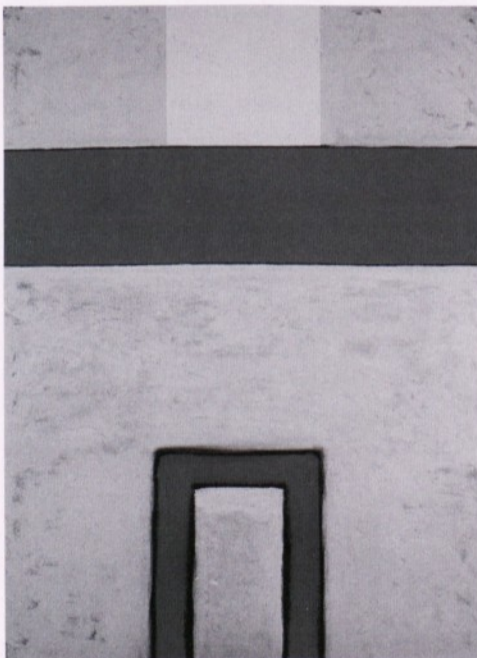
- Hvala tudi vam! Prijazno je bilo! Srečno! Srečno! In pozdravite mi tisto gospo!

- Ne bo treba, pravkar ste jo sami, spoštovana gospa!

In zgovorna, vsevedna in že skoraj v belo osivela gospa je izbuljeno okamnela, kot bi jo udarilo, se prebarvala v belo, zakuhala v rdeče in spet zamrznila v sivo, odprla usta v spačeni aaa, ki ga ni bilo, položila čeznje dva prsta, se s palcem in dlanjo oprijela brade in obupno zveržila:

- Pa menda ja ne?!

Ooo-pro-stite!

Bogdan Borčić, Znak II,
1992, akril, 186x135 cm

Jani Rifel

SKRIVNOSTNA JABLANA

V sadovnjaku je bila jablana, ki je rodila vse leto. Nikoli ni bila prazna. Medtem ko so prva jabolka na nekaterih vejah že dozorela, so bile druge še v cvetovih, na tretjih drobni in zeleni sadeži, na nekaterih pa so že zorela.

Jabolk je bilo vse leto dovolj. Mraz in sneg jim nista bila kos. Tudi, kadar je drevje pokalo od mraza, so bila jabolka ravno tako sočna in mehka kakor jeseni, spomladi in poleti. Jablana pa je bila zelena in noben list ni odpadel.

Sadovnjak ni bil od nikogar. Bil je zapuščen. Ravno tako ko kmetija, ki jo je prekrilo rastlinje. Kuga, ki se je pred leti potikala tod, je odnesla življenje s kmetije. Ostal je sadovnjak. Ljudi je bilo strah pred kugo, zato so se izogibali tega kraja še vrsto let potem, ko je izginila.

Nekega zimskega dne se je v gozdu izgubila skupina otrok. Šli so pobirat suhljad pa jih je ujel mrak. Bilo jih je sedem. Najstarejša deklica je bila stara dvanajst, najmlajši pa je bilo sedem let. Taval so po hosti, klicali, se ozirali v nebo, na katerem so se prižigale zvezde, in v luno, ki je osvetljevala gozd. Sneg jim je škripal pod nogami. Volčje tuljenje je prekinjalo tišino. Stisnili so se v majhno gručo, si potiskali ozeble prste v žepe in si med sencami dreves, ki so spominjale na gozdne pošasti, utirali pot.

Tako so hodili, dokler gozd ni nenadoma izginil. Že so mislili, da so na robu vasi, ko opazijo sadovnjak in temno gmoto gozda na drugi strani. Zagazili so v debelo snežno odejo, ki se je svetlikala, in jim kazala pot. Sredi sadovnjaka so se ustavili. Zagledali so hišo in hlev.

“Le kdo tu stanuje?” se je oglasila najmlajša.

“Ne vem,” je odvrnila najstarejša.

“Glejte, jabolka!” je nekdo presenečeno vzkliknil.

“Jabolka! Jabolka! Jabolka!” so pridrli glasovi za njimi.

“Zrela jabolka! Mehka in sočna kakor jeseni...”

Vsak si je odtrgal jabolko, jo pojedel in odšel v hišo, ki je bila odprta. Polegli so po tleh in zaspali.

Sredi noči je na okno potrkala Kuga. Nihče je ni slišal. Vstopila je v prostor. Stegnila je roki, da bi vse otroke hkrati objela v smrtonosni objem. Vendar, ko se je sklonila nadnje, so nenadoma izginili. Osupnila je in jezno siknila od presenečenja:

“Lle kdo mi jih je ugrabil!”

Nihče ji ni odgovoril. Jezna se je pognala na dvorišče, od tam v sadovnjak in že se je izgubila v gozdu.

Otroci so poskakali z jablane. Takoj, ko jih je objela kuga, so se spremenili v jabolka. Tista, ki so še zorela na jablani. Ko pa se je Kuga umaknila v gozd, so spet postali otroci.

Niso vedeli, kaj se je zgodilo z njimi. Nabrali so si zrelo jabolko in odšli domov. Na vasi se niso mogli načuditi svežim jabolkom: “Le od kod so se vzela, sedaj, sredi zime?” so se z drugimi vred spraševali vaški starci. Nihče jim ni znal odgovoriti.

Ko so jim otroci pripovedovali o cvetoči jablani in o kmetiji, ki stoji sredi sadovnjaka, so nejeverno zmajevali z glavami: “Saj to ni mogoče, da bi sadje cvetelo sredi zime, ob mrazu in snegu. Otrokom se blede od hladu in neprespance noči,” so modrovali. Najmodrejši med njimi je zaprosil za besedo. Nastala je tišina. Zaslišal se je njegov slaboten, a jasen glas:

“Bogovi so se malo poigrali z nami. Najbolje je, da se ne vmešavamo v njihovo igro. Bodo že storili tako, kakor je prav. Zaradi jabolk se ne bomo sporekli z njimi. Pustimo jih pri miru, da bomo še naprej živeli spokojno in v blaginji.”

“Kaj pa, če nas kličejo? Kaj, če so ta jabolka samo znamenje, po katerem bomo prišli do sporočila, ki so nam ga namenili bogovi?” je vprašal eden od starcev.

“Tega ne vem. Prepričan pa sem, da je vse, česar naša pamet ne razume, od bogov. Zato vse to prepustimo njim, sicer se lahko osmešimo pred njimi ali pa se jim celo zamerimo,” mu je odvrnil.

“Prav, naj bo! Pustimo to uganko. Če je od bogov in nam želijo kaj sporočiti, nam bodo sami to najbolje pokazali,” je sklenil tretji starec.

Pritrdili so mu in tako je jablana ostala skrivnost.

Minevala so leta in nihče ni več stikal okrog skrivnostne jablane. Ta pa je rojevala vedno več jabolk. Ker ni bilo nikogar, ki bi jo razbremenil, so jo počasi začele zapuščati moči. Ni mogla več nositi vseh jabolk. Veje so se ji pričele lomiti in sedmo zimo je ostala gola, brez vej in sadežev.

Spomladi se je z vejnatih štrcljev polomljenega in zapuščenega debela splazila Kuga. Šla je v vas in pomorila vse ljudi. Samo otrokom, ki so jedli s skrivnostnega drevesa, ni bila kos.

Ko je odšla, so se otroci spomnili jablane. Komaj so jo prepoznali. Tri leta so jo negovali, da je spet oživela in obrodila. Odslej je rodila le enkrat letno, tako kakor druge jablane. Njeni plodovi pa so ohranili čarobno moč, ki je bila kos Kugi in vsem drugim boleznim. Potomci teh otrok so bili tako rešeni hude nadloge. Modri starci so prenehali modrovati. V vaseh so izgubili vpliv in moč, odtlej so se ukvarjali sami s seboj.

Franček Anželak

ROBIDJE

*Razsipina spuščениh sijev
v grmadi robidja se preliva
niz zelenja rodnih palčic
obešene gozdne so slasti.*

*Iz cevastega ožilja se dani
pretaka ježdno se drožje
niz kapljic v žaru pajčevine
ponavlja se poštevanka noči.
Od dne prazni se davnica
kot rudnica ob izviru
tudi bednim okus ostane.*

IMENA NA RAZPOTJU

*Od dneva stran
bledijo zlogi za novice
pisci listov niso tuji
poznam imena na razpotju
ruje samski jih vihar.*

*V oči naseli se pomlad
barvo pozabilo je oko.
Medano odpira nebo
cepijo zvezdni se rokavi
mednje rogovili se golota
grebeni se v dodeljeni čas.*

Smiljana Legradič

V MISLIH

*V mislih opremljam grad
na strmi morski obali in
pobiram zvezde z neba,
ki kot dragulji padajo name,
in se ljubim s teboj, ki te
ne poznam.*

*V mislih sem kot majhna deklica
in neznanje mi sili iz oči,
včasih pa tudi starka,
ki šteje zadnje dni.
Nekoč pa sem bila takšna kot ti,
ki listaš po zadnjem poglavju.*

Primož Suhodolčan

DVORIŠČE JE DIRKALIŠČE

Ranta je fant, ki je tako velik, da lahko žirafam kravate zavezuje, ki je tako suh, da sonce kar skozenj sije, ki poje vse, kar mu prineseš na krožnik, potem pa še krožnik, in ki je tako len, da mora postelja zvečer sama k njemu, sicer kar stoje zaspi. Smodlak je njegov najboljši prijatelj, hkrati pa tudi mini prenosni osebni računalnik. Njegova največja, najlepša in edina ljubezen pa je samo Metka.

Saj poznate pregovor: vsak polž svojo hiško hvali, ali nekaj podobnega. Tudi vsak kolesar pravi, da je njegovo kolo najlepše, najboljše in najhitrejše. Smodlak ni bil tako glasen, čeprav je bilo tudi njegovo kolo najnaj...najstarejše. Ker pa o tem, kdo je lepši, boljši in hitrejši lahko odloči samo tekma, so se dogovorili zanjo. Deset krogov okoli hiše, mimo hleva, skozi sadovnjak in nazaj.

Tekmovalci so stali na startu: Švrli, Mišica, Uf in Ranta. Še zadnjič so podrobno pregledovali vozila. Sodnik je skakal od enega do drugega in jim razlagal pravila.

"Poslušajte, nobenih umazanih zvijač, zahtevam pošteno dirko! Glavno pravilo je...da ni nobenih pravil. Kdor bo prvi na cilju, je zmagovalec!"

Ja, uganili ste, glavni sodnik je Smodlak. Metka, mačka, pes čuvaj in nekaj kokoši pa so bili glavni gledalci. Smodlak je mimogrede prevzel še vlogo napovedovalca: "Vreme sončno, teren odličen za igro, žoga okrogla, motorji ogreti, zato lahko pričakujemo izredno napeto tekmo, ki bo dokončno odločila o tem, kdo je najhitrejši," je Smodlak navdušeno začel. "Kmalu se bo začela zgodovinska dirka, tako rekoč evropsko prvenstvo najboljših svetovnih kolesarjev! Na prvi progi: Strašni Švrli, na drugi: Urni Ranta, na tretji: Mišica Švica, na četrti: Uf Auspuf!" Gledalci so vsakega posebej pozdravili z navdušenim ploskanjem, mijavkanjem, lajanjem in kokodakanjem. Sodnik je dvignil roko, zažvižgal in zamahnil. Dirkači so pritisnili na pedala, kolesa so zagrabila v pesek in vruuuuum.

"Kaaaakšen štart!" je zatulil Smodlak, ko so se pognali v prvi krog. "Vodi Urni Ranta, njegov bicikel ima najboljše pospeške, zdaj so pred prvim ovinkom, uuu, tu je šlo na tesno, še vedno vodi Urni Ranta, še vedno vodi, še vedno... ne vodi več, strašni Švrli ga je prehitel, vendar Urni Ranta ne popušča, samo pogledajte ga, poganja se z nogami in rokami! Zdaj morajo okoli lipe, mimo hleva, skozi sadovnjak in nazaj, potem pa še devetkrat tako."

V prvih krogih si nihče ni privozil odlične prednosti.

"Neverjetno, kako vozijo! Še nikoli nisem videl takšne vožnje po ovinkih. Ljudje, ali je to sploh mogoče? Kakšna tekma, kakšna tekma, kaže, da je Strašni Švrli najspretnější v slalomu med hruškami, tudi Mišica Švica ni nič slabši... upsa, bumsa, Mišica Švica je dobil hruško v glavo, nič hudega, reševalci so na svojih mestih, pomagali bodo, ne, ne bo treba, neverjetno, Mišica Švica se je pobral, hruška je tista, ki potrebuje pomoč... prav, prav, hruško bodo obvezali, tekma pa se nadaljuje, na zadnjem mestu je še vedno Uf Auspuf, ne vem, ne vem, zdi se mi, da je z njegovim motorjem nekaj narobe."

"Uf, pfu, uf, pfu, uf," je sopel Uf in se vedno počasneje premikal...uf... uf... uf... uffftttt... in obležal v pesku.

"Dragi gledalci in druge živali! Ufu

Auspufu je pravkar zakuhalo, sapa mu je ušla iz motorja in je moral odstopiti. Tekma pa se nadaljuje, kot da se ni nič zgodilo, žrtve morajo biti, to sodi k športu. Kdor nima sape za bicikel, naj gre lupit krompir!" je razlagal Smodlak.

"Kakšen tempo, formula ena ni nobena, to je prava tekma, zdaj se peljejo okoli hleva, kdo bo prvi, ko se bodo spet prikazali pred našimi kamerami? Samo za hip bomo prekinili naš prenos, za reklame... in en šluk."

Smodlak je imel nekaj sekund, da je lahko svoj zasušeni jezik navlažil z limonado.

"Strašni Švrli je prvi! Strašni Švrli je prvi!" je zakričal, ko so jih spet zagledali. "Vendar je Urni Ranta tik za njim, Mišica Švica je zadnji, ne, ni zadnji, odličen tretji je, Urni Ranta spet napada, kdo je na čelu, Ranta je prvi, ne, Švrli je prvi, ciljna ravnina, loči jih le kocina, še malo... tri sekunde! Roka! Enajstmetrovka!"

Smodlaka je tako zgrabilo, da je pomešal vse športe in pravila. "Še nekaj zamahov, kdo bo prvi priplaval do cilja? Še nekaj korakov... v cilju sta, v cilju sta, le kdo..."

Ranta in Švrli sta skoraj hkrati prevozila ciljno črto. "Kdo je bil prvi? Kdo bo dobil medaljo? Kdo je prvak?" Ker se zaradi izredne pomembnosti tekme niso mogli kar tako na hitro odločiti, se je komisija, ki so jo sestavljali Metka, mačka in predstavnik kokošje družine, umaknila na posvet. Smodlak je neopazno šepnil Ranti: "Verjetno bomo malo goljufali, čeprav se mi zdi, da te je našel."

Komisija je po temeljitem premisleku in dolgotrajnem pregledovanju počasnih posnetkov prihoda v cilj sporočila: "Neodločeno!"

"Neodločeno?!"

Smodlak se je odkašljal: "Ker nimamo zmagovalca, bo potrebno dodatno tekmovanje."

"Kakšno?"

"Skoki z biciklom! Nastopata samo Ranta in Švrli, Mišica in Uf bosta predskakalca."

Velik kup peska, ki ga je imel dedi pripravljenega za popravilo gozdne ceste, so spremenili v skakalnico. Mišica je imel to čast, da jo je lahko prvi preizkusil. Vzel je dolg zalet in močno pritisnil na pedala. Ko je pripeljal na peščeno skakalnico, ga je vrglo visoko v zrak in... trusk... nizko na tla. Naprej pa ni šlo več, ker sta ubogemu biciklu odpadli obe kolesi.

"Hihi, kako ga je sezulo," se je muzal Smodlak. "Mišica, heh, ali dobro nese?"

"Bomba!" je skakalnico pohvalil Mišica.

Drugi predtekmovalec je bil Uf. Poletel je daleč, daleč kot puščica in... in se zapičil v hlevske duri.

"Pa mi je moj zdravnik rekel, da danes ne smem počenjati kaj nevarnega," je momljal, ko so ga snemali z vrat

"Na vrhu skakalnice je Strašni Švrli," je napovedal Smodlak, "je že startal, je že v zraku, že leti, lepo je pristal, to bo dolg skok... sedem metrov, pet decimetrov in tri milimetre."

"Ocena za slog: odlično, pet!" je svoje dodala še Metka.

Ranta je na zaletišču pobožal Kiblo, jo spodbodil in zapeljal na skakalnico.

"Leti, leti, leti," je mahal Smodlak, "leti... ne leti več. Sedem metrov, pet decimetrov, tri milimetre..."

"In?" je hotel Ranta še več.

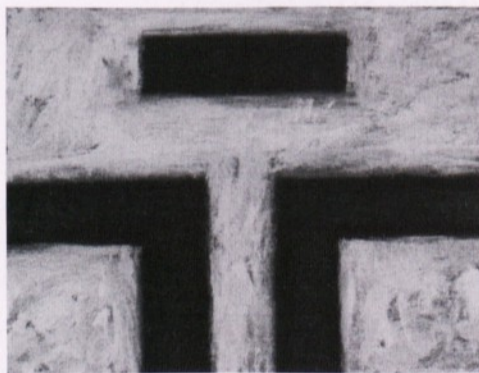
"In nič več!"

"Ocena za lepoto skoka: prav dobro, štiri!" je rekla Metka.

"Zakaj pa samo štiri?" je zategnilo Ranto.

Metka se je nasmehnila, ga poprosila, naj prinese svoje uho bliže, potem pa mu je šepnila:

"Zato, ker mi nisi pomežiknil, ko si letel mimo mene."

Bogdan Borčič, Razmišljanje o meandru I., 1996, akril, 38 x 50 cm

Janez Žmavc

Bučnice in sončnice za 3 moške in 6 žensk

(odlomek)

Prizorišče je soba, neopazno pohištvo, postelja, posteljna omarica, miza, dva stola... Brez premikanja daje obilo možnosti za hitro prehajanje Ivana Podkolesnika iz enega stanovanja v drugega. Pa se vsiljuje misel, ali se mož sploh kam premika....

Torej I. P., upokojenec, zdaj priložnostni grobar. Sam je, osamljen, pa se odpravi po poteh nekdanjih poznanstev, ljubezni. Nenadoma je prepoln življenjske energije, nezadržno vdira k ljudem, ki so mu bili nekoč blizu (pa bolj ko sega kvišku, bolj se otepa z banalnostjo opravka). In bolj ko prisega na izjemnost svojega položaja na tem svetu izpraznjenih in ohlapnih vrednot, v drobnjakarsko bednem, profitnem, potrošniškem svetu, bolj postaja sam "potrošniški artikel". Domnevno vse bolj iskan, zaželen, princip vesoljne potrošnje, hiti od postaje do postaje, dokler ga pač Smrt ne pričaka in je potem, gledano nazaj, vse le njena velika burka z njim. Igra o sleherniku? Odpisanem. Znova rojenem. Vpoklicanem. Iz (na novo, še zadnjikrat) doživetega v dokončno izbrisanost in pozabo. Kako postaja iz norca svetnik. Razkol med idejo (iluzijo) in stvarnostjo (konkretnim). Varnost je kot past vgrajena v transcendenco, bivanje v njej se kaj hitro izrodi v samozadostnost, v zgolj hrepenenje, v večno nedosegljivo - nezmožnost, da bi se zdaj - tukajšnja - zemeljsko - otipljivo - telesno združilo z odrešilno Ljubenzijo, kakršna koli že je, vselej pač zunaj - himnična (samo malo polaščujoča, malo opredmetena, uzemljena, čisto malo egocentrična, tako človeška!) Je Ivan tragičen ali le neuspešen?! Z idejami (mesijanstvom) je že tako, da se slej ko prej prelevijo v nasilje.

(FRANCA pride s košaro in pregrne posteljo z belim platnenim pregrinjalom, vezanim s prelepimi vzorci plavic in maka, nageljnov, z vejicami rožmarina. Čez mizo vrže platnen prt z enakimi vzorci cvetja, iz vaze zažene vrtnico in jo nadomesti z nageljni in roženkravtom. Košaro odnese nazaj v kuhinjo in se vrne z umivalnikom, sede na posteljo in namaka noge)

(Zvonec pri vhodu, zapoje po slovensko)

(FRANCA si lenobno briše noge, zvonec ji poje v dremavi samoti in nič ne kaže, da jo bo premaknil)

(Viem že zleti pok in resk kramp v podboje in odtrga vrata)

(Na pok grejo FRANCINE noge vsaksebi, na resk se združijo)

IVAN *(bolj pade, kot plane noter, globoko sklonjen, kramp v eni, lopato v drugi roki) Si me spoznala!*

FRANCA *(z odprtimi usti pokima) Nobena vrata jih ne zadržijo.*

IVAN *Gospa so doma.*

FRANCA *(malo poškili nazaj, pokima)*

IVAN *Kako ti je ime?*

FRANCA *Kličejo me Franca.*

IVAN *(enkrat, dvakrat se sprehodi mimo) Mudi se!*

FRANCA *(potisne umivalnik pod posteljo in jo pobriše v kuhinjo, zaloputne vrata)*

IVAN *(gre za njo po sobi) O, te blage sapice...Tu so nebesa, tu je doma Večnost... (Nos mu vihra za vonjavami) Nič me ne zadrži - tak glas gre zdaj o meni... O, Anastazija... Si vedela, da pridem... Predolgo sem se mudil... (Obstane pred steno, prisloni orodje, poslušaj, podzemlje je utišano) Duša pride domov - in vse je mir.*

(Pa že pride do prerivanja za kuhinjskimi vrati, nerazločnega prerivanja, dogovarjanja, vmes ženska drobno zacvili, pridušeni glasovi, vrata, ko da se bojo odprla, butnejo nazaj)

(Tišina. Vrata se hrupno odpro. FRANCA ritensko, polnih rok vstopa, pa ko da bi hotela prikriti gnečo, prerivanje za vrati. Nevidni nekdo jih zapre. FRANCA gre nemoteno proti mizi.

IVAN pohiti sedet, z obrzdano poželjivostjo spremlja vsak njen gib, ko da bo večerja tudi ali predvsem zanj. S potuhnjeno prežečim očesom na njem pripravi FRANCA pogrinjek na drugem koncu mize, na slamnati prtček položi ribjo konzervo)

RAKVAR *(vpije iz kuhinje, sam strah in žolč) Franca! Daj že! Pohiti!*

FRANCA *(alarmantno) Gospod so naročili!*

(Se zažene proti njemu in na pol poti obtiči z nedvoumnim sporočilom, kaj so gospod naročili)

RAKVAR *(za vrati, da se kar upogibajo, obupno priganja) Franca! Si že!*

FRANCA *Ja! - jeh - jehcata - jej - joj - ne - ja - jehnata... (Jehca in se začne brezupno uglaševati na večjo telesno odzivnost)*

IVAN *(pa nič)*

RAKVAR *(vstopi z užaljenim obrazom, ne pogleda IVANA, sede k pogrinjku, položi dlani na mizo)*

Prišli ste obiskat mojo plemenito ženo. Franca, kje je odpiráč?

FRANCA *(se dresirano preseli na njegovo stran) Zraven konzerve bo.*

Ga majo glih pri roki.

RAKVAR *Hvala. Si pogledala na datum?*

FRANCA *Sem ja. Pa ga ni. So rekli, da je sveža, komaj šele dobili so jo.*

RAKVAR *Zahvaljena. Lahko greš.*

FRANCA *(se spotoma hrupno motovili s krampom in lopato)*

RAKVAR *(se že muči z odpiranjem) Franca!*

FRANCA *(je komaj čakala, da se lahko vrne, nagnjena čez mizo se loti konzerve, od vsega začetka je jasno, da je ne bo odprla, ponuja jo IVANU)*

IVAN *(se ves uklešči, prilepi na stol)*

RAKVAR *(pravzaprav kar zadovoljen, da se je tako izteklo)*

Tako bomo ostali spet brez večerje. Mogoče je tako prav. Mogoče preveč jemo. Mogoče so v njej ribe, ki so zaužile preveč civilizacijskih odplak. Franca, odnesi nazaj v špajzo. Prepoznal sem jo. To si mi prinesla že predvčerajšnjim. Ej, Franca francasta. Vidite, gospod... Odkar so se v naši domovini izvedle tolikere spremembe, je ostala Franca kar svobodna. Enakopravni ud moje rodbine. Naj bo. Čas je - da jo vidim - Anastazijo.

RAKVAR *(z neobičajno vedrino duha) Ah, gospod - gospod Podkolesnik. Ne vem, če jo boste še prepoznali. Moja ljubljena Nastja je... Bojim se, da je odmrta za ta svet. Napravite kar križ, če ga še niste. Mojbog... Kaj pa ji je bilo?*

IVAN *Mojbog... Kaj pa ji je bilo?*

RAKVAR *O, bilo!... Boleha za kroničnim pomanjkanjem ljubezni.*

IVAN *(onemi, presunjen od neznane radosti) Živa - !!!*

ANASTAZIJA *(prihaja, kakor nevesta je, v srajčasti, beli obleki, z uvezanimi vzorci klasja, plavic in maka, bleda in lepa, ja, kakor dih)*

IVAN *(se oprime mize, vstaja, zadet od nezemske lepote, ki mu prihaja naproti)*

RAKVAR *(se pritajeno hohoče, napol stoka, napol cvili, nekje na meji med pričakovanjem tega, kar se bo razkrilo - nekaj strahu, nekaj*

	<i>škodoželjnosti...)</i>		<i>vstati, pa ga RAKVAR zatolče)</i>		rate vedeti, ni pomoči:
ANASTAZIJA	<i>(plava proti IVANU, nenadoma obstane, ko da ji oči ne prenesejo zemске svetlobe)</i>	RAKVAR	Prosim, nekoč, si rekla, kako zelo si me imela rada. Ali nisem bil takrat, vi povejte, prav tak moški, o katerem sanja še danes?		mogoče je bil postaven oficir, pa bi morale od doma po svetu? Ali samo postaven. Bile so posedovalno objestne, pa se jih ta nesreča drži še danes. Če se že poročijo, si še naprej lastijo izvoljenca, nas pa imajo, Bogu bodi po toženo, samo za rezervo. Presodite sami, ali imajo prav ali ne?
IVAN	<i>(razburjeno) Boleha, ona boleha... (Nič čudnega, če boleha) Ven! Vsi ven!</i>	IVAN	O Bog!...		<i>(odtava od mize, zdi se, da samo napol posluša)</i>
FRANCA	<i>(poleti in se vrže na posteljo in vse štiri od sebe, ko da se bo žrtvovala za rodbino)</i>	RAKVAR	Bog, želim si, da bi ga že srečala, tega moškega. Jaz nisem maščevalen. Jemljem jo takšno, kakršna je. Zame nikoli ni bila fatalna ženska.	IVAN	Prav - o čem prav?
RAKVAR	<i>(ko ohromljen) Gospod... gospod Podkolesnik!</i>	IVAN	<i>(zmeden, že čisto iz uma, komaj sledi) Fatalna -</i>	RAKVAR	<i>(spet zleze vase) Kot ptice, drevesa! Dovolite, da pritegnem vašemu izvajanju. Vsaj to naj bi držalo, moj bog, v kaj se podajam, mnogokrat si mislim, slabe volje je, glava jo boli, mogoče nima prave družbe, mi nismo prava družba, da ne bo pomote. Mogoče bi si želela, da bi bil drugačen. Grob! Nasilen! Kako naj bom pozoren divjak? Ne, tega nisem rekel, Nastja, odpusti mi, z nasiljem pa že ne.</i>
IVAN	<i>(sede, sam osupel nad svojim izpadom) Ven... ven iz trohnobe. Ven iz.</i>	RAKVAR	Nikoli se nisem družil s fatalnimi ženskami, da bi me na koncu še uničile. <i>(Z rahlim nagibom glave proti njej) Nisi fatalna, nič usodnega se ne bo zgodilo, živimo v miru.</i>		<i>(obstane, intenzivno premlevala)</i>
RAKVAR	Ne pre naglite se! Premislite še enkrat!	IVAN	<i>(mir kot upanje) Mir...!</i>		<i>(na robu živčnega zloma, vstane, zavpije) Franca!</i>
IVAN	<i>(naenkrat na stolu ves okreten in obseden od odrešilnega poslanstva) Ni kaj! Treba je končno ukrepati. Vsem nam kronično nekaj manjka.</i>	RAKVAR	Potrpel bom, tudi to bo minilo. Čez teden ali dva boš spet zlezla k meni v posteljo.		<i>(Brž sede) Križanbog, spet se obira.</i>
ANASTAZIJA	Viljem, Viljem! Povedal si mu.	ANASTAZIJA	<i>(trmasto) K nobenemu ne bom zlezla.</i>		<i>(plane noter s steklenico žganja in polnim kozarcem)</i>
RAKVAR	Draga, dražestna Nastasja. Naj ve. Naj si tudi on izkusi. Jaz ne morem. Ne morem več gledati, kako hiraš.	IVAN	<i>(razklan med njegovo neposrednostjo in njeno trmo, med banalnostjo pričevanja in svojo mesijansko pozicijo) Njega sem razumel - kot v prisposodbi.</i>	IVAN	<i>(ko da bo vzel križ in vse na svoja ramena) Franca, pospremi gospoda do vrat in mu tam daj. Franca, kaj sem rekel?</i>
ANASTAZIJA	<i>(gre sedet na posteljo, FRANCA pri priči vstane in se poda za posteljno stranico kot kakšen angel varuh, določen za borbo s satanom) O, Ivan!... Žalostna sem. Moj mož je častit, pošten, dober, tako dober človek. Ni po srcu boljšega. Pa kaj ima od mene?</i>	RAKVAR	To ste jako dobro povedali. Če mi naklonite še trenutek pozornosti - da boste videli, kako zelo sem lahko tudi jaz vam v pomoč.	RAKVAR	<i>(vsa osredotočena na prepoln kozarec) Ni vrat.</i>
IVAN	Kaj... <i>(Ji bridko pritruje)</i>	ANASTAZIJA	<i>(blago) Poslušaj Viljema, poslušaj... O, Ivan!... Samo v nedosegljivosti je ljubezen. Samo tam.</i>	FRANCA	<i>(s skrajnim naporom) Ne ugovarjaj.</i>
ANASTAZIJA	Kaj mu lahko dam v svoji revii?	IVAN	<i>(kako sta si blizu) Tam... Anastazija...</i>	FRANCA	Nobena vrata jih ne zadržijo.
IVAN	Kaj...	RAKVAR	Prosim oproščenja... Saj zato, za to gre: koliko je nesrečnih žensk na svetu! To me tolaži. Imajo zakonce, ki jih je sama dobrota. Ne bom se s tem postavljaj, sami ste slišali. Bom povedal še tole: da pa vam vse brez izjeme pri kavi ali čaju tožijo, zakaj se niso poročile s tistim, s katerim bi se morale.	RAKVAR	<i>(obup) Same prisposodobe!</i>
RAKVAR	<i>(zgrbljen in potuhnjen, stisnjen v dve gubi, hlastavo) Saj vem. Godi vam, ko nas gledate majhne in prestrašene. Od tega živite. Mogoče vas celo plačujejo?</i>	ANASTAZIJA	<i>(zahlipa) (v brezmejni bridkosti, ki izzveni kot napoved novih zapletov) Angel - na golem kamnu - s polomljenimi perutmi - pa ne more poleteti nikamor... (vse bolj živčen) To sem tudi sam doživel - na mestnem pokopališču. Glejte, kako se to ujema: ali jih izvoljenec ni maral, pa je spomin nanj jalova tolažba...</i>	IVAN	<i>(sede in trdo položi pest na mizo, trdo pribije) Dvoje sem se naučil v življenju. Nikoli ne poruši mostov za sabo... in zmeraj se vprašaj - kaj je zad.</i>
IVAN	Kaj jamrate! Jaz pa nisem notri? Potisnjen ob zid!... Vse! Vse vas bom potegnil ven. Samo čas mi dajte. Ne bom mlatil prazne slame.	IVAN	<i>(v brezmejni bridkosti, ki izzveni kot napoved novih zapletov) Angel - na golem kamnu - s polomljenimi perutmi - pa ne more poleteti nikamor... (vse bolj živčen) To sem tudi sam doživel - na mestnem pokopališču. Glejte, kako se to ujema: ali jih izvoljenec ni maral, pa je spomin nanj jalova tolažba...</i>	RAKVAR	<i>(tesnobno) Zad - ?</i>
RAKVAR	<i>(zaskrbljen) Franca, ponudi gospodu. Prinesi žganja.</i>	ANASTAZIJA	<i>(zahlipa) (v brezmejni bridkosti, ki izzveni kot napoved novih zapletov) Angel - na golem kamnu - s polomljenimi perutmi - pa ne more poleteti nikamor... (vse bolj živčen) To sem tudi sam doživel - na mestnem pokopališču. Glejte, kako se to ujema: ali jih izvoljenec ni maral, pa je spomin nanj jalova tolažba...</i>	IVAN	Za smrdljivim tropinovcem.
FRANCA	<i>(zarota, se izda) Tropinovca - (!)</i>	IVAN	<i>(v brezmejni bridkosti, ki izzveni kot napoved novih zapletov) Angel - na golem kamnu - s polomljenimi perutmi - pa ne more poleteti nikamor... (vse bolj živčen) To sem tudi sam doživel - na mestnem pokopališču. Glejte, kako se to ujema: ali jih izvoljenec ni maral, pa je spomin nanj jalova tolažba...</i>	RAKVAR	Franca, ne tropinovca!
RAKVAR	<i>(gnevno stisne ustnice, se obvlada) Najboljšega, kakopak. (In nadaljuje kot dober človek, bridko) Hira od ljubezni. (In takoj udari kontra) Ko vam bom povedal celo zgodbo, boste lahko presodili, kakšna okrutnica je.</i>	RAKVAR	<i>(vse bolj živčen) To sem tudi sam doživel - na mestnem pokopališču. Glejte, kako se to ujema: ali jih izvoljenec ni maral, pa je spomin nanj jalova tolažba...</i>	IVAN	<i>(že pograbi kozarec in ga na dušek zvrne)</i>
ANASTAZIJA	Povej, Viljem, povej!...	FRANCA	<i>(napeto je) Tej naj jim rečejo, če je pa res, ni drugega tropinovca, tega smo glih za njih šparali!</i>	IVAN	<i>(FRANCA, svetli žarek v tej turobnosti)</i>
RAKVAR	Njene sanje o izgubljenem moškem - <i>(Se naglo ozre k njej)</i> Kako mečeš oči za njim. Misliš li, da ne vidim?	IVAN	Spomin je živ!...	FRANCA	Odslej boš Francka.
IVAN	<i>(z nejasno zavestjo o sebi kot izgubljenem moškem, skuša</i>	RAKVAR	Premalo so bile pogumne, v resnici izvoljenec ni imel poguma... .. kot drevesa, ptice!...	IVAN	Ja, bom.
		RAKVAR	Dajte, da vam to povem, to mo-	FRANCA	Zdaj boš natančno ločila, kje imaš kaj in za kaj.
				IVAN	Ja... bom...
				FRANCA	Zakaj si na svetu. Duri pa le skrbno zaklepaj. <i>(Široko zahrumi)</i> Zaphni s hrastovimi bruni!..

Da se bomo v miru zbrali... okoli majhnega, a toplega ognjišča. *(Se že obrača k skrušenemu RAKVARJU)* Sodrug moj... Somišljenik... Tisto... prej... Cela tista zgodba o njej... Kar sem jaz slišal - skozi tvoja usta - prihajala je njena tiha tožba... tožba o izgubljenem devištvu. To!... To bomo negovali, nad tem bedeli... Ne mara te. *(Napravi dolg požirek iz steklenice, zasope)* Mene tudi ne. Rajši je bolna... nedolžna. Bdeli bomo nad njeno nedolžnostjo!... Vsi svetniki in mati božja naj nam stojijo ob strani, ko bojo duše rajnih romale mimo nas naravnost v nebesa!...

ANASTAZIJA *(pride k njemu)* Daj mi piti, Ivan!

RAKVAR *(se vključi v novo strategijo)* Anastazija, škodovalo ti bo.

ANASTAZIJA *(odločno nagne steklenico v kozarec, ko da bo šla do konca, naredi pa le droben požirek)* Takoj zažene tak hrup, če se le mičkeno sprostim. *(Suho zahli-pa)* Pij, Ivan! Najprej ti. Si videl? Nima rad, če sem razposajena. Takoj sumniči. Še, Ivan! Dajva še!

IVAN Jaz bi zdaj eno zapel.

RAKVAR *(vstane)* Slava Bogu! Dal je človeku dostojanstvo. Umakni se v izbo, Anastazija! Ne joči pred tujci, sramuj se! *(Rine hlipajočo ANASTAZIJO, ki se prav nič ne upira in še sama hiti proti kuhinji)*

FRANCA *(poleti proti vratom, da bi omogočila nagel umik, povzroči pa le precejšnjo gnečo)*

IVAN N a z a j ! *(Lopne z obema rokama po mizi, pa mu je že žal, maha jim, ko da bi jih prijazno vabil nazaj, in FRANCA poleti nazaj, da bi razbremenila rodbino)* Ti si... kakor tista... rdeča vrtnica.

(FRANCA stopi korak naprej, ko da je namenjeno njej)

ANASTAZIJA Vrtnica? *(Radovedno, a za spoznanje prevsakdanje)*

IVAN *(ponovno pahnjen v sivino življenja)*

Vrtnica se obleti - dekle pa v grobu leži.

RAKVAR *(samodejno pogleda na kazalca svoje srebrne čebule)* Nu da - *(Uporniško izbruhne)* Da! - *(Samotrpničeno, glodajoč svoj pasivni odpor, se vrne sedet za mizo)*

IVAN *(nagne steklenico v grlo, jo naglo odstavi, se zazre vanje in potoži)* Ne se bati... Ne se bati človeka. Samo tupatam bom stopil na čelo. V ozadju bom. *(Prešerno)* Vem, kako pevci pojo, kako pleh muzikanti fušajo!... Kristus, samo na čelo stopiš, pa veš, kaj je prav. Imamo zdrave sile, če vzamem samo osnovna sredstva, kot so čustva, koliko izžarevajo... in če je še glava na pravem koncu!... Najčudovitejše stvari na svetu... če jih zares občutiš... O, Vili... Še sanja se ti ne, kaj vse spraviš iz sebe... Ko ti za hip ugasnejo lustrī, vsa ta štacunarska krama v glavi, in je tak tih večer... Kako ti zrasede, kako

se ti odpre... cel svet. Ti pa znotraj tega sveta. Kot v jami. Ko imaš mrliča. Pa ko ostaneš sam z njim. Vsi drugi grejo. Pa si zapoješ... Tako je, ko da bi stal v središču veselja... *(Svetost trenutka, nedoumljivega sporočila, zavzeto, zamaknjeno)* Gledajo nas. Zvezde... Gleda nas. Sveti Duh... Potrpežljivo nas gleda... Zato nikoli ne mahnem po kosteh. Vsako posebej skrbno pobere. Vse je Njegova lastnina. Ne premikaj mojih kosti! - piše na belem kamnu... Pa ni treba, da piše. Same se premikajo... Nekaj se dogaja... Nič se ne pogovarjajo. Nič se ne kre-gajo... Molčeči so, mrki in srepogledi... Jaz pa vem! - Eni silijo gor - drugi tonejo dol... Eni odhajajo - užaljeni, prikrajšani... Drugi se vračajo... Še mrtve jih mami! - zlat kelih...

RAKVAR *(spokojno)* Blaženi, odpustite nam naše dolge.

IVAN Prihajajo! - z gorečim mečem... *(Razbrzdano veseljaško)* Tole! Ne bojo ga dobili. Prej bojo šli po rit k maš. *(Skuša zapeti)* Pojdi z mano, ljubica... *(Pa se že zlomi)* Angel - na golem kamnu - s polomljenimi perutmi - pa ne more poleteti nikamor. *(Počeno zapoje)* Pojmo na britof tjakaj na žegnani, notri ljudje leže... *(Povzdigne petje in FRANCA mu pridno pomaga)* Rasti, rasti rožmarin...

ANASTAZIJA Franca!

FRANCA *(veselo)* Ja, vem!

ANASTAZIJA *(kakor da se odpoveduje celemu svetu)* Poskrbi za našega nočnega gosta... Jaz grem... *(Znenada odpre vse registre svoje razbolele duše, trga oblačilo s telesa in za nekaj trenutkov silovito pospeši dogajanje, lahko bi rekli, da je razvneto od vsega vzela stvar v svoje roke)* Na kak način mi dvori! Kako me gleda! Slači! Požira!

RAKVAR Anastazija!

ANASTAZIJA Plazi se po meni!

Samoumevno jemlje!

IVAN *(je že na nogah)* Spet so na delu, hudiči!

ANASTAZIJA Bože moj... Bože moj...

IVAN Nisi več sama, Anastazija!

RAKVAR Pustite jo, bo sama!

IVAN *(se sprička z njim)* Ne more sama!

ANASTAZIJA *(v hipu pretrga vezi nasilja, združeni v nasilju, in indiferentno, hladno, pa spet na svoj način pretresljivo, daje na znanje)* Grem se okopat.

(Odide skozi kuhinjo, in taka praznina, taka praznina zazeva za njo)

IVAN *(po tem skupinskem izbruhu šokiran obsedi)*

RAKVAR *(bo IVANA zmanjkalo? - počasi vstaja)*

IVAN *(mukoma zbira misli, hoče trdo položiti pest na mizo, ko da bo še zadnjikrat postavil stvari na svoje mesto)*

RAKVAR *(brž sede)* Frančiška, prinesi čaja.

IVAN Upam si trditi... da sem šel... skozi vseh štirinajst postaj križevega pota... Pa sem zdaj - kaj boljši?... Nisem le zmatran?

RAKVAR Čaj vas bo okrepil. Tudi za spanje. Domač, slovenski čaj. *(Surovo zavpije, kar trese ga od jeze)* Franca!

FRANCA *(sedi na postelji, spustila si je dolge lase, leno jih češe, zdaj steče in se spotoma še kar češe)*

IVAN *(jezik se mu vali po ustih)* Še tega se manjka...

RAKVAR Da jo boste zdaj s korobačem. Kako pa vi? Ženske muhe. Eh. Človek se spozabi. To je zlo iz davnine.

IVAN *(kot v polsnu, od časa do časa mu prihaja v zavest)* Pozaba... Milost... Luč... Oooo... Ana - s t a z i j a ... Skrivnosti polna...

RAKVAR *(vsake toliko vstaja, pa mora spet sest, požira žolč)*

Pokrita rihta. Ne pa sedmih tančic Saloma.

IVAN *(se vprašujoče zazre vanj)*

Saloma... *(Pa se spet pogreza vase)* Kje je...?

RAKVAR *(sunkoma vstane, spet hitro sede, nevljudno)* Gospod - ?! *(Ko da dopoveduje glušču)*

Skopat se je šla. Odišavit...

IVAN Aaa... toliko si imamo še povedati... Toliko je še neizrečenega... Ljubezen - opogumlja in očiščuje...

RAKVAR *(pogleduje proti kuhinji)* Kakopak.

IVAN Kakšno mesto pa ji gre?... Kakšen je njen delež, njen prispevek... v občestvu duhov... Je še?... Ko je duša rešena vsega... Je še tam?... *(Se pogreza vase in spet zdrami)* Kaj se pa zdaj obotavlja?

RAKVAR *(s skrivnostnim nasmeškom)*

Lišpa se. Zaljša. *(Se nagne k njemu, zaupno, pomembno doda)* Nekaj se dogaja -

IVAN *(seže po steklenici, pa je ne doseže več)*

RAKVAR *(se zarotniško križa)* Sveti Simon... sveti Juda Tadej...

IVAN Kaj pa zdaj čakamo?

RAKVAR *(uslužno)* Na močan, krepak slovenski čaj.

FRANCA *(priteče)* Ušla je!

RAKVAR Staasja! *(Buta z glavo ob mizo)* Moja Stasja!

IVAN *(se postavlja na noge, grabi mizo, svet se podira)*

AAAA!... *(Se odpravi v kuhinjo)*

RAKVAR Zdaj pa brž, dajva, zmigaj se!

IVAN *(rjuje, je že nazaj)* Kam je ušla?!!
 FRANCA Skoz okno! Po požarnih stopnicah! *(Mu potisne v roke kramp in lopato)* AAAA!
 IVAN *(se požene ven)* AAAA!
 RAKVAR Dobro, Franca, dobro!... Kaj zdaj mečkaš, zgani se!
 FRANCA Požarne smo imeli lani. Na Trgu revolucije.
 RAKVAR Troola! Kako naj se človek zanese nate... Tak podvizaj se! Zmotaj skupaj, v culo!
 FRANCA *(zveže posteljno pregrinjalo v culo)*
 IVAN *(se vrača, ko da bi vlekel za sabo stokilske uteži)*
 RAKVAR Pusti rože! Vaazo!
 FRANCA Roženkravta pa ne dam.
 RAKVAR Vaazo! Bi bili že prej rešeni, če bi bila tvoja rit z njim bolj urna, pa ta tvoj roženkravt... Se bom že znašla! Se bom že znašla!...
 FRANCA *(izpod postelje potegne umivalnik, pljusne vodo proti IVANU, umivalnik tlači v culo)*
 RAKVAR Kam ga tlačiš, butara pavrska, ne vidiš, da ne gre noter, kam spet zijaš! *(FRANCA je ugledala IVANA)*
 IVAN Zakaj... Zakaj je ušla?! *(Vse bo pobill!)*
 FRANCA *(odreveni)* V naši vasi je šaceljN NaceljN...
 RAKVAR *(najrajši bi jo objel)* Ooo... Francka, od Boga dana, blagoslov-

ljena. To pa vse spremeni, dragi moj... Moje sočutje. Seliti se moram. V njeno bližino, da mu bo laže utekla, če bom kje blizu.
 IVAN Vedel si. Capin. Vedel. Pa ne preprečil. *(Ga zgrabi za krava teljc)* Reva prodana, Juda Škarjot! Izdal si me! Pasji sin, cel čas si vedel!
 RAKVAR Franca, daj že! Pomagaj!
 IVAN Zvodnik kurbirski!
 FRANCA Ni prvič!
 IVAN K a j ?! *(Še bolj ga mikasti)*
 RAKVAR Franca, tebi verjame, začela si, ne odnehat!
 FRANCA *(javkne)* Jej... kaj... k a j da ... me n i verjejo...!
 IVAN in RAKVAR Ni prvič! K a j ?
 FRANCA Nič jih ne zadržijo, naše gospe, ne vsi svetniki ne mati božja, še najmanj pa deviška nedolžnost, rajši jih glava bolijo, ko da bi se z njo pečali, skoz okno v špajzi uhajajo...
 RAKVAR AAAA! Ni prvič! Vedel! Pa spet ne! Kdo pa je vedel! Uhaja! Jaz pa še pravim, da ji ni lahko!
(IVAN je že skoraj spet na pol poti proti kuhinji)
 Vilice, nož! Skoz špajzo, tisto špranjo, kako?! Hira! Nič ne je! Ha! Pa ne zaradi nedosegljivega izvoljenca! Zaradi dosegljivega okenca! Da lahko smukne skozi! *(Se hitro zavije v namizni prt)* Vseeno. Ubožica. Ni ji baš lahko. Bog z vami! *(In že ju ni več)*

(IVAN se zruši na kolena kot vol, skuša vstati, telebne naprej)
(V zvoniku napove uro, bje četrto, zlovešče bje in še kar naprej bje, kot za plat zvona, in vse bolj pojemajoče)
(ANASTAZIJA prihaja iz kuhinje, obuta v obaltne, kožuhaste škornje, zavita v kožuh, odhaja za njegovim hrbtom, vsake toliko neslišno zahlipa in obstane in si zaman prizadeva, da bi ohranila svojo prvotno, nesnovno podobo)
 IVAN *(se spravi na noge, poslušen ukazu svojega dne, poslušna uro, iztegne dlan in počasi briše vidno polje, ko da jo bo zdaj ugledal, kako mu prihaja naproti, njegova ljubezen)* Kaj je lahko... Kaj sme biti lepše... od njene podobnosti... Zakaj se bolj ne potruji... Videl sem jo - vso v zlatu in srebru. Nebesa so se odprla... Lahko sem gledal gor... Nič me ni vleklo dol... *(Za hip zatrisne oči, da bi ohranil njeno podobo)* Ni je več... Šla je - prikazen... O Bog!... Samo še to jamo skopljem. Potlej pa pojdem.. pojdem... *(Pobere orodje, hripavo, počeno zapoje)* Pojdem na... *(Obstane)* To je... Da vem... pa ne najdem... Vem in ne najdem. Ampak če grem! Zvezde! Sveti Duh... Ovit z ljubeznijo grem... in mi ni več tako tuje... Samo še to pot grem - pa nikoli več... *(Odhaja, skuša zapeti)* Pa nikoli več... *(Obstane)* Saj še ni prišla moja ura... Uril sem se v ponižnosti... *(Se zamaje, prestopi)* Dal si mi moč - da bi jo našel... to luč... Če ne, mi jo pa vzemi... Pa bo tudi to za zmerom... *(Odhaja)* Za zmerom...

Gregor Fras

FENOMENOLOGIJA METULJEV

I.
 Kakor noč
 - dogori na razpelu:
 Križanega.

II.
 V rosnem
 - mefitičnem jutru:
 Trupelca.

III.
 Prebudi se
 - paletu mavrice zajame:
 s pljuči metulja.

ZADNJA VEČERJA

Zrla
 Si
 Vame
 Kot
 V
 Krožnik
 Poln
 Dobrot.

Vzel
 Sem
 Višnjo
 Iz
 Tvojih
 Oči
 In
 Jo
 Pojedel.

NOČ PO KONCU SVETA

- ženi Tini -

Bila je noč polna jagodnih spominov; nekje med nedolžno razgaljeno Goro in Pohorjem stopljenih snežakov. Na cesti v drgetu, brez

Obeh horizontov, je bila noč prazna vseh obsodb; objeta sva ležala med hieroglifi čarovnije in skozi redke špranje tvojih Črnih kodrov sem gledal v vesolje in razmišljal o takšnem, ki bi bilo večje in bolj zvezdnato. Bila je

Noč polna sladkih jagodnih spominov in v tem rdečem vrtu so me poročili in mi nataknili obod meseca na prstanec in mi za

Nekaj krvavih trenutkov ukradli ustnice, da so lahko poljubile nevesto. In so jo poljubljale in nikoli več niso želele

Vrnitve nazaj; ostale so njej, pogumni noči, jagodnim spominom, špranjastim črnim kodrom, v rdečem vrtu.

(na taboru, 13. julija 1996)

PREDNOST TEGA, DA SEM PESNIK, IN NE, DENIMO, TIP Z MOBITELOM

Da se ne izgubim v teh vrsticah, ko bi našteval brez števila

bolj ali manj verjetnih kombinacij, naj mi bo dovoljeno, da na tem mestu

poudarim meni najljubšo:

METDEM, KO TIPI V ČRNIH BMW-JIH NABIJAJO IMPULZE

JAZ NATEPAVAM NJIHOVE OSAMELJENE ŽENE.

ČLOVEK, KI JE USTVARIL SLOVENIJO

Janez Vesel Koseski

(1798 - 1884)

Kakor slavni Jurij baron Vega, tako je tudi Koseski rojen v marovski župniji na Kranjskem. (Najsvetlejša zvezda v Liri in krater na Luni imata ime po Vegi.)

Na pobočju lahnega grička sloni vas Spodnje Koseze, po kateri si je dal pesnik pesniško ime, s svojo hišo božjo, posvečeno sv. Lovrencu. Sredi vasi, obdan z gostim drevjem, stoji preprosti "Bokšetov" dom, kjer je Ivan Vesel ugledal luč sveta dne 12. kimovca (septembra) leta 1798. (Danes so Spodnje Koseze v občini Lukavica.) Tu se je navzel one krepke, odločne govornice, po kateri se odlikujejo Gorenjci. Kot pastirček je rad "pridigoval" z bukovega štora. Bistrega fantiča pošljejo v šolo v Ljubljano. V gimnazijo pa v Celje. V Celju je ob zaključku šole imel govor, ki je požel splošno hvalo. Modroslovna tečaja, dve leti gimnazije je končal v Ljubljani. Tu se je družil z jezikoslovcem in pesnikom Vodnikom. Janez Vesel pove o tem tole: Ko sem (o sonetu) govoril z Vodnikom, je sedel stari častitljivi pesnik ravno za pisalno mizo; na to vzame svoje slovarske spise v roke, pove mi več besed za nemški "Trost", tudi "tolažba" je imenoval, poslednjič pa mi je vendar nasvetoval "potažva"; ob tem sem tudi ostal. Dvajsetletnemu pesniku so prvi slovenski sonet objavili leta 1818 v Laibacher Wocheblatt.

POTACHVA
Sonnett.

*Naj sgine svet, gorijo naj pochave,
Vihar valove morja naj dervi,
Na sraku zhernimo naj grom buzhi,
Naj burijo sneshnikov golizhave:*

*

*Skus sapushene shalostne planave
Naj zhudne vojske silni glas gromi,
Naj lakota nevsmilena mori,
Nabira truplov sich kupe naj kervave:*

*

*Sej moje bitje ni na temo sveto,
Sej ni na semlji moje Dushe Dom,
Shivljenje sgine kakor kratko leto: -*

*

*Tje v' svete, - zhiste angelske deshele,
Kjer pil ozheta velizhastvo bom,
Skus' grobov nozh, me klizhe zhast, -
vesele.*

(Originala nisem videl.)

Ko je končal pravoslovje, gospodarsko pravo leta 1819, je stopil v državno službo na Goričkem, v Tolminu in v Gorici do leta 1832. Potem je živel v Trstu, nazadnje kot finančni svetovalec. Upokojen je bil leta 1852 zaradi hude bolezni.

Dandanes najdeš ljudi, ki se spotikujejo ob njegovo znanje slovenščine. Toda vprašajmo se, koliko ur slovenščine je poslušal dve leti mlajši Prešeren in njegovi vrstniki? Ne pozabimo, da se je dvignil vitez Janez Bleiweis iz ponemčurjene mlakuže in dobil svoj viteški boj 5. julija 1843. (Na ta dan je izšla prva številka NOVIC). Kot očetu naroda je uspelo iz narečij zlit skupni slovenski novinarski jezik. In ne pozabimo - prvo pravo knjižno slovenščino.

Vse, kar je bilo pred tem napisano v slovenskem jeziku, je napisano v slovenskih narečjih. Za Ribiča vemo, da je zlagal svoje pesmi v popolnoma rodnjsko-brezniškem

jeziku (F. Kidrič), Peter Dajnko pa v štajerskem.

Janeza Vesela je porajajoči se književni jezik vsega prevzel. In v tem novem knjižnem jeziku nam je spisal prvi slovenski hit, - uspešnico, z naslovom SLOVENIJA CARU FERDINANDU (ob veselim dohodu v Ljubljano leta 1844).

Habsburžani so prišli iz Švice in so vladali Nemcem, Italjanom, Madžarom, Čehom, Hrvatom, nam in drugim. Ferdinand je ravno toliko avstrijski kot slovenski cesar. Ali drugače povedano:

Slovinci se lahko ravno toliko hvalimo s cesarji kot avstrijski Nemci.

Ta pesem ima dvesto verzov s po šestnajst zlogi. Dvakrat po trinajst kitic govori o trdi preteklosti v času, ko še ni bilo Nemcev ne Madžarov; zadnjih štirinajst verzov pa posveča širitvi muslimanov, ki so skoraj postali naši sosedi. Vendar se pod varno streho dinastije bližajo srečnejši časi za Slovence. Tu se pokaže Vesel kot prebrisan politik. Hvalnico caru izrabljuje zato, da predstavi politični program: samostojno državo Slovenijo. Poglejmo, kako zvit je pretental cenzuro. Najprej se podobrika državi:

*Kron sedmero bleši v škerlatu sedeža tvojga,
Silnih narodov devet varje ti slavo in dom,
Sme se iz temnih usod približati zvesta Slovenija?*

In že imamo prvič v zgodovini svojo samostojno državo Slovenijo. Na to nedolžno vpraša:

*Ali na zboru deržav moja beseda velja,
Tudi za mene razpet al je istorije list?*

Pesnik si odgovori skozi usta grške muze zgodovine:

Kako, ti dvomiš? mar tresesh se clo, ti moja lublenka.

Slovenija je scagana. Zato jo pesnik skozi usta Klio osrči:

Ker ti imena s keryjo Rimec ni pisal in Grk?

Bogdan Borčić, Plavi trikotnik, 1995, akril, 270 x 120 cm

*Dvigni se, dvombe na stran! prestolu dostojno se bližaj,
Slava je tvoje ime, slava porod ino rast,
Zvedi iz mojih ust, kaj bila si svetu od nekdanj.*"

In Sloveniji da Klio slavno zgodovino in zasluge cesarski hiši. V trinajstih kiticah opisuje čase Dioklecijana.

*Save in Drave vode solze so bile in kri,
Zadniga zdelo se je, da bila bo ura Slovenca.*

Tako pretresljivo grozljivo opiše čase Hunov.

Kakor divji natok serditiga morja se vzdigne,

Kakor vihar globočin zemlji se v drobu zbudi,

Brezdnov valove napne, peneče na brege dervivši,

*S tminami krije ostrov, ki ga razbiti ni moč,
Sivo pečovje v korenu se tresejo gore.-*

Viri: RAZNA DELA PESNIŠKE IN IGROKAZNE JOVANA VESELA KOSKIGA 1870 (DIS, 9. XI.1898)

In tako nam je dal prestolnico:

Stara Emona se zdaj iz praha digovati začne,

Srednica mojih dežel bila je, in biti če zmir.

Tako je dvignil vojaka Slovenca:

Svetu trepečimu varh, Trum janičarskih obup,

Pesniku pa ne gre samo za meč. Ne:

Toda ne samo na meč, na um veličastvo opiram.

S to kitico pa je udaril Koseski na pravo struno:

Misel se sveti in duh slovenski na zraku Evrope,

V družbi nekdanjih bogov Vega na nebu bleši,

Valvasor, Voglar, Coiz, Koronini in stotine drugih,

Vnuikom prihodnjim izgled, Avstrije slava in moč,

Vnamejo v sercu mi čut ko sonce vrednosti lastne.

(Bo zdaj, ko gremo v Evropo, J. Vesel pripuščen med naše klasike?) Drobena Slovenija rodi velike znanstvenike ravno zato, ker je majhna. Začel se je proces, ki je potujčence strnil pod slovensko zastavo. S 1. januarjem 1883 postane slovenščina uradni jezik Ljubljanskega magistrata in pokrajin. (Leta 1791 je zamenjala latinščino v uradih nemščina.) V tem veselem Veselovem vzdušju so vsi krepko poprijeli za delo. In 39 let po Veselovi smrti imamo Slovenci svojega nobelovca (Fric Pregelj, kemik, 1869 - 1930, NB 1923.) Sočasno so z denarjem Čehov, rublji, srbskimi zlatniki naši panslavisti = (v nadaljevanju cirileki) pocirilizirali našo abecedo. Leta 1849 zgubimo zaradi teh plačancev po 225 letih svojo abecedo bohoričico; in sprejeta je cirilka, v latinci čehirana abeceda. Celu Lublano pocirilizirajo z dvojnico "lj" in

slovenska Lublana postane srbijanska Ljubljana. Podkupljeni naši moskaliji rublaši so naredili vse, da bi Slovenci postali pravoslavne vere. In kot odgovor na pravoslaviziranje se je rodila rimokatoliška reakcija. In ko so se leta 1918 Rusi pokomunistili, smo imeli vse elemente za krvavi ples. Pesnik pa naroča:

Starosti čast, mladenču poduk, otroku ljubezen,

*Ženi prijazno pomoč, bratu Slovencu objem,
Vezi edinstvena krepost - so naše prve naročbe*

*Urno tedaj kresavnike v dlan, zedinite iskre,
Dajte zasvetiti luč, množite, širite plam,*

Ino ne motite se, če pisano gleda protivnik.

Svetu pokažite lik domače navade in misli,

Biti slovenske kervi, bodi Slovencu ponos.

Spomnite se imenitosti del pokojnih očetov,

Cenite vrednosti scer roda sedajnjiga tud;

Kdor zaničuje se sam, podlaga je tujčevi peti.

(J.Vidmar: nihče nima pravice prodajati svojega naroda jezik, tudi najbolj sorodnemu ne.)

Koseski:

Jezik očistite peg, opilite gladko mu rujo,

Kar je najetega v njem, dajte sosedu nazaj.

Kinčite ga iz lastne moči, iz lastniga vira,

Jasno ko struna bo pel, zvonu enako donil,

Pričal vašo modrost na desno, na levo narodam.

In ko je Vesel videl, kako mrcvarijo Prešernove pesmi na ukaz Rusa Korsaa, je cirilekom zagrozil:

Kdor natisa vredne ceni

Moje pesmi, ga svarim,

de oblik mi ne okreni,

Scer iz groba prigramim,

Poteptam, kar on premeni.

Pisal sim po šegi stari,

Novih slik me Bog obvari;

Po prevdarku sodim tak,

Iz novin grozi mi spak,

Vse premembe so le kvari.

(Janez Vesel je prvi za začetek verza uporabil malo črko. Leta 1899 Anton Aškerc vpelje male črke za začetek verza.)

Tu zakruli, tam zasiči,

Žal-besede v ustih ni.

Dober kup opombe so,

Ta al una strupno piči,

Vonder koj pozabim jo,

De le zlobe niso kriči,

Prosto vsak nej zgovori,

Kar mu ravno v sercu tli;

Mene to le malo gane,

Zvesta radost mi ostane,

Žal-besede v ustih ni.

Vesel je prvi naš pesnik, ki je tuj verz vpletel v svojo kitico.

Janez Vesel - jezikoslovec in prevajalec

Ne čudite se, Ljubi bravci, da smo nemški besedi "Form" kalup rekli, če še niste morebiti te besede do zdaj slišali ali v slovenskih bukvah brali. Naš model, čeravno se po tujstvo dišečega obraza ne vstrašimo, nam zavoljo njegove okornosti v glavo ne gre. "Podoba, obraz, videz" slovenski besedniki svetujejo, in to bi res bilo nekaj, toda te besede tudi druge reči pomenijo, in ne zadenejo černe pike. Kalup je pa okornoglasnimu modelu lastna in sicer čisto slovenska beseda, katero južni Slovani "kalup" in Čehi "kadlup" izgovarjajo in pišejo. Zatorej ne bomo zašli, če se je poprimemo. Sicer smo v ti pesmi "fantu, turnu, trugi, pristop dovolili, ter tudi v nekimu stiku "lih" pisali, čeravno vemo, de so tuje rodovine, in čeravno drugod bahaje pijemo:

"Jezik očistite peg, opilite gladko mu rujo."

Mi mislimo, de so rečene besede našimu jeziku popolnoma vdomačene in slovenskimu življenju tako globoko vkoreninjene, de jih svoje blago imenovati smemo. Takim besedam pa za zdaj, posebno v pevskih potrebah, slovesa dajati ne gre. Če bi komu po volji ne bile, naj nam ne zameri, in zna po priliki v pričajoči pesmi namest "Votlo v turnu" po staroslovensko brati "Votlo v stolpu" ali pa "Votlo v cerkvi" in tako dalje.

Iz besedila k prevodu Schillerjeve pesmi Pesem o zvonu in za vzorec še del četrte kitice iz te pesmi:

Kar dela v jami zdaj globoko

S pomočjo ognja rok oblast,

Bo pričevalo gor visoko

V zvoniku cerkve našo čast.

Dočakalo bo pozne čase,

Veliko ganilo ljudi,

Bo tugi dalo britke glase,

In klicalo k pobožnosti.

Vesel je s prevodi dokazal, da je bila takratna mila slovenščina sposobna izraziti najgloblja čustva in misli svetovnih klasikov.

Še našim dekletom je naredil večer poklon: *In deklice naše so limberja (lilije) cvet,
So tenke kot jelke, njih usta so med.*

Po Francu Levcu (1846-1916) je Vesel naš prvi in največji politični pesnik, s katerim se glede faktičnega uspeha nobeden naših pesnikov ne more primerjati. Niti Prešeren ne. Na hiši, kjer se je rodil Janez Vesel, je spominska plošča. V hiši pa vpisnica; v njo se ugledniki podpišejo tako nečitljivo, da niti enega podpisa ne moreš prebrati. V Trstu, kjer je umrl 26. sušca 1884, pa ni nič. Pa bi moral sredi Trsta stati kip Janeza Vesela Koseskega. Kip, ki bi s prefinjeno elegantno pesnikovo pojavo zviška z visokega podstavka simboliziral slovenskost mesta Trsta.

Kdor zaničuje se sam, podlaga je tujčevi peti. Namesto komentarja.

Marijan Mauko

HUMOR IN IRONIJA

V POEZIJI NEKATERIH SODOBNIH SLOVENSКИH PESNIKOV

Ob razmišljanju o sodobni slovenski poeziji si zastavljam morda manj resno, vendar zanimivo in radoživo vprašanje: Ali je vsaj približno res, kar je v svoji zbirki **Radoživost** (1989) zapisal prav tako radoživi pesnik **Ervin Fritz**, namreč da vso kulturo Slovencev predstavlja "nekaj žalostno hlipajoče poezije"? Kanček pesnikove hudobije bomo pri tem seveda odšteli, toda če pomislimo, velja vendar slovenska poezija v pomnilniku nekakšne splošne (vsakdanje, povprečno izobražene) bralčeve zavesti v resnici prej za žalostno kot za veselo, bolj za suicidno kot za optimistično. Tu in tam še nekaj narodnega buditeljstva ali državotvornosti, nekaj nesrečno zaljubljenih ali poglobljeno pivskih, pa smo pri koncu. (In če one, ki jih še danes nihče ne razume - o gnoju, ki da je zlato, in o zlatu, ki da je gnoj - raje kar zavržemo.)

Obenem pa v svojem razmišljanju ne morem uporabljati pojma "moderna slovenska poezija", saj ga literarni znanstvenik **Janko Kos** v svoji knjigi **Moderna slovenska lirika 1940 - 1990** (1995) utemeljuje nekoliko drugače, kakor smo bili doslej navajeni. Prve nastavke moderne slovenske lirike je namreč po njegovem potrebno iskati že pri pesnikih slovenske moderne, zlasti pri Murnu, čigar poezija ob sicer še tradicionalnih temah, motivih in slogovnih prijemih že izhaja iz "občutja nič" in zadeva ob nihilizmu, čeprav se pred njim še vedno tudi plašno umika. Kosovo določilo "moderne lirike" tako ni vrednostno, temveč literarnosmerno, historično in teoretsko¹, obenem pa zavestno ne upošteva vrste pesnikov, ki predstavljajo drugačne tokove sodobnega slovenskega pesništva. Za pri-čujoče besedilo si torej ne morem privoščiti niti širokega časovnega razpona niti rabe tako obsežnega termina, kakršen je pravkar omenjeni. Zato sem sklenila poseči le po nekaterih, včasih nemara tudi manj opaženih slovenskih pesnikih in njihovih delih, objavljenih le v zadnjem desetletju in pol, torej v glavnem po l. 1980. In zanimal me je njihov smeh, ne njihove solze nad ne-dostopnimi nimfami ali odtujeno državo. Obenem pa moj bolj naključni izbor zajema tudi nekaj avtorjev iz nekoliko starejše ali srednje generacije, na primer **K. Koviča**, **Deklevo in Jesiha**. Zlasti slednja dva pa tudi teoretik Kos prišteva med pesnike visoke moderne lirike, navdihujoče se ob filozofskih in drugih duhovnih naukih, pri klasični literarni tradiciji, parodiji, ironiji in pri estetski igri z znamenitimi pesniškimi oblikami - od haikuja do soneta in gazele.²

Iz prvih intimističnih poglavij sodobne slovenske poezije po 2. svetovni vojni, iz **Pesmi štirih** (1953), prav gotovo še danes pozvene vajo verzi **Kajetana Koviča**, ki so ožarčili cele generacije in ki jih danes že lahko prištevamo med klasične: *"Križemsvet gredo stopinje,/ križemsvet gazi po snegu./ Bogve, kdo je šel pred mano,/ bogve, kdo za mano gre."* (**Bela pravljica**)³ Verzi, ki so jih mnogi označevali kot "intimistični manifest", razgrinjajo pesnikovo prapokrajino. Podobno se dogaja tudi z njegovo mnogo kasnejšo labradorsko melodijo, prežeto z življenjsko modrostjo subjekta, ki ima pregled nad svetom in ki premore mir in ubranost tudi takrat, kadar je vse okrog njega razglašeno in disonantno: *"Belo je šumenje rek/ v mračnih tajgah Labradorja. Daleč je megleni breg./ Vmes so hribi. Vmes so morja."* (**Južni otok**) Poezija Kajetana Koviča je poezija modreca. V taki pa seveda zaman iščemo že na prvi pogled opazna in običajno tudi nekoliko hrupnejša humorna mesta. Toda humor, čeprav blag in kakor se za modrece tudi spodobi, vendarle najdemo. V pesniški zbirki **Poletje** (1990) se K. Kovič na primer ironično, vendar tudi melanholično sprašuje: Ali bo na koncu njegove knjige tokrat že treba napisati **Nikdar več** ali pa še? Obenem pa v njegovi novejši poeziji najdemo tudi ironične odmeve na neposredno pisateljsko stvarnost, v kakršno so se mnogi zapletali spričo turbulentnih političnih razmerij v tedaj že razpadajoči SFRJ. V pesmi **Zagovor pesnikov** beremo: *"Za vodovod,/ generalni štrajk in točnost voznega reda/ niso pristojni pesniki."* S pričujočimi verzi se namreč K. Kovič upre zgodovini, ki pesnikom rada predpisuje tudi povsem nepesniške vloge, ali pa se le-ti sami rinejo vanje. Pesnik, vzklika duhovito Kovič, naj ne bo "nočni portir spečega naroda". Toda zbirka **Poletje** se izteče z antologijsko in prav nič humorno naravnano, vendar značilno kovičevsko pesmijo *Mon père*, ki ne vzbuja lahkotnih smejalnih čustev, čeprav očarljivo spominja na zasanjano okajeni espri francoskih šansonov. K. Koviča označujejo kritiki kot klasičnega in modernega pesnika, predvsem pa kot izbrušenega stilista. Kot avtorja z najodličnejšim smislom za humor ga srečujemo še v prozi, na primer v romanu **Pot v Trento** (1994), seveda pa tudi v številnih besedilih za otroke.

Iz radovednosti, najbrž pa tudi zato, ker so razmerja med očeti in sinovi navadno vsaj zanimiva, če že ne zmeraj tudi travmatična, segam po poeziji pesnikovega sinu, **Jurija**

Koviča (rojenega leta 1960). Naslov njegove prve pesniške zbirke se igrivo norčuje iz znanega, že vidnega, že branega. Njegova zbirka **Skodelica čaja** (1987) namreč nalašč spominja na Cankarjevo črtico *Skodelica kave*. Toda temno cankarjansko čustvo, zraslo iz pisateljeve slabe vesti ob spominu na mater, s katero za življenja ni prav prijazno ravnal, je pri Juriju Koviču povsem prekrito z ubrano lahkotnostjo, poplesujočo na temo prvega stika z dekletom, lepoto in razočaranjem. Toda sredi veseljaškega in igrivega tavanja najdemo tudi povsem resno vprašanje: **"Je kaj, kar ni Oblika?"** Mladi Jurij Kovič se namreč sredi svojega križemkraža po zagonetnih ljubezni izkazuje kot zavezanec klasični pesniški obliki, sonetu, vencu sonetov in gazeli. Njegova **Sonetna križanka** pa poleg očarljive samoironičnosti in svežine prinaša tudi pravo postmoderno norčevanje iz kanonizirane slovenske poezije. Tako je na primer **Prešernov Sonetni venec**, prav gotovo svetel vzgled tudi mlajših slovenskih pesnikov, pri J. Koviču zbanaliziran v križanko, zabavno igro iz ugankarskih priročnikov. Slavno prešernovsko ljubezensko trpljenje, ki sicer tudi pesniku Juriju ne prizanese, tako da prav dobro občuti moško požganost svojega lirskega subjekta, pa zanj ni usodno, temveč tragikomično in pogosto samoironično: *"Črepinje v vazo lepim mozaično."* Oglejmo si še naslednje ljubezenske verze, ki v **15. sonetu** zgovorno pričajo o načinu in globini sodobnega pesniškega razočaranja nad žensko:

*Rad bi živel; klečim pred gospodično.
Jaz rože, drugi spermo so ti dali.
Vakuum, skrit za črnimi očali,
brez tebe, sam, se imam /se imam?/
odlično!*

(Iz 15. soneta)

Bralec ob tem seveda ne bo vzkliknil: "Ubogi pesnik!" kot pri Prešernu, temveč: "Uboga ženska, ki jo pesnik takole obdeluje!" Ta ni namreč nikakršna romantična "la femme fatale" več, temveč le ena od slučajnih in mnogih, ob katerih se je smelo pomuditi subjektovo pesniško telo. Smelo pomuditi, pišem, kajti o tem, kdaj in kako dolgo, odloča očitno Ona in ne On. Nedosegljiva prešernovska Julija je namreč pri J. Koviču mačistična prostitutka, pri čemer pa je nadvse zabavno, kako nebogljene se s svojim hrepenenjem po večni ali vsaj nekoliko bolj stalni ljubezni predstavlja pesniški subjekt: (...) Hodi za zvonom, v tebi potopljenim; predobra ob pijanca impotenci, z menoj bila bi srečna kot z nobenim! (Iz 19. soneta) V poeziji Jurija Koviča najdemo tudi humorno navezavo oz. znotrajpesniški dialog z nekaterimi znanimi literati oz. njihovimi deli - s **Hessejem**, **Stendhalom**, z **Li-Tai-Pojem** - in podobno kot pri **Milanu Jesihu** je tudi pri njem sonetna oblika napolnjena z manj

visoko, včasih banalno vsakdanjo vsebino. Kovič pa si v svoji **Sonetni križanki** privošči tudi zabavno oblikovno igro, namreč tako, da se verzi iz posameznih sonetov pojavijo v drugih sonetih in na drugih mestih. Taki so na primer: "spoznal sem, čustva dal sem prostitutki", "Priznam, rad v hišo tvojo hodim javno", "Utrujen sem po Waterloojski bitki", "hipnotiziraš me prek telefona", "Iz gnoja noj, a čista poezija", "Ne svoje, lil sem modro kri črnila", itd. Že bežen pregled ponavljajočega se besedišča, ironizirajočega slavni **Prešernov Magistrale**, pa z nasmehom razodeva prav zbanalizirano vsakdanost, v katero je v sodobnih osemdesetih in devetdesetih letih očitno pahnjen zlahkni sonet na Slovenskem (črnilo, gnoj, javna hiša, telefon). Sredi tega kaosa mu morda na dolgi rok odpomoreta le nedolžnost in otroškost, ki imata s svojo vero, da je samo ljubezen vredna sanj, edini obnovitveno moč (v **Večni pomladi**, 1991, in **Nagovorih**, 1993).

V poeziji Jurija Koviča zaživi svet kot razčaranost in ne le kot oživiljanje romantičnega pesniškega diskurza (**Vasja Predan**). Pesnikova ironija pa se predstavlja kot duhovita in skeptična, vendar nikdar trpka ali zagrenjena, o čemer pričajo tudi verzi iz njegove zadnje pesniške zbirke, posnemajoči nekakšen ljudski ritim in melos:

*Gleda me in se smehlja,
ljubko z glavo kima,
vse mogoče mi čeblja,
rada me pa nima.*

(Iz pesmi **Junakinja našega časa**)

Tudi pesnik **Milan Dekleva**, po Kosu izraziti slovenski moderni lirik, izda v osemdesetih letih kar nekaj pesniških zbirk: **Odjedanje božjega** (1988), **Panični človek** (1990), **Presežni človek** (1992), **Kvantaški stih** (1994) in **Šepavi soneti** (1995). Vse njegove zbirke so tudi zanimivo likovno opremljene. Prva govori o minljivosti ali bolj - o napačnosti življenja. Deklevov človek je ves neznamen, odjedanje božjega pa je njegovo vsakdanje, drobno početje. Njegov človek je le opomba na nekem robu, le jančarjevska fusnota. Zbirko zaznamujejo nekateri duhoviti prebliski kot npr., da "aprila še dež postane moker", da človek biva v "šolsko pisani obnovi" ali pa, da "ženske govorijo žargon zrahljanih gredic", celotna zbirka pa ni humorno ubrana. V njej je opazno resno zavzemanje za svobodo misli in izražanja, za pravico do neskončne kombinacije. Toda Deklevov Bog, ki se zdi sprva vsemogočen, postaja vedno bolj nemočen, človeški ali pa, groteskno spačen, že kar hudičevski. Če namreč Dekleva v pesmi **Kjer težnost preide v svod** še zapiše, da je "človek samo štrcelj, predoblika, / in bog je človek brez jezika", potem je podoba tega Boga v pesmi **Preobrazba samcev** že docela drugačna: "Nek

šantav, kužni bog bo vokal med ljudmi."¹⁶

V **Paničnem človeku**, Deklevovi pesniški zbirki iz l. 1990, je osrednji lirski subjekt filozof Anaksimander, razmišljanje o človeku pa predstavlja tudi tu osrednjo temo. Deklevova poezija stopa zdaj po poti za paradoksalnim človekom. Človek v njej je predvsem paradoks, zato so pesmi tudi oblikovno drugačne. Največkrat so zapisane epigramsko, kot duhoviti filozofski prebliski, npr: "Ako me lastne misli ne pripeljejo nikamor./ berem tuje, ki me odvedejo tja, kamor nočem."¹⁷ Nekatere so samoironične in vzbujajo vtis, kakor da subjekt dviguje roke nad svetom: "Daljavo (nihče ni zadovoljen z enim samim pašnikom v duši)/ uresničujem s sistematičnim uničevanjem svoje bližine."¹⁸ Opaziti pa je tudi njegov obup nad t.i. logiko, nad mejo jezikovnega izražanja - nobene besede namreč ni za brezkraino, npr. za tisto, kar združuje srce, zemljo, prostor, otroka in smrt. Deklevova zbirka **Presežni človek** (1992) je potemtakem nekakšna dvojčica prejšnje, podoben pesniški slog pa napoveduje tudi njen podnaslov: **Izreki**. Zapisana je v obliki aforizmov, v katerih Dekleva kot učenec daoistov in budistov strastno ljubi paradokse. **Tomo Virk**, njen recenzent in pisec spremne besede, pa opozarja na pesnikovo jezikovno inventivnost, na njegov včasih igrivi, pa tudi "erotično sočni jezik". Toda Deklevova poezija ne izžveneva pesimistično, temveč zelo vedro in radoživo. V njej prevladujejo svetli toni. Deklevova "pot v otroštvo jezika" oz. njegova naravnost v "molčljivo poezijo" poteka preko izrekov in aforizmov. Ti so včasih zapisani tudi kot **vprašanje**: "Kar se tiče privida: kdo sanja ta svet, kadar hkrati zaspijo vsi ljudje?"¹⁹, kot **vzklik**: "Obudimo večično alkimistov: spojimo nemir misli z nepremičnostjo vetra!"²⁰ ali kot **modrost**: "Tisti, ki so odšli, so popolni: zanesljivo izginjajo v naših spominih."²¹ Deklevova poezija predstavlja iskanje tistega v človeškem bivanju, kar naj bi bilo presežno, pri čemer pa se zaveda, da je lahko tudi neuspešna: "Ljubimkamo z nebom, a poročeni smo z zemljo."²² Ali pa: "Človek je končno, a nedokončano bitje. Dokaz za to je smrt, naša neskončnost."²³ Pri tem pa nekoliko manj paradoksalno, bolj "trezno" in logično zveni le njegovo razmišljanje o poeziji: "Poezija ni tekmovalje za popolnost, je izpolnjevanje jezika. Poezija nima ničesar nad seboj, ob sebi, zoper sebe: njeno nikogaršnjost lahko preizkusite tako, da napišete pesem."²⁴

Deklevovi **Kvantaški stih** (1994), ki so izšli pri Alephu v zelo zanimivi in zabavni likovni opremi **A. Zorman** **Fojža**, prav gotovo niso vsi "kvantaški", torej banalno nizki ali primitivno opolzki. Te pesmi so največkrat erotične, tudi ljubezenske, vse pa so ubrane na humorno noto. Bralec seveda ne potrebuje posebne bistroumnosti, da ugane,

kje in kdaj so nastajale: ob navdihu vina, prešerne (ali tudi prešernovske?) družbe, razpravljajoče tu in tam, kakor se za Slovence spodobi, še o "usodnih nacionalnih vprašanjih" - in katerih odraz je npr. verz "kdo me vtaknil je v podalpsko epruveto". Pesmi so po obliki zanimive in nagovarjajo tudi preprostega, neizobraženega bralca - take so npr. pesnikov dialog s steklenico z naslovom **Končno moja**, pa tudi obe pesmi, ki sta na meji pornografskega, namreč **Svet sva v pantih zamajala** in **Kratka zgodovina fuka**. Vse pesmi so opremljene z refreni, kar vzbuja (zlo?) slutnjo, da jih je zbrana in v melodijo posvečena družba znala tudi prepevati. V Kvantaških stihih je zgodovina Deklevi namreč daleč najmanj pomembna zadeva in vse, kar šteje, predstavlja edinole svet med moškim in žensko. Zgodovina je le humorna kulisa, telo pa edini, večni prostor življenja ("Kdaj ti prvič segel je pod krilo?"/ "Ko je komunizmu odzvonilo."). Toda človeško telo je tudi svet, ki je lahko katastrofičen (v pesmi **Šlo je čisto lahko**), čeprav je spolnost v njem "absolutna glasba". Humorja, tudi drastičnega, pa so stih seveda vse polni. Pesniškemu subjektu je tako od "pehote" ljubša "pohota", od "enote" "golota", od vseh okupacij pa ima najraje žensko... V **Melanholičnem songu** je njegovo nasmevano sporočilo nedvoumno: Svet bi bil zagotovo manj problematičen, kakor je, če bi se moški bolj kot s politiko ukvarjali - z ženskami.

V primerjavi s Kvantaškimi stihii so Deklevovi Šepavi soneti (1995) spet resnejši, čeprav že z naslovom opozarjajo na posmehljivo, tudi razgrajevalno razmerje do ustaljene pesniške oblike: šepav sonet tako prav gotovo ne bo popoln sonet, temveč le nepopoln oz. "nepravi" sonet. Tudi naslov avtorjevega predgovora k omenjeni zbirki je paradoksalen: **Načrt za prazno pesem**. V njem pesnik Dekleva nastopa zoper teorijo, da je pesem "govorni koncentrat, stržen besedovanje, strdek jezika". Dekleva zatrjuje, da je pesem obdarovana s praznino, kajti vsaka pesem je povzetek vseh prejšnjih in njihova negacija obenem. Zato: "Načrt za prazno pesem ni nikakršna posebna strategija pesnjenja, ampak le potovanje na kraj njenega izvira."²⁵

Tudi v tej pesniški zbirki je najpogostejša oblika Deklevovega pesniškega izraza paradoks, toda, kakor opozarja **Matevž Kos** v spremni besedi, pri tem ne gre toliko za destrukcijo soneta ali parodijo nanj, temveč le za revizijo pesniškega kanona. Ta revizija pa je, piše Kos, nadvse ljubezniva. V Deklevovih nepravih, šepavih sonetih se tako dogaja nekaj, kar lahko opazujemo že v **Jesihovih Sonetih** (1989) in **Sonetih drugih** (1993). Srečujemo namreč življenjski svet prvoosebnega subjekta, njegovih upov in hrepenenj, pa tudi čisto banalnih srečanj z vsakdanjostjo. Le-ta nam pripovedujejo zgodbo o človeku brez središča, o njegovi izgubljenosti, pogosto pa

tudi o presežni moči jezika. Po Deklevovem zmore namreč le jezik artikulirati nekaj, kar se artikulaciji sicer sproti izmika. Deklevovi humoristični in ironično trivialni sonetni vložki pa nastopajo v vlogi odtujitve, tako da Šepavi soneti tudi na tak način, kakor ugotavlja M. Kos, upesnjujejo temeljno ambivalentnost položaja, v katerem se je znašla literatura v našem desakraliziranem svetu.¹⁶ Sodobni, postmoderna slovenski sonet, napolnjen sicer z do kraja vsakdanjo vsebino - z gostilno ali žensko, ki hoče, da moški nekoliko utiša radio, ali pa z mamko, ki krmi svinje - pa kot izbrušena umetnina pogleda že iz **Sonetov Milana Jesiha** (1989). Dovršen po obliki, a poln nizkega besedja kot "poštempljan, zajeban, oštarija, tiboga, si čohajo, fuk ali izkavsani", zazveni ironično in humoristično. V njem srečamo sicer vsevednega opazovalca, vendar povsem nedomišljivega v svoji vladarski funkciji. Ubran je v tesen stik z žensko, obenem pa tudi omamljeno zroč ta "gladki, neresnični svet". Njegov glas torej ni le humorističen, temveč tudi žalosten in globoko prizadet (ob spominu na mrtvo mamo), melanholičen (kot v pesmi **Veter podi čez trg star časopis**), ali pa celo geografsko izgubljen (v pesmih **Te kraje še nekoliko poznam, Stal si nad morjem in Na travniku ob bosem znožju hriba**). Največkrat nas ožarja dobrodušen in blag pesnikov humor, tako značilno jesihovski kot na primer v delu naslednjega soneta:

*Večer je vlažen, sluzasti oblaki
si čohajo trebuhe ob planine;
na vrhu krčme pojejo južnjaki
neznosno lepe, temne sevdalinke.¹⁷*

Jesihova pesniška pozicija prinaša opazovalca, ki si ob kozarčku vina ogleduje svet, nekakšnega "starega Krjavlja", čigar humor in ironija pa se najbolj razcvetita prav ob erotičnem namigovanju - npr. v pesmih **Ondan sem videl risbo več kot mično, Če bi imel Gigantov rok stotero ali Umišljeni ljubimec se razblini**. Pesnikov postmodernistični medbesedilni dialog s slovensko in svetovno pesniško tradicijo oz. s posameznimi njenimi avtorji je zelo opazen (npr. z **Ovidom** ali s **Prešernom**), vendar Jesih sam v nasprotju z nekaterimi drugimi slovenskimi avtorji "ukradene dele" kar lepo pohlevno in po vrsti navede na koncu zbirke. Zelo zabavno pa je njegovo združevanje visokega in nizkega, kar vzbuja smeh, tudi črnega:

*Žrtvi ljubezni spita v mladi zori,
telesi sta še bridki po zanosu.
Predmestje se prebujajo: riga osel,
tramvaj cinglja, kadi se krematorij, (...)¹⁸*

Tako je Usodno prevrnjeno v Neusodno, pesnikova dejanska, mnoge obete vzbujajoča Ženska pa v odmikajoči se privid (**Stal sem na koncu sanjskega pomola**).

Humor in ironija sta v Jesihovi poeziji izjemno bogata in raznovrstna. Brez njiu si njegovega ustvarjanja ne bi bilo mogoče predstavljati. Takega poznamo namreč tudi Jesiha kot dramatika: duhovitega, lucidnega, inteligentnega in izjemno občutljivega mojstra dialogov. Dialog, humoristični dialog med moškimi in žensko, pa je tudi del njegovega soneta (...da ti s skrbjo bi rekla: "A maš krizo?/ Pa se uleži, kaj boš spal za mizo!").¹⁹ V sonetu **Sam sedi Smrt doma in bere časnik**²⁰ najdemo ironično vložniško pesem, tokrat ne kot dialog, temveč kot monolog Smrti, ki je pri Jesihu, zanimivo, moškega spola. V sonetu **O, srečnik, ki si ubil očeta Laja!**²¹ najdemo ironizirani motiv iz Kralja Ojdipa, ki je zapisan kot nagovor, obenem pa je močno profaniziran, rušeč visoki slog in temo grške tragedije.

Jesihova razmišljanja o življenju so pogosta, povezana s kraško pokrajino, temačna, a vendar vedno tudi ironična (npr. v sonetu **Sonce bo peklo in vihar bo butal**²²). Take so tudi njegove prešernovske tožbe nad nezvestim dekletom (**Solz se spominjam, kletev in okusa**²³), nad žensko, ki ne izpolnjuje pričakovanj moškega. Le-ta pa so najpogostejše kičasta, vpeta med slike iz popularnih, trivialnih filmov ali pa med obrabljene metafore tipa "nežni poljubi", "cveteča lica" ali "vzkipele prsi" (**Mož sveže poročen pod oknom svoje**²⁴). V Jesihovih sonetih najdemo pravzaprav le nekaj globoko občutenih ljubezenskih pesmi brez kakršnega koli ironičnega ali humorističnega dodatka, kar vzbuja vtis, da je postalo kovanje takih "pravih" ljubezenskih nekako nemoderno - **Dekliček je bila, zdaj je le dih**²⁵ ali **Da bi, ko sred noči zbudim se žejen**.²⁶ Posebne pesnikove ironije pa je zlasti v ljubezenski poeziji deležen večkrat uporabljen **Župančičev** izraz "vsevidilj" kot poimenovanje nečesa večnega in neskončnega. V Jesihovem kontekstu deluje pretirano vzvišeno, močno arhaično in zato smešno. Podobno funkcijo imajo v Sonetih tudi številne pogovorne jezikovne primesi, fonetično ozaljšane še z nekaj germanizmi in hrvatizmi - npr.: "ker sem prehoj za kake simpelj gužve".²⁷

In vendar - ali obstaja sredi tega humorističnega cvetličnjaka tudi kaj, čemur lahko rečemo resno? Če nič drugega, je tako gotovo pesnikovo samospraševanje o smislu lastnega ustvarjanja. V sonetu **Ko berem Süskinda Parfum** najdemo morda sramežljiv odgovor na vprašanje, kaj mu pomeni pesnjenje: Pesnjenje je iskanje nemih glasov, ustvarjalčeva želja pa je poimenovati nepoimenljivo.

Lahkotno humorističnost ali zajedljivo ironijo pa zaman iščemo v poeziji prav tako plodnega sodobnega slovenskega pesnika **Milana Vincetiča**, v njegovih zbirkah **Finska** (1988), **Tajmir** (1991) in **Divan** (1993). Finska predstavlja po mnenju sočasnih

spremljevalcev Vincetičevega ustvarjanja pesniško iskanje pokrajine, ki v resnici ne obstajajo. V njih ljudski ritem in melos včasih spominjata na poezijo **Svetlane Makarovič**, prav tako pa dejstvo, da je le-ta napolnjen z grotesko in ne z igrivo šaljivostjo. Posebno zanimive so tiste Vincetičeve pesmi, v katerih ženska nagovarja moškega, kar je v slovenski "moški poeziji" prav gotovo redko. Ta ženski subjekt se namreč čuti ogroženega. Moška usta jo na primer poljubljajo, ona pa se pri tem zaveda, da ji obirajo meso. V poeziji slovenskega pesnika je gotovo redko slišati glas razočarane ženske, ljubice, pridne rojevalke ali zapuščenke. Njen ljubimec je pollaščevalen, ona pa je v navezi z njim zapisana pogubljenju. V pesmi **Galjot**²⁸ najdemo na primer tako groteskno sliko:

*Na ketnico se uloviš
globoko potopljeno
in z rinčico se zadaviš
v žnable zasajeno.*

Vincetičev smeh je torej temačen in gradi na ostrih, odtujevalnih kontrastih. Ljubezen v njegovi poeziji pa je prav taka: divje osrečujoča, a tudi okrutna, samoljubna in morilska (**To so le odtisi šap**²⁹). Lirski subjekt pa ostaja najpogostejše ženska, ki to ljubezen čuti kot omejevanje lastne svobode (zlasti v ciklu **Lenora**³⁰). Ob izidu zbirke **Tajmir** (1991) je njen recenzent **Milan Dekleva** zapisal: "V Tajmiru se plemenita brezbriznost rekanja spaja z obešenjaškim, karnevalskim smehom Villonovih prednikov in dedičev." Smeh v tej zbirki je opaznejši, vendar podobno prvinsko črn, morda bolj bučen in po ljudsko smel. Obenem pa je erotika tista tema, ki je tokrat pomembnejša od vseh drugih. Erotičnih namigov je vse polno, in med njimi so tudi šaljivo iskrivi, tako da take asociacije vzbujajo celo predmet, kakršen je knjiga ("*Tu in tam se hrbti knjig/ podrgnejo kot ritke/ da junaki ki jih ni/ dobivajo spet bitke*")³¹ Toda šaljiva lahkotnost je pri Vincetiču bolj kratkega diha. Že v naslednji zbirki **Divan** (1993) se namreč po besedah Cirila Berglesa svetloba pesnikovega humorja prevesi v mrak in ogroženost.

Pa se ob koncu pričujočega eseja pomudimo še pri poeziji **Ervin Fritza**, avtorja citirane misli iz začetka, ki ocenjuje slovensko poezijo kot hlipajočo, tožečo, žalobno in mrakobno. Tudi Fritzeve pesmi, izdane v številnih zbirkah, izražajo v glavnem prav nasprotno, namreč veliko, s humorjem in z ironijo napolnjeno, a nadvse prvobitno ljubezen do življenja. Fritz je znan po svojih smešnih poetičnih, pregovornih paradokskih ("*Veliki talenti pridejo do boga,/ majhni pridejo do vrage*")³², po svojem smislu za obešenjaški humor in avtoironijo.

Karnevalske podobe vesele smrti srečujemo pri njem zelo pogosto, najraje pa kar v trojni navezi: smrt - vino - ljubezen. Med nji-

hovimi smernicami se giblje pesniški subjekt, ki ga spodobno življenje ubija, ki se ne zna delati boljšega, kakor je v resnici, in ki se na vso moč veseli preprostega dejstva, da biva, pa čeprav sredi potrošniško izpraznjenega sveta in med ljudmi, deformiranimi zaradi svoje duhovne ozkosti. Upira se zoper vsakdanjost, zoper vaječnost. Resničnost, po kateri se giblje, je sicer absurdna, toda pesnikova eksistenca je samostojna in pokončna (Jože Pogačnik³³). Po mnenju mnogih ocenjevalcev Fritzeve poezije predstavlja njegovo delo neodvisen pojav v sodobni slovenski liriki. Literarna zgodovina pa je opazila tudi to, kako posrečeno si je znal pesnik pogosto stopati za hrbet in se nasmejati celotnemu svojemu početju (Pogačnik³⁴).

Kakšno podobo nam potemtakem nudi poezija nekaj naključno izbranih, vendar plodovitih sodobnih slovenskih pesnikov?

- Bodimo kratki: Vse prej kot žalostno ali cmerljivo. Sodobna slovenska poezija je nadvse vitalna, sveža, jezikovno in slogovno inovativna, šaljivo nespodobna, uporna, bolj malo pa je narodnoprebudna ali narodnotvorna. Kakor bi se ji zdelo, da Slovenci tega ne potrebujemo več. In kakor da bi hotela svoj narod opomniti, da naj se vendar radosti tudi drobnih reči v življenju - sladostnih okruškov sveta, odjedanj božjega.

Silvija Borovnik

Opombe:

- 1 Janko Kos: Moderna slovenska lirika 1940 - 1990. Mladinska knjiga: Ljubljana 1995, str. 192.
- 2 Gl. op. 1, prav tam, str. 191.
- 3 Kajetan Kovič: Izbrane pesmi. Mladinska knjiga: Ljubljana 1992.
- 4 Kajetan Kovič: Labrador. Cankarjeva založba : Ljubljana, 1976, str. 45.
- 5 Kajetan Kovič: Poletje. Založba Obzorja: Maribor 1990, str.145.
- 6 Milan Dekleva: Odjedanje božjega. Emonica: Ljubljana 1988, str. 37 in 53.
- 7 Milan Dekleva: Panični človek. Wieser: Celovec 1990, str. 19.
- 8 Gl. op. 7, prav tam, str. 57.
- 9 Prav tam, str. 17.
- 10 Prav tam, str. 20.
- 11 Prav tam, str. 22.
- 12 Prav tam, str. 44.
- 13 Prav tam, str. 67.
- 14 Prav tam, str. 56.
- 15 Milan Dekleva: Šepavi soneti. Mihelač: Ljubljana 1995, str. 7.
- 16 Gl. op. 15, prav tam, spremna beseda Matevža Kosa, str. 68.
- 17 Milan Jesih: Soneti. Wieser: Celovec 1989, str. 30.
- 18 Gl. op. 17, prav tam, str. 58.
- 19 Prav tam, str. 69.
- 20 Prav tam, str. 73.
- 21 Prav tam, str. 75.
- 22 Prav tam, str. 81.
- 23 Prav tam, str. 87.
- 24 Prav tam, str. 89.
- 25 Prav tam, str. 65.
- 26 Prav tam, str. 82.
- 27 Prav tam, str. 91.
- 28 Milan Vincetič: Finska. Emonica: Ljubljana 1988, str. 23.
- 29 Prav tam, str. 31.
- 30 Prav tam, str. 47.
- 31 Milan Vincetič: Tajmir. Pomurska založba: Murska Sobota 1991, str. 37.
- 32 Ervin Fritz: Radoživost. Državna založba Slovenije: Ljubljana 1989, str. 19.
- 33 Jože Pogačnik: Pesništvo Ervina Fritza. V: Radoživost...
- 34 Prav tam, str. 419.

KAJ JE ESPERANTO - ČEMU PRAV ESPERANTO?

Vprašanje, ki se ponuja ob projektu Mednarodnega liceja za mir v Slovenj Gradcu...

Pogovori o projektu Mednarodnega liceja za mir v Slovenj Gradcu so najbrž v marsikom sprožili vprašanje o jeziku, ki je v tem projektu predviden kot glavni učni in upravni jezik te šole. Posebej še, ko v Slovenj Gradcu razen nekaj izoliranih posameznikov ni bilo domačega esperantskega gibanja, kaj šele, da bi obstajalo kakšno društvo. Bilo je nekaj posameznih dogodkov, kakor zborovanje slovenskih esperantistov pred skoraj tridesetimi leti v hotelu Pohorje, in skoraj v istem času predavanje danes že pokojnega profesorja Rudolfa Rakuše iz Maribora, edinega Slovenca, ki je bil doslej član esperantske jezikovne akademije. Dijaki tedanje Ekonomske srednje šole so povabili medse profesorja, čigar učbenike za stenografijo in strojepisje so dobro poznali, manj pa jim je bilo znano, da je bil to profesor mednarodnega jezika esperanta, ki je izdal obsežen učbenik za Slovence v dveh delih, v esperantu pa je objavil pedagoški priročnik "Didaktiko", ki ga esperantski pedagogi še danes uporabljajo po vsem svetu. Na osnovni šoli pod ravnateljstvom pokojnega prof. Hribernika v Slovenj Gradcu pa je naslednje leto potekal tečaj mednarodnega jezika za 7. in 8. razred.

Čisto naravno je, da se marsikdo, ki mu je esperanto zgolj meglen pojem iz leksikona ali pa celo iz kakšne neprijazne opazke, ob tem pomembnem projektu vprašuje, ali je ta izbira resnično najbolj modra. Ali ne bi kazalo vse moči raje koncentrirati na jezik, ki danes tako izrazito obvladuje politični, poslovni, znanstveni in estradni svet, angleščino?

Kaj je pravzaprav esperanto?

Esperanto je ime jezika, ki ga je njegov pobudnik, varšavski zdravnik dr. Ludvik L. Zamenhof, namenil za mednarodno rabo in za odpravljanje sovraštva in nestrpnosti med posameznimi narodnimi, jezikovnimi, verskimi in rasnimi skupinami. Beseda prihaja iz tvornega deležnika glagola "esperiti" - upati, "esperanto" torej - upajoči, z njo pa se je podpisal dr. Zamenhof kot avtor prvega učbenika tega mednarodnega jezika, ki je v ruščini, nemščini, poljščini, francoščini in italijanščini izšel v Varšavi leta 1887.

V večini cenjenih leksikonov in enciklopedij je geslo o esperantu obdelano pristransko, omejeno ali celo odkrito neprijazno. Častna izjema je Enciklopedija Slovenije, katere sourednica Jana Snoj se je potrudila, da je zaprosila za sestavo gesla dva avtorja, ki o tej temi tudi v resnici kaj vesta, in ni naredila tako, kakor večina drugih urednikov, da bi prepisala nesmisle iz kakšne druge podobne publikacije. Ta gesla v veliki večini pišejo avtorji, ki so svoje mnenje pobrali iz kakega drugega podobnega vira, sami pa o predmetu svojega pisanja nimajo niti najmanjšega pojma. V najboljšem primeru pa lahko preberemo, da je esperanto "umeten pomožni mednarodni jezik".

Pojem "pomožnosti" so dolgo časa razširjali mnogi esperantisti sami, saj kar niso mogli verjeti, da uporabljajo jezikovni sistem, ki v ničemer ne zaostaja za visoko razvitimi nacionalnimi jeziki, ima pa pred njimi vrsto prednosti. Edmond Privat, eden največjih esperantskih avtorjev po Zamenhofu, je moral še v dvajsetih letih našega stoletja braniti vse živahnejše nastajanje izvirne esperantske literature pred nekaterimi esperantisti starega kova, ki so videli v tem jeziku res samo "pomožno" izrazno sredstvo za trgovino in vsakdanje opravke. Besedo "pomožni" je v svojih odličnih priročnikih uporabljal celo najpomembnejši slovenski esperantist doslej, pokojni profesor Rudolf Rakuša, vendar s tem ni mislil na zmožnosti jezika, temveč je hotel s tem le poudariti, kako esperanto nima namena izpodriniti nacionalnih jezikov, temveč želi opravljati le "pomožno" vlogo v mednarodnem sporazumevanju.

Je esperanto res "umeten jezik"?

Najbolj problematična je gotovo označba "umeten", ki v leksikone in enciklopedije prav tako ni zašla brez krivde esperantistov samih. V času, ko je esperanto nastal in se začel širiti, jezikoslovna veda še ni bila tako razvita, kakor je danes. Tako so tudi jezikoslovci in ne le laiki vseskrižem uporabljali kategorije, kakor "naravni", "mrtvi" in "umetni" jeziki. V tej grobi razdelitvi je esperanto v primerjavi z narodnimi jeziki zlahka dobil prilastek "umeten", ne da bi se tisti, ki so tako označbo skovali, dovolj globoko zamislili, kaj to pravzaprav pomeni. A še bolj nekritično so vsevprek uporabljali oznako "naraven", čeprav je ves čas jasno, da se človeški jeziki razlikujejo od jezikov živali

ali morda celo rastlin, kakor kažejo najnovejše raziskave, prav po tem, da niso dani po naravi, temveč so, vsaj to je mogoče reči, človekov kulturni produkt. Pred vero, da bi prvi jezik Bog naravnost položil človeku v usta, svari Sveto pismo samo, ko v prvi Mojzesovi knjigi opisuje, kako privede Bog razna bitja pred Adama in mu naroči, naj jim da imena – in kakor jim bo dal ime, tako se bodo imenovala... (Mz 2, 19-21)

Besede "naraven", kadar gre za označevanje kakega jezika, torej ne kaže razumeti v navadnem pomenu te besede, temveč v smislu, da nimamo v rokah načrta za nastanek takega jezika, da se je torej domnevno razvijal postopoma in spontano in da nihče ni imel nad njim pregleda in oblasti, da bi ga usmerjal po svoje. To pa je zelo problematična romantična predstava o razvoju jezikov, v katero nobena resna jezikoslovna šola že lep čas ne verjame več. Če za narečja še lahko dopuščamo domnevo, da so se razvijala spontano, pa česa takega zanesljivo ne moremo reči za knjižni jezik. Slovenščina sama je lep primer zavestnega in organiziranega posega v jezikovno gradivo. Slovenski pravopis to tudi priznava, ko na str. 13 pravi: "Knjižni jezik je po besedju, oblikah in skladnji sad dolgotrajnega razvoja in bogatenja z najrazličnejšimi domačimi in tujimi vplivi, zato je samostojna umetna stavba in se nadrobno ne ujema z nobenim živih narečij." (SP, Lj. 1962; podčrtal V. O.)

Sartre piše v svoji knjigi *Les mots* (slovenska izdaja: *Besede*, DZS Ljubljana, 1968, str. 102) med drugim tudi tole: "To je že v naravi Besede: človek govori v lastnem, piše pa v tujem jeziku." S tem hoče povedati, da nihče ne piše v materinščini v strogem pomenu besede, se pravi v narečju, v katerem je z njim govorila mati, temveč v umetno oblikovanem višje razvitem jeziku, ki se ga je naučil v šoli in ob branju. V resnici je že vsako razlikovanje med "prav" in "narobe" v jezikovni rabi umetno poseganje v jezik in umetno krmiljenje jezikovnega razvoja. Če bi bili narodni jeziki "naravni", potem bi bilo pač vse, kar bi se v njih pojavljalo, "prav". Umetno ni le vnašanje novih oblik, umetno je tudi izrivanje in preganjanje oblik, ki oblikovalcem jezika niso všeč.

Esperanto potemtakem ni bistveno bolj "umeten", kakor so "umetni" sodobni knjižni jeziki raznih narodov. Vsekakor pa ni bolj "umeten", kakor je "umetna" sodobna hebrejščina (ivrit), ki jo je priklical v življenje Eliezer Ben-Jehuda (1858-1922) ali kakor je "umetna" sodobna indonezijsčina, retoromansčina itd. V resnici nobena sestavina v esperantu ni izmišljena, temveč je vzeta iz tisočletne tradicije indoevropskega jezikovnega razvoja. Vse besede, ki jih je predlagal Zamenhof (nekaj čez 900 leksemov), izvirajo iz petih izhodiščnih jezikov, na katere se naslanja esperantska leksika: francoščine, angleščine, nemščine, poljščine in ruščine. Desettisoče besed, ki so prišle v esperanto po Zamenhofu, pa je prišlo v mednarodni jezik po enaki poti, kakor raste besedišče katerega koli sodobnega nacionalnega jezika. Arbitrarno je bilo izbrano tako samo zanemarljivo majhno jedro esperantskega besedišča, ves siceršnji del esperantskega slovarja pa je nastal z enakim "dialogom" med jezikovnimi ustvarjalci (govorniki, pisci, novinarji...) in jezikovnimi uporabniki, kakor ga poznamo tudi v slovenščini ali v katerem koli sodobnem kulturno razvitem jeziku.

Načelo upanja

Že kar na začetku se nam prebudi vprašanje, zakaj je dr. Zamenhof stavil svoj projekt na upanje, ne pa recimo na znanost, kakor so stavili vsi veliki projekti devetnajstega stoletja, če pomislimo samo na Marxov "znanstveni socializem"? Da je stavil prav, nam pove sedanost, ko bomo prihodnje leto proslavljali že stodeseto obletnico mednarodnega jezika, medtem ko projekti, ki so se v tedanjem času košatili s pridevkom znanstvenega, niso uspeli dočakati niti osemdesetletnice. A odprto ostane vprašanje, odkod

Zamenhofu ta nezmotljivi preroški čut, da je upanje močnejše od znanstvene ali kakršne koli druge gotovosti?

Razrešitev uganke je v poreklu in duhovnem okolju očeta mednarodnega jezika. Zamenhof se je rodil v izobraženi in versko liberalni judovski družini v mestu Bialistoku, ki leži v zgodovinski Litvi oz. v današnjem severovzhodnem delu republike Poljske. Večino prebivalstva tega mesta so v drugi polovici 19. stoletja sestavljali Judje, ki so prebivali v svojih lesenih hišicah. Poleg Judov pa so živeli v tem mestu še ruski uradniki, oficirji in žandarji (vzhodni del Poljske je bil po drugi delitvi Poljske priključen ruskemu carstvu), nemški trgovci, obrtniki in industrialci, v mesto pa so prihajali tudi poljski, ukrajinski in litvanski kmetje in celo na Poljskem naseljeni Tataři. Torej pravi Babilon jezikov, narodnosti in veroizpovedi. Med pripadniki omenjenih skupin ni vladala le razlika v jeziku, temveč tudi nepripravljenost, da bi drug drugega bolj razumeli. Vsaka skupina se je obdala z lastnim obzidjem rezerviranosti do drugih, in tako so živeli drug mimo drugega, namesto drug z drugim.

Najhuje pa je bilo, da je vsakih nekaj let ruska soldateska priredila protijudovski pogrom, ki se ni razlikoval od tega, kako so z Judi pozneje delali nacionalni socialisti v Hitlerjevi Nemčiji. Judom so sežigali hiše, z železnimi palicami so pobijali starčke in ženske, posiljevali dekleta, nemočnim žrtvam iztikali oči. Vse to je doživljal tudi mladi Ludvik Lazar Zamenhof. V svoji otroški gorečnosti se je zarekel, da si bo vse življenje prizadeval za odpravo nasilja med posameznimi narodnimi skupinami in za postavljanje mostov med njimi. Predvsem v ekskluzivnosti verskih sistemov in v množtvu jezikov je videl veliko oviro za medsebojno razumevanje in zблиževanje. Mislil je, da bi se ljudje manj sovražili, če bi več vedeli drug o drugem in če bi načina, kako sami častijo Boga, ne razglašali za edino možno in pravo obliko. Ni mu uspelo ustvariti množičnega gibanja za nekakšno nevtrarno religioznost, pač pa mu je imenitno uspela zamisel, spodbuditi narodnostno nevtralen jezik za mednarodno rabo, ki bi bil last vsega človeštva in bi se po njem lahko enakopravno srečavali vsi narodi sveta.

Svojo vizijo je naslonil na staro judovsko versko izročilo, ki ga je sicer sprejelo tudi krščanstvo, namreč na vero v razvoj človeške zgodovine od nekega začetka pa do neke končne razrešitve vseh nasprotij ob izteku zgodovine. V tem konceptu, ki se bistveno loči od starega grškega in sodobnega nietzschejanskega in ponietzschejanskega pojmovanja o večnem vračanju istega, je bistvena vera, da po obdobju boja in iskanja nazadnje vedno zmaga to, kar je resnično, dobro in lepo. Na tej judovsko krščanski predpostavki je utemeljena doktrina o napredovanju človeštva, in na tem so utemeljene tudi vse pozitivne družbene utopije. Težava je le v tem, da so utopije 19. stoletja izgubile stik s to versko predpostavko in tako rekoč "podivjale", ko sredstev niso več podrejele etični ravni cilja, pač pa so cilj instrumentalizirale za razrešitev sredstev in metod od vsake etične kontrole in omejitve. V tem je zajeta vsa drama socialistične utopije, ki se je nazadnje iztekla kot krvavo dejanje negativne utopičnosti.

Drugače je ravnal Zamenhof. Ta je svoj projekt zavestno naslonil na to staro versko podlago in je pri njej vztrajal tudi pozneje, čeprav sam ni pripadal nobeni verski skupnosti in se je imel za "svobodno verujočega". A ko so mu po prvih vidnih uspehih predvsem francoski esperantisti predlagali, da bi zavzel do esperanta bolj pragmatičen odnos in da bi videl v njem predvsem praktično sredstvo svetovne trgovine in gospodarskih stikov, je odločno protestiral, da s takim esperantom ne želi imeti nič skupnega. Zamenhofov esperanto je jezik z "notranjo idejo", ki temelji na veri v končno zmago dobrega in razumnega, za svoj cilj pa ima nastanek občečloveške zavesti vesoljnega bratstva. Med več ko tisoč projekti mednarodnega jezika, ki jih poznamo, od sv. Hildegarde pa vse do projektov v našem stoletju (*Interlingua*, *Okcidental*...), je uspel kot jezik z lastno

tradicijo, lastno literaturo in kulturnim življenjem samo Zamenhofov esperanto, ki temelji na upanju v končno zmago razuma in dobrote, medtem ko so vsi drugi projekti, ki so se utemeljevali z "znanostjo" ali pa s pragmatičnostjo, končali v predalih jezikoslovnih kabinetov ali pa so zbrali okoli sebe le peščico navdušencev, ki izdajo kakšen bilten ali kakšno priložnostno knjižico, ne morejo pa niti približno dosegati tako vsestranskega jezikovnega življenja, kakor ga že več ko stoletje kontinuirano in v vseh delih sveta izpričuje esperanto.

"Notranja ideja" esperanta

In kaj so predpostavke te "notranje ideje", ki kljub vsem neugodnim ali celo sovražnim družbenim okoliščinam v vseh minulih stotih letih še danes nosi ta jezik v prihodnost, za katero je upati, da mu bo bolj naklonjena?

Na dnu te ideje je ugotovitev, da je babilonska jezikovna zmešnjava, kakršna vlada svetu vse do danes, ena največjih ovir za nastanek in uveljavljanje občečloveške bratske zavesti in solidarnostnega ravnanja. Druga ugotovitev pa pravi, da je to stanje mogoče s pravim spoznanjem in moralnim prizadevanjem odpraviti in tako odpreti človeštvu nove perspektive. Kaj pa je to pravo spoznanje in kaj je to moralno prizadevanje, na katerih je gradil svojo vizijo Zamenhof in na katerih se utemeljuje tudi še današnje esperantsko gibanje ali vsaj pomembnejši del tega gibanja?

Esperanto je tako ne le jezikovni, temveč tudi filozofski in v nekem smislu verski pojav. Kakor vsak jezik, tudi esperanto deluje kot poseben raster in filter, skozi katera gledamo in dojemamo zunanji svet, a tudi notranje odnose in lastno notranjost. Prav v tem tiči odgovor, zakaj ni mogoče vsakršnega svetovnega in življenjskega nazora enako dobro posredovati v poljubnem jeziku. V samih načelih in celo jezikovni strukturi esperanta se odraža Zamenhofov pogled na svet in življenje; to je bil pogled miroljubnega, strpnega in ljubeznivega človeka z občutljivim srcem za tiste, ki so na dnu družbene piramide.

To spoznanje, ki bi mu lahko rekli tudi filozofija mednarodnega jezika, izhaja iz teze, da lahko trajen mir med posamezniki, med skupinami in med narodi raste samo iz take komunikacije, ki bi ji po Watzlavicku rekli simetrična. Simetrična komunikacija je taka, pri kateri sta oba pogovorna partnerja na isti komunikacijski ravni in oba plačata enak delež pogovorne cene. To se sliši nekoliko učeno, a je v resnici zelo preprosto.

Kakšni so načelno možni modeli sporazumevanja v večjezični družbi?

Če se v kaki koroški vasi srečata Korošca, od katerih ima eden za materinščino slovenski, drugi pa nemški jezik, potem imamo navadno opraviti z izrazitim primerom asimetrične komunikacije. Tisti, ki govori v svojem družinskem okolju slovensko, se mora za uspešen pogovor s svojim sosedom naučiti še nemščine, medtem ko onemu, ki govori doma nemščino, ta jezik na Koroškem zadostuje za vse pogovorne situacije. Slovenec mora torej v večini primerov "plačati" za pogovor dvakrat večjo ceno kakor pa Nemec. Površni ljudje mislijo, da v tem ni nič posebnega. Slovenec tako ali tako zna nemško, torej ni razvidno, kje bi bil problem. Na tako oceno pa lahko pristane samo najpovršnejša plast človekove osebe. V globini, kjer so stvari, čeprav nezavedno, veliko bolj jasne in moralno občutljive, se dogajajo procesi, katerih posledice nas udarijo šele dosti pozneje, ko navadno ne znamo več najti vzrokov zanje. V tistem, ki plača večjo ceno pogovora, se nezavedno nalaga nezadovoljstvo in nelagodje zaradi takega položaja. Tudi če naš zglede - koroški Slovenec - svojo podrejenost in svojo obvezno dvojno ceno neprestano poskuša racionalizirati z navideznimi prednostmi, kakor je znanje več jezikov,

večja fleksibilnost, večji intelektualni in kulturni dosežki ipd., se njegova globlja in moralno občutljivejša plast s tem nikoli ne more sprijazniti in neprestano shranjuje impulze nelagodja in nezadovoljstva. Čez čas se to nabrano moralno nezadovoljstvo lahko nekontrolirano izrazi v agresivnosti, tudi v agresivnosti zoper samega sebe, kar je značilno prav za Slovence. A tudi notranjost privilegirane Nemca iz našega primera ne miruje. V njej se nalaga nelagodnost in nezadovoljstvo zaradi slabe vesti. Naj naš Nemec še tako poskuša v vrhni plasti svoje zavesti svoj položaj in položaj svojega jezika racionalizirati, kakor recimo s statusom državnega jezika ali celo s tezo, da nemščina kot jezik presega slovenščino in tako tudi Slovincu omogoča hitrejšo družbeno, znanstveno in kulturno napredovanje, pa se v njegovi moralno jasnejši podzavesti vendarle trajno nalaga slaba vest, ki lahko čez daljši čas prav tako izbruhne v obliki iracionalne in nekontrolirane agresije.

Denimo, da bi slovenski Ožbej in nemški Hans to razlago sprejela in razumela in izrekla željo, da svoj pogovorni način uredita tako, da bi postal simetričen, da v nobenem od obeh ne bi več puščal moralnega nelagodja in nezadovoljstva. Kaj lahko načelno storita? Kaj jima lahko priporočamo?

Načelno imata na voljo tri rešitve. Prva, ki jo zagovarja sodobna doktrina dvojezičnosti (na Gradiščanskem bi morali po njeni logiki uvesti štirijezičnost!), bi bila videti tako, da se tudi Hans nauči slovenščine, kakor se je Ožbej naučil nemščine. Že opomba v oklepaju pove, da je ta doktrina zelo omejena in jo je mogoče dosledno uveljavljati kvečjemu tam, kjer gre res samo za dva jezika. A celo tu stvar ni zelo preprosta. Ali naj se soseda različnih materinščin domenita, da bosta govorila en dan slovensko in drug dan nemško? Dokaj nerodna zadeva. Še bolj nerodno pa bi bilo, ko bi se zmenila, da bo pač vsak govoril v lastni materinščini, drugi pa bi ga tako ali tako razumel. Tak poskus je mogoče vzdržati v jezikovnem laboratoriju ali na kakšnem sociološkem simpoziju, ni pa ga mogoče vzdržati v življenju. S to rešitvijo, z načelno dvojezičnostjo, torej slabo kaže.

Druga, vsekakor bolj praktična in preprosta rešitev, je ta, ki jo uporabljajo tudi znanstveniki in politiki: da si najmeta prevajalca. Ta rešitev bi bila sicer pravična, a bi bila zelo nenaravna, predvsem pa zelo draga. A tudi kvaliteta in spontanost pogovora bi zelo trpela. Tudi s to rešitvijo kaže na moč slabo.

Ostane tretja in zadnja možna rešitev: Hans in Ožbej se dogovorita, da se naučita istega tretjega jezika, ki ni materinščina ne prvemu in ne drugemu, in se v bodoče pogovarjata v tem jeziku. Ta rešitev je edina, ki zadosti tako morali, kakor tudi praktičnosti in resničnim možnostim obeh. Teoretično je lahko ta tretji jezik kateri koli, le da ni materinščina enega od obeh. Lahko je to francoščina, angleščina, ruščina, romanes, jidiš, karkoli. Če sta pametna, si bosta kot tretji jezik izbrala takega, ki se ga bosta kot odrasla človeka, dovolj zaposlena z vsakdanjimi življenjskimi opravki, lahko zlahka naučila v nekaj mesecih - in s katerim bosta po možnosti pomagala rešiti podoben problem v drugih podobnih položajih po svetu.

Ko vržeta na sito vse mogoče jezike in ko jih presevata z ozirom na njihov kulturni pomen, njihovo razširjenost, čas, ki je potreben za učenje, jasnost v izgovoru in blagoglasje, neposredno korist ipd., ostanejo na rešetu pravzaprav samo trije jeziki: angleščina, latinščina in esperanto. Če bi iskala svoj skupni tretji jezik pred drugo svetovno vojno, bi bila tu namesto angleščine francoščina. Če bi iskala in presevala v letu 2020, bi bila to mogoče španščina, kitajščina ali arabščina, kdo ve...

Za angleščino vsekakor govori njena trenutno še obstoječa razširjenost po vsem svetu in njena močna uveljavljenost v tehnolo-

logiji, turizmu, letalskem prometu in nekaterih vejah znanosti in kulture. Kljub temu tisti, ki venomer ponavljajo mnenje, po katerem "ves svet govori angleško", krepko pretiravajo. Po ne tako stari raziskavi v državah Beneluxa samo 6-8 % odraslih v teh državah kolikor toliko dobro govori angleško. A celo če seštejemo število tistih, ki jim je angleščina materni jezik, in one, ki jo dobro obvladajo kot svoj drugi jezik, jih je vsega skupaj komaj 8 % svetovnega prebivalstva!

Vendar pa bi bila Ožbej in Hans z njuno končano ljudsko in kmetijsko šolo zelo naivna, če bi mislila, da se lahko tako dobro naučita Shakespearovega in Showovega jezika, kakor jima steče domače slovensko ali nemško narečje. V najboljšem primeru bi se dokopala do nekakšne kulturno nerazvite svetovne turistične kreolščine z nekaj sto angleškimi besedami, kakršno govori največji del tistega neangleškega sveta, ki ga jezikovne statistike uvrščajo med uporabnike angleščine kot svetovnega jezika. Prava angleščina, kakor jo gojijo v najvišjih in kulturno najrazvitejših krogih angleške in ameriške družbe, Hansu in Ožbeju ni dostopna, kakor ni dostopna niti večini tistih, ki se tega jezika učijo osem, dvanajst ali še več let v šolah raznih stopenj. Angleščina ima sicer razmeroma lahko slovnico, vse drugo, od izgovarjave in pravopisa pa do pravilne rabe predlogov, da ne govorimo o nadvse bogati idiomatiki, pa je tako težko priučljivo, da za povprečnega človeka, posebej še odraslega, načelno ni dostopno. Kdor ne verjame, naj se udeleži kake mednarodne konference, kjer je konferenčni jezik angleščina, in naj opazuje, kako "bogata" je razprava po referatih, ki jih udeleženci preberejo, ko so jim jih anglisti doma toliko popravili, da se lahko z njimi prikažejo v javnosti... Najslabše pa se angleščina odreže na moralnem izpitu. Če bi naša pogovorna partnerja izbrala kot svoje tretje, skupno izrazno sredstvo ta jezik, bi sicer odpravila jezikovno krivičnost na deželni in medosebni ravni, svoj delež pa bi prispevala k jezikovni krivičnosti na svetovni ravni, kjer igra angleščina prav takšno vlogo, kakor jo že ves čas igra na Koroškem nemščina, kakor jo je v nekdanji Jugoslaviji igrala srbsčina ali v nekdanji SZ ruščina.

Latinščina bi naredila moralni izpit z odliko. Ker to ni jezik nobenega naroda, bi lahko pomenil pravično rešitev tako v medosebnem, lokalnem, kakor tudi svetovnem merilu. Tudi kulturni in deloma znanstveni izpit bi naredila latinščina z zelo dobrim uspehom. V njej so napisana ali vanjo prevedena najodličnejša dela človekovega duha. A podobno kakor pri angleščini, kjer smo rekli, da Hans in Ožbej v resnici ne bi bila zmožna oksfordske, temveč kvečjemu hotelske angleščine, tudi pri latinščini ne bi bila kos jeziku, kakor ga je pisal in govoril veliki Cicero, temveč bi se kvečjemu lahko hvalila, kako znata sklanjati nekaj samostalnikov in spregati nekaj glagolov, s čimer se radi hvalijo stari gospodje, ki so nekoč obiskovali klasično gimnazijo, kaj več pa iz tega sicer imenitnega jezika ne bi iztisnila. Lahko bi se sicer udeležila nekaj srečanj "latinskih počitnic" (Feriae latinae) v Tinjah, a ju tudi to ne bi dvignilo nad nekaj konverzijskih vzorcev, ki jih tam vadijo. Latinska konverzacija bo slejkoprej ostala lep konjiček nekaj izjemnih jezikovnih virtuozov, ne more pa biti rešitev težav, ki jih imata naša koroška junaka Hans in Ožbej.

Ostane esperanto kot edina realna utopija. Ta jezik z odliko opravi vse tri potrebne izpite: izpit iz etičnosti (nevtralnost), izpit iz funkcionalnosti (večja natančnost in prožnost v izražanju kakor v narodnih jezikih - ob desetkrat lažji priučljivosti!) in izpit iz demokratičnosti (zaradi svoje lahke priučljivosti in zaradi svoje preproste izgovarjave takoj dostopen vsakomur ne glede na siceršnjo izobrazbo in jezikovno nadarjenost).

Odkod nasprotovanje esperantu?

Če je tako, potem se je treba vprašati, zakaj tega ne opazijo ljudje oblasti in ne uvedejo tega jezika v vse šole, zakaj ne namestijo na vseh

javnih krajih dvojezičnih napisov v narodnem in mednarodnem jeziku, zakaj ne natisnejo vseh uradnih formularjev prav tako dvojezično, zakaj javne institucije, posebej še tiste, ki so namenjene tujcem, kakor policija, turistični uradi, trgovine in hoteli, ne uvedejo dvojezičnega poslovanja v domačem jeziku in esperantu?

Po eni strani je tako vprašanje upravičeno. Če esperanto res tako gladko funkcionira, kakor pripovedujejo esperantisti (a to vendar ni težko preveriti, treba je samo obiskati kako njihovo srečanje in ga primerjati s srečanjem, pri katerem je konferenčni jezik angleščina...), potem je politike, ki tega jezika niso pripravljene uvesti v javno življenje, v resnici mogoče obtožiti sabotaze zoper pravičnost in razumnost. Tako bi bilo mogoče vprašati, ko bi bili pravičnost in razumnost vodili političnega mišljenja in ravnanja. Žal ni tako. Vodilo političnega mišljenja in ravnanja je v večini primerov varovanje interesov tistih, ki posedujejo oblast. Ta interes je najbolje varovan, če so meje čim višje in je oblast toliko bolj "potrebna" kot varuh teh meja; če je čimveč ljudi vezanih zgolj na tiste informacije, ki jih preceja in razširja oblast. Esperanto je tako ena največjih sistemskih nevarnosti za vsako, posebej pa še za slabo oblast. Uveljavitev esperanta na tako široki ravni bi v hipu podrla večino meja, ki jih danes je tako velik denar varujejo oblastniki; izničila bi očitno in prikrito cenzuro, zaradi katere je mogoče ljudi tako zaslepljevati in ščuvati narod zoper narod, vero zoper vero, raso zoper raso... V tem smislu je naravno, da so diktature tako rekoč prisiljene esperanto naravnost omejevati ali celo krvavo preganjati, kakor sta to delala Hitler in Stalin, kakor sta še vse do nedavnega delala Causescu in Enver Hodja. Dvajset tisoč pomorjenih esperantistov samo pod Stalinom dovolj jasno priča o tem, kako se diktatorji bolje zavedajo pomena esperanta, kakor pa številni esperantisti sami.

Od oblasti, tiranskih in demokratičnih, torej ni pričakovati odločitve v prid podiranja babilonskega zidu. Nazadnje tudi berlinskega zidu niso podrlji politiki, temveč duhovno prebudjeni in moralno prenovljeni pripadniki raznih civilnih in cerkvenih pobud in gibanj. Toliko manj se lahko zanašamo na politike, ko gre za veliko debelejšo zidove babilonskega stolpa. A Hansu in Ožbeju sploh ni treba čakati na veliko rešitev na državni, evropski ali celo svetovni ravni. Svoj komunikacijski sporazum lahko brez velikih stroškov skleneta sama. Nekaj milijonov ljudi po vsem svetu je to že storilo. Nihče od teh svoje odločitve ne obžaluje. Kdor ima v rokah ta drobni učbenik mednarodnega jezika, je vabljen, da se pridruži tej družini ljudi, ki se razlikujejo od drugih le po tem, da imajo morda nekoliko bolj izostren čut za pravičnost, da nekoliko bolj verjamejo v končno zmago dobrega in resničnega - in da so za to svojo vero pripravljene tudi kaj storiti...

Esperanto pa kljub temu ni brez uspehov

Čeprav esperantisti izvirnega cilja, da bi esperanto postal drugi jezik za vsakogar, v teh stodesetih letih še niso dosegli in se kajkrat zdi, da se od tega cilja celo oddaljujejo in da nekako stopajo na mestu, pa dosežki, če jih pogledamo z drugega zornega kota, vendarle niso tako skromni.

Najprej je tu že presenetljivo sociološko dejstvo, da je jezikovna skupnost, ki je razsejana po vsem svetu, ki je ne podpira nobena država ali kaka druga javna ustanova, ki so jo kajkrat celo krvavo preganjali, ves čas pa smešili, ovirali ali vsaj strogo zamolčevali, vsemu navkljub po stodesetih letih še vedno živi in kaže kar dovolj razločne znake pomlajajočega se življenja. Če bi imeli prav nekateri akademiki, ki so znanstveno načelo preizkusa zamenjali z načelom predsodka, in so o esperantu učeno zapisali, da "to sploh ni jezik", potem je treba te gospode povabiti, da razložijo, kako se more več kakor sto let dolgo ohranjati neka razsejana mednarodna skupnost, katere edina skupna stvar je ta jezik, ki po njihovem sploh jezik ni? V

teh več kakor sto letih so se razrušila tri velika cesarstva, so klavarno propadli trije veliki totalitarni sistemi, so izginjale in nastajale države in kraljestva, esperanto pa je ostal od vsega tega nedotaknjen. Še danes je mogoče po esperantskih knjižnih katalogih naročiti knjige, ki so izšle v času avstrijskega ali ruskega cesarstva, čeprav sta pod zemljo ne le oba imperatorja, temveč tudi oba imperija...

Kljub temu, da vsaj v takih državah, kakršna je Slovenija, esperanto nima dostopa do množičnih občil, še prav posebej pa ne na radiu in televiziji, velja pripomniti, da to, kar prikazuje televizijski ekran, v resnici ni vse, kar na tem svetu obstaja. Kljub vsem predsodkom in oviram je esperantskemu gibanju v zadnjih desetletjih vendarle uspelo nekaj velikih prodorov. Tako je denimo mednarodno združenje pisateljev PEN pred leti priznalo esperantu status literarnega jezika in sprejelo v svoje vrste esperantsko sekcijo kluba PEN. To priznanje najbrž ni prestižnega pomena v političnem smislu, je pa vsekakor prestižnega pomena v kulturnem smislu, saj so bili najbolj trdovratni predsodki zoper esperanto razširjeni prav med nekaterimi pisateljskimi krogi. Pisatelj je po svojem poklicu rad nagnjen k temu, da fetišizira jezik, da vidi v jeziku nekakšno organsko bitje, da ga celo pooseblja in vzporedno s tem, ko ga sam sicer vsak dan maliči, dela iz njega nedotakljivo sveto bitje, ob katerem bi bila vsaka načrtovana sprememba sakrileg.

Celo med poslanci evropskega parlamenta stvari ne kažejo tako slabo. Več ko 10 % parlamentarcev že podpira zamisel, da bi ta jezik postal delovni jezik organov Evropske zveze, s čimer bi si ta prihranila kar tretjino administrativnega proračuna.

Vse več univerz na svetu uvaja v svoje jezikoslovne oddelke študij jezikovnega planiranja, katerega jedro je v resnici esperantologija. V naši sosesčini, na osrednji budipeštanski univerzi, je mogoče esperanto študirati kot samostojni predmet, sicer pa obstajajo lektorati za esperanto na več kakor sto univerzah po svetu. V zadnjem času se dogaja celo majhen slovenski čudež. Po desetletjih zakrknjenega zavračanja vsakega pogovora o esperantu na ljubljanski univerzi – ko je moral slavist dr. Zor celo skrivati svoje znanje esperanta, če je hotel ostati na univerzi – je Filozofska fakulteta sprejela projekt za pripravo obsežnejšega slovensko-esperantskega slovarja. Vse bolj pa se uveljavlja na akademski ravni Mednarodna akademija znanosti v San Marinu, majhna univerza, ki deluje v esperantu. Mihail Gorbačov je pred nedavnim postal profesor za mednarodno pravo na tej že več kakor deset let stari ustanovi.

Je mogoče ustanoviti mednarodno šolo za mir brez esperanta?

Kljub vsemu temu pa so predsodki zoper esperanto tako globoko zariti v podzavest velikega števila ljudi, da se bodo ob še tako prepričljivih argumentih za mednarodni jezik še vedno vprašali, ali je res nujno, da bi prav ta jezik, ki nima skoraj nikakršne politične veljave, postal glavni učni in upravni jezik ustanove tako velikega pomena, kakor je predlagani Mednarodni licej za mir v Slovenj Gradcu. Nespametno bi bilo, ko bi tako vprašanje zavrnilo z zamahom roke, vprašujoče pa razglasilo za nedostopne za argument in očitna dejstva. Tako bi si sicer olajšali dušo, vprašanja pa s tem ne bi pomagali rešiti.

Bistveno vprašanje niti ni, ali esperanto ustreza vsem zahtevam kulturno in znanstveno razvitega jezika. To je mogoče preveriti in o tem ne kaže izgubljati preveč besed. Osrednje vprašanje je, zakaj vztrajati pri izbiri esperanta, ki ga svetovna politična ureditev še ni priznala in ga najbrž tako kmalu tudi ne bo, ko pa imamo na voljo denimo angleščino, ki se je vendar učijo v vseh šolah po svetu in ki nedvomno postaja nekakšen neuradni jezik vsega sveta?

Odgovor je zelo preprost. Angleščina ne more biti osrednji jezik

mednarodne šole za mir iz dveh razlogov. Prvič, ker šola za mir ne bi smela ponavljati strukturnih krivic, ki vladajo v našem svetu. Ena takih krivic je tudi jezikovna ureditev, ki temelji na dominaciji zdaj tega, zdaj onega imperialnega jezika. Trenutno je to angleščina, kaj bo jutri, to lahko samo ugibamo. Že na začetku smo rekli, da ustvarja raba kakršnega koli nacionalnega jezika v mednarodni komunikaciji negativne usedline v pogovornih partnerjih, ki so vir iracionalnih agresivnih občutij in teženj. Če bi bilo mogoče brez moralnih pomislekov sprejeti angleščino kot nekakšen mednarodni jezik sveta, potem ni mogoče odgovoriti na vprašanje, zakaj v nekdanji Jugoslaviji nismo bili pripravljene sprejeti srbsčine kot lokalnega mednarodnega jezika na Balkanu – ali zakaj še prej nismo bili pripravljene sprejeti nemščine kot lokalnega mednarodnega jezika v srednji Evropi. Na lokalni ravni smo pač oba dominantna jezika čutili kot krivično vsiljevanje tujega. Na svetovni ravni te občutljivosti še nismo razvili, ker angleščina ne meji na naše jezikovno področje in ker z Angleži in Američani nikoli nismo bili v kulturnem ali ozemeljskem sporu. Kljub temu pa angleščina vdira v naš kulturni in jezikovni sistem bolj, kakor sta kdajkoli vdiral vanj nemščina ali srbsčina!

Drugič pa angleščina ne more biti osrednji jezik mednarodne šole za mir zato, ker je konceptualni raster tega jezika za to nalogo neprimeren. Angleščina je nastajala kot jezik zavojevalcev in to sporočilo nosi v svoji strukturi. Skozi angleški jezikovni raster in filter je svet videti kot bojišče za prevlado, ne pa kot socialna in humanistična delavnica. Notranja ideja angleščine, čeprav ni filozofsko reflektirana, je popolnoma drugačna od notranje ideje esperanta. Če to izrazim nekoliko karikirano, se to kaže že na čisto formalnem morfološkem nivoju: v angleščini pišemo z veliko začetnico prvo osebo "I", v esperantu pa drugo osebo "Vi". To nikakor ni zgolj naključje!

Da se angleščina in esperanto tudi na jezikovnosistemski ravni vedeta popolnoma različno, zelo dobro ilustrira dejstvo, da celo načelnim nasprotnikom angleške besedne polucije v slovenščini velikokrat v slovenskem govoru uhajajo angleška rekla. Nasprotno pa tudi najbolj navdušen esperantist v svoji materinščini nikoli ne bo uporabil kake esperantske besede ali rekla. Angleščina vsebuje naboj vdiranja in osvajanja že v svoji temeljni strukturi. Zato je nikoli ni mogoče sprejeti kot drugi jezik za vsakogar, saj se s tem položajem ne more zadovoljiti. Vedno bo skušala postati prvi jezik za vsakogar. Severnoameriški kontinent je za to najboljši dokaz. Nasprotno pa je esperanto že v svojem temeljnem konceptu zasnovan kot bistveno drugi in bistveno služeci jezik, ki ne želi vdirati v obstoječe etnične jezikovne sisteme, temveč jih želi varovati in med njimi posredovati.

Pogum za tveganje...

Zamisel mednarodnega liceja za mir v Slovenj Gradcu je sama po sebi zelo drzno in tvegano podjetje. Mir je sicer pogosto rabljeno geslo in je precej domač na ustnicah politikov vsega sveta. V večini Hitlerjevih govorov najdemo zaklinjanje k miru. Tudi protagonisti današnjih oboroženih spopadov neprestano govorijo o miru. Pristno prizadevanje za mir pa je redka in komaj zaželena stvar. In kdor ima pogum, da se loti premišljene vzgoje za mir, ki je v dosedanji človeški zgodovini pravzaprav še ni bilo, ta se ne bi smel ustrašiti, kaj bo kdo rekel o rabi jezika, ki ga trgovci s smrtjo še niso priznali na mednarodnem diplomatskem parketu.

Seveda je v vsakem jeziku, torej tudi v angleščini, mogoče govoriti o miru in v prid miru. A globlji vzgojni učinek za idejo miru je mogoče doseči samo z ustreznim izrazilom, ki ima mir vgrajen že v lastnem poreklu in strukturi. V tem smislu pa je optimalni jezik miru samo Zamenhofov esperanto.

Vinko Ošlak

NOVI TISKI KOROŠKI ZBORNİK

Zgodovinsko društvo je gotovo med bolj delavnimi društvi na Koroškem. V osmih letih, kar obstaja, je med drugim leta 1992 v Slovenj Gradcu pripravilo 26. zborovanje vseh slovenskih zgodovinarjev, njegovi člani sodelujejo s svojimi prispevki v mnogih publikacijah, zdaj pa so izdali še svoj zbornik. Predstavili so ga v četrtek, 10. oktobra, v slovenjgraški knjižnici.

Poimenovali so ga Koroški zbornik I. Uredil ga je Marko Košan, ki v uvodu na kratko predstavi njegovo vsebino, nekaj besed na pot pa mu zapiše tudi predsednik društva Alojz Krivograd.

Zbornik je sistematično razdeljen na šest poglavij: Članki in razprave, Poročila, Bibliografije, Ocene, Jubileji in Utrinki.

Najobširnejši sklop Članki in razprave začne koroški rojak Johann Skuk. Zgodovina župnije Slovenj Gradec je prevod I. dela njegove disertacije, s katero je na teologiji graške univerze doktoriral leta 1964. Dragocena je predvsem zaradi izčrpnega navajanja virov in literature. Prevod je delo Mraka Košana. Ta avtor tudi predstavlja v nadaljevanju ciklus fresk v podružnični cerkvi sv. Janeza v Šentjanžu nad Dravčami, kar je, kot zapiše sam, prva znanstvena objava tega pomembnega srednjeveškega slikarskega cikla.

Sledi prispevek Mateja Klemenčiča o treh poznogotskih cerkvah v Mislinjski dolini - o sv. Janezu Krstniku v Šentjanžu pri Dravogradu, sv. Elizabeti v Slovenj Gradcu in sv. Martinu v Šmartnem - in o konjiško - dobrloveški stavbarski delavnici. Zapis je dragocen, saj je arhitekturna zgodovina pozne gotike kljub številnim ohranjenim cerkvam na slovenskem Koroškem in tudi na Štajerskem slabo raziskana. Članek je dopolnitev referata Župnijska cerkev v Konjicah in gradbena dejavnost Valentina Fabrija. Avtor ga je imel na simpoziju Gotika v Sloveniji oktobra 1994 v Narodni galeriji v Ljubljani.

Zbornik nam v nadaljevanju predstavi diplomsko nalogo Brigitte Rapuc Rajši mam, da stopi nter svinja ko krava - o prehrabeni kulturi prebivalcev v okolici Dravograda ter arhivske vire o volitvah v dravograjskem srezu leta 1931; o njih piše Marjan Kos.

Poročili prinaša zbornik dve. Obe sta arheološki, o terenskem raziskovanju. Saša Djura - Jelenko poroča o arheoloških izkopavanjih Ville Rustice ("impozanten stanovanjsko - gospodarski kompleks, značilen za rimsko podeželje") v Zg. Dovžah v letih 1992 - 1993, Damijan Snaj pa o izkopavanju srednjeveškega mestnega obzidja v Slovenj Gradcu. Arheološka sondiranja so opravili leta 1994 v okviru raziskav, ki naj bi opredelile izhodišča

za obnovo in varstvo starega mestnega jedra Slovenj Gradca. Poročili sta opremljeni z mnogimi fotografijami in risbami.

Marjana Vončina je v I. Koroškem zborniku objavila bibliografijo oz. prispevek k bibliografiji "leposlovca, mitologa, etimologa, zgodovinarja in liberalno-katoliškega publicista, ustanovitelja Društva slovenskih pisateljev in njegovega prvega predsednika" Davorina Trstenjaka (1817 - 1890).

Od leta 1879 do smrti je bil župnik v Starem trgu pri Slovenj Gradcu in raziskoval zgodovino teh krajev. Uredništvo je v nadaljevanju objavilo tudi njegovo razmišljanje o tem, kakšno je sorodnost Slavenov z Inianci, z naslednjo utemeljitvijo: "Vsebinska članka se nam je zdela mikavna zlasti v navezavi na aktualno pravdo o izvoru Slovencev med "germansko - jugoslovenarskimi" režimskimi zgodovinarji na eni strani ter trdo narodnjaškimi "venetskimi romantiki" na drugi strani."

V zborniku sta tudi dve oceni. Brigita Rapuc je ocenila spremno knjigo h kaseti Slovenska ljudska pesem iz Libelič na Koroškem (Vsaka vas ima svoj glas, serija II, št. 7). Napisal jo je raziskovalec etnomuzikolog Bertelj Logar, doma iz Suhe na avstrijskem Koroškem, in z njo pokazal, "kako večplastna in polna je zgodovina kraja". Ocenjevalka dodaja, da je to prispevek, "s kakršnim se ne more pohvaliti prav veliko slovenskih krajev".

Druga ocena je izpod peresa Alojza Krivograda. Gre za delo Štefana Lednika Mežica 1994 - O podobi in preteklosti kraja ob njegovi 840-letnici. Krivograd že v uvodu poudari: "Avtorja lahko samo pohvalimo, da se je lotil takega dela, se naslonil na nekatere arhivske vire in literaturo, vendar moramo upoštevati, da po stroki ni zgodovinar in da je preteklost koroškega območja slabo raziskana."

Uredništvo zbornika nameni v nadaljevanju posebno pozornost dvema svojima članoma, ki sta v letih 1994 oz. 1995 praznovala 60-letnici: Alojzu Krivogradu in Jožetu Potočniku. Oba sta ob svojem rednem delu posvetila nemalo moči raziskovanju lokalne zgodovine. Predstavljata ju Karla Oder in Tone Turičnik.

Sklepno poglavje tega prvega zbornika koroških zgodovinarjev so Utrinki - v sliki in besedi - o treh izginulih koroških graščinah: Karla Oder piše o Šrotneku, Milena Zlatar o Vuze-

Bogdan Borčić, Razmišljanje o meandru III., 1996, akril, 40 x 50 cm

niškem starem gradu, za dvorec na Legnu pa so podatke povzeli po Ivanu Stoparju in njegovi knjigi Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji. In prav zapisi o izginotju teh treh graščin dajo še posebej vedeti, kako pomembno je vsaj zbrati podatke o tem, kar je bilo, če že dediščine ne moremo ohranjati. S tem je posredno pokazano tudi na izjemno vrednost zbornika, ki je pred nami, kajti - kot se je utrnilo avtorju naslovnice Ediju Koraci (uredništvo pa je njegovo misel prilepilo na zadnjo stran, češ postoj, pogledj, premisli...): "Zgodovina je kakor mivka, ki spolzi med prsti."

V pričakovanju II. Koroškega zbornika lahko našim zgodovinarjem za ta dosežek samo čestitamo!

Prvi zbornik je natisnila v 1000 izvodih Grafika na Prevaljah, sofinancirale so ga vse koroške občine, uredil ga je odbor, v katerem so bili Stane Berzelak, Marko Košan, Alojz Krivograd, Marjan Linasi in Karla Oder. Povzetke je prevedel Wolfgang Zitta, lektorirala pa je Karla Zajc - Berzelak.

Helena Merkač

ZBORNİK SREDNJE STROJNOKOVINARSKÉ ŠOLE RAVNE

Konec oktobra je z več uspelimi prireditvami praznovala svoj polstoletni jubilej Srednja strojnokovinarska šola Ravne na Koroškem. Ob tej priložnosti je izdala tudi zbornik Naših petdeset let.

Urednica Ivanka Stopar, slavistka na šoli, si ga je zamislila v dveh delih, uvedenih z motoma: "Kdor ne pozna preteklosti, ne razume sedanosti" ter "Čas je dolg in siv, samo trenutki so zlati".

Prvi del, zajeten, s štirimi petinami obsega celotnega zbornika, je šolska kronika v klasičnem pomenu in kot takšna neprecenljiv vir informacij, zbranih na enem mestu.

O virih za to kroniko pravi v uvodu ravnatelj šole Janez Brglez: "Osnovni podatki za Zbornik šole so iz kronike, ki je bila pisana zelo skrbno z množico podatkov, dogodkov, a mnogo se je ponavljalo, zato so se ponavljajoče stvari izpuštile. V zadnjih dvajsetih letih je kroniko šole nadomeščal letni delovni načrt in poročila o njegovi realizaciji. Nekaj časa so namesto kronike nastajala letna poročila o delovanju šole v letopisu Koroški fužinar. Manjka le leto 1982/83. Nova šolska zakonodaja ponovno zahteva, da šole pišejo kronike."

Tako so ti viri dali okoli 200-stransko kroniko. V njej izvemo, da so začetki šole povezani z razvojem Železarne Guštanj in kasneje Železarne Ravne. 1946 so za njene potrebe ustanovili šolo za učence v gospodarstvu; kasneje se je preimenovala v Metalurško industrijsko šolo (MIŠ), namenjena

pa je bila pridobivanju praktičnega in teoretičnega znanja za poklice strojne, kovaške in metalurške stroke. Istočasno je šola dobila internat na Rimskem vrelcu, od koder so ga kasneje prestavili na Čečovje. Leta 1957 so zgradili nove šolske prostore. Kronist je ta dogodek zabeležil takole: "Iz pretesnih in mračnih prostorov smo se preselili v sodobno opremljeno, sončno in prostorno šolo. Tako skrbi domovina za mladi rod fužinarjev, za novi rod kovačev našega življenja." Kmalu postane šola regijska, za vse vrste poklicev na področju strojništva in metalurgije.

"Širši razvoj šole se kaže tudi v spremembah njenega imena," pravi nadalje ravnatelj v uvodu, "v letu 1959 se šola preimenuje v Izobraževalni center, leta 1968 pa v Šolski center." Nato se leta 1980 ta center združi z ravensko gimnazijo in nastane Srednja šola tehniško-naravoslovne in pedagoške usmeritve (SŠTNPU), leta 1991 pride do odcepitve in nastane šola z zdajšnjim imenom.

Iz kronike nadalje izvemo, da sta bila prvo leto na šoli dva oddelka s 55 učenci, največ - 1263 učencev - je bilo v letu 1981/82, letošnje šolsko leto pa je v 22 oddelkih 467 dijakov, poleg tega pa še v štirih oddelkih 106 odraslih. Temu ustrezno se je širil tudi delovni kolektiv. Prvo leto so bili le honorarni predavatelji, v letu 1948/49 pa sta delo nastopila prva stalna učitelja Lado in Olga Kukec. Danes je na šoli zaposlenih 53 delavcev, pod skupno streho z gimnazijo jih je bilo leta 1985/86 107. Pa še en podatek: v vseh 50 letih je na tej šoli končalo izobraževanje prek 6000 slušateljev.

Sicer pa je v kroniki ob teh osnovnih podatkih moč najti še marsikaj, od statističnih prikazov učnega uspeha, poimenskih seznamov učiteljskih zborov, popisov izletov in drugih dejavnosti, seznamov učbenikov, ki so jih uporabljali pri posameznih predmetih, dnevnih redov konferenc in drugih sestankov, imen pohvaljenih do pregledov šolske dejavnosti po mesecih, tednih, dnevih; skratka: če niso kronisti česa zamolčali, je tu vse in človek le redko naleti na tako temeljito zgodovino neke šole.

Takšna kronika je zanimiva tudi zato, ker izdaja po slogu pisanja zelo različne kroniste. Tako v letih od (verjetno) 1957/58 do 1963/64 srečamo med kronisti pravega literata, slavista, ki npr. začenja svoje beleženje tako: "Lep poznopoletni dan je 4. sept. 1959. Spet smo se zbrali vsi okrog podolgovate mize, vsak na svoj stari sedež, zagoreli od morskega sonca, kjer je večina preživela del svojega letnega dopusta. Še so nekateri v spominu ob obali Starih Kaštelov, Splita in Trogira in se pozibavajo v čolnu na valovih Jadrana. Iz teh spominov jih predrami ravnatelj glas..." Večina zapisov je seveda strogo uradnih, naštevalnih, v stilu iz leta 1990/91: "Srednja šola TNPU Ravne na Koroškem izvaja naslednje vzgojnoizobraževalne programe..."

Sklepno poglavje tega prvega, kronikalnega dela zbornika je zapis ob jubileju spod peresa predstojnika Zavoda za šolstvo Slovenj Gradec Frančka Lasbaherja.

Drugi del zbornika je zbir različnih prispevkov. Največ je spominskih zapisov, teh "zlatih trenutkov"; objavijo jih prvi ravnatelj šole Ivan Zupan, Ogrizke izza katedra nameče predmetni učitelj Božo Erat, Spomine na Ravne obudi dr. Zinka Zorko, prodekanica na Pedagoški fakulteti v Mariboru, v zapisu Čas beži - sledi pusti obudi nekaj spominov na že prehojeno učiteljsko pot urednica Ivanka Stopar, kot Vmesno postajo pa ravensko šolo predstavi Oto Vrhovnik, mag., profesor saksofona na Visoki šoli za glasbo in upodabljajočo umetnost na Dunaju. Spomine na šolo zapišeta tudi Adrijan Zalesnik, eden mnogih bivših dijakov, sedaj vodstvenih delavcev v Železarni Ravne, in Janko Perovnik, asistent na Fakulteti za strojništvo v Ljubljani. Na koncu dobi besedo še eden od zdajšnjih dijakov, Dominik Hudopisk, učenec 4. a. Sklep tega drugega dela zbornika je literarni, z razponom od poskusov do priznane umetniške vrednosti. V njem objavljajo pesmi učitelja praktičnega pouka na šoli Jožeta Libnika, prozo bivšega učenca Rudija Mlinarja, sedaj zaposlenega v Železarni Ravne, ter pesmi in prozo bivšega učenca Gregorja Frasa, študenta filozofije na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Pika na »i« temu delu je pesem Lili Novy Vse teče.

Čisto na koncu zbornika so pridani še sezname vseh, ki so v petdesetih letih končali kateri koli program na sedanji Srednji strojnikovinarski šoli Ravne.

Toliko o vsebini, za katere izbor velja urednico Ivanko Stopar pohvaliti, in še nekaj besed o grafični podobi. Njena avtorica je arhitektka Anita Potočnik. Zborniku (in sploh celostni podobi jubileja) je na zunaj nadela vinsko rdečo barvo. Za naslovnico je izbrala majhno dokumentarno fotografijo kraja z železarno, iz nje pa izpeljala zlat ostružek - stroki in častitljivemu jubileju ustrezno. Ta ostružek postane zaščitni znak vsega ob praznovanju. Nadalje je avtorica v prvem delu zbornika pridala več črno-belih fotografij - zgodovinskemu odmiku ustrezno - v drugem pa nekaj barvnih - za današnji čas: fotografijo sedanjega učiteljskega zbora, utrinek iz razreda ter dve reprodukciji likovnega pedagoga Jureta Bricmana, bivšega dijaka. Grafična podoba vsekakor kaže izvirnost in skrbno domišljenost, dobro pa je svoje delo opravil tudi tiskar Rado Žaže.

Ob omenjenih je pri nastajanju tega zbornika sodelovalo le še malo ljudi: še lektorici (Silva Sešel in Ivanka Stopar), zbiralca fotografij in ostalega gradiva (Božo Erat in Marija Fišer Perič), fotograf (Tomo Jeseničnik) in računalničar (Image Mežica).

Zbornik Naših petdeset let je veliko delo za tako peščico!

Helena Merkač

Nekatere sedanje gospodarske panoge v mestni občini Slovenj Gradec nadaljujejo več kot stoletno tradicijo, upoštevajoč sodobno znanje, ustvarjalnost in tehnologijo. Mednje sodi tudi Tovarna usnja, ki je pred šestimi leti praznovala 140-letnico. Iz nekdanje TUS so se razvile naslednje družbe: Johnson Controls - NTU, Prevent, Ko-si, Uteks in Mikon.

OBRAT GUMIRANE ŽIME

Začetki proizvodnje novega izdelka, gumirane žime, v obratu II TUS so povezani z velikimi kadrovskimi in materialnimi težavami.

Hinko Zdovc, mojster in obratovodja, se tistih časov spominja takole: "Prvi stroji so bili tapetniški, trgalni stroji, izdelani doma. Za proizvodnjo gumirane žime smo poleg lateksa kot veziva potrebovali še kokosova vlakna in svinjske ščetine. To je zahtevalo še več dela, ker je bilo potrebno ščetine kemično očistiti, zviti v kito in posušiti. Tudi za ta postopek je potrebne naprave izdelal obrtnik Anton Svetec. Prvi začetki so bili izredno težki, a če ne bi uspeli, bi se morali zagovarjati, vendar si tega nihče ni želel. Vztrajali smo in izkazalo se je, da smo imeli prav. Obrat je bil iz leta v leto uspešnejši." Čeprav je v teh letih bilo v Mislinjski dolini še več manjših podjetij in obrtnih delavnic, delovnih mest ni bilo dovolj. Zato je pomenil uspešen razvoj obrata II TUS tudi več delovnih mest, saj so prihajali v dolino mladi ljudje in iskali zaposlitev v industriji. Obrat gumirane žime je bil močno odvisen od uvoza reprodukcijskega materiala, zato je proizvodnja včasih tudi zastala, kupci pa čakali. Največ proizvodov so prodali na jugoslovanskem trgu. Tapetniška delavnica je izdelovala razne blazine, sedeže iz gumiranih kokosovih vlaken za avtomobilsko industrijo, predvsem Crveno zastavo v Kragujevcu, naslednje leto pa še kavče za Sovjetsko zvezo, sedeže za vozila fiat 1300 itd. Proizvodnja gumirane žime je bila še posebej močno odvisna od pohištvene industrije. Ta je iskala nove materiale. Obrat je upošteval te zahteve in izdelal kombinirano snov iz gumirane žime in penaste gume - gumirani filc.

PRVO SODELOVANJE S TUJIMI PARTNERJI

Pomembna prelomnica v zgodovini TUS in v obratu gumirane žime je leto 1972. Zahodnonemška firma NAUE se je srečala na tržišču z izdelki gumirane žime iz TUS in se začela zanimati za sodelovanje. Dogovori so stekli in že kmalu so podpisali pogodbo s

JOHNSON CONTROLS - NTU, d.o.o., SLOVENJ GRADEC

sovlagateljem - nemško firmo E.A.H. Naue KG iz Espelkampa. V obratu so začeli uvajati novo tehnologijo, ta je terjala racionalnejši proizvodni postopek.

Ob koncu leta 1973 je prišlo do reorganizacije TUS: nastali sta dve temeljni organizaciji združenega dela (TOZD), in to TOZD Tovarna gumirane žime in penastih mas (Naue-TUS) in TOZD Usnjarna in tehnična konfekcija (Uteks).

TOZD NTU je leta 1974 z večjo naložbo posodobila proizvodnjo gumirane žime, v sodelovanju s tujim partnerjem je pričela izdelovati poliuretanske sedežne vložke za avtomobilsko industrijo (1976). TOZD NTU je tedaj dobro sodelovala z domačim podjetjem Prevent: podjetje je izdelovalo prevleke za sedežne garniture. TOZD NTU se je kmalu uvrstila med največje proizvajalce gumirane žime za avtomobilsko industrijo v Evropi. Firma NAUE je vložila v tovarno NTU 40% vrednosti premoženja: tako se je tovarni odprla pot na evropska tržišča. V oktobru 1987 se je sestel odbor TOZD NTU-NAUE in ocenil 15-letno sodelovanje. Ugotovili so, da je bilo uspešno, zato so podpisali pogodbo o nadaljnjem desetletnem sodelovanju. Prav to leto je TUS doživela največ organizacijskih sprememb:

delavski svet TOZD NTU je sklenil, da bo v oktobru referendum o odcepitvi od TUS in ustanovitvi novega - mešanega podjetja. Referendum je bil uspešen. Tako je leta 1990 začelo po temeljnih pripravah delati prvo slovensko-nemško podjetje na Koroškem - Tovarna za predelavo vlaken in umetnih snovi NTU-NAUE, d.o.o.; večinski kapital je imela družba NAUE (51%), zato se je spremenilo tudi ime v NAUE-NTU. Že leta 1960 so bile pošiljke gumirane žime namenjene v tujino, in to v Italijo in Avstrijo, hkrati pa so izvažali tudi indirektno, se pravi, s proizvodi, ki so bili vgrajeni v druge končne izdelke (pohištvo, oprema ladij itd.) Po letu 1973 so gumirano žimo kupovali vsi najpomembnejši evropski koncerni: VW, Audi, BMW, Fiat itd. Podobna ugotovitev velja tudi za poslovno leto 1996.

Tovarna usnja Slovenj Gradec je že leta 1977 dobila najvišje mednarodno priznanje zlati Merkur za uspešno sodelovanje na mednarodnem tržišču - predvsem po zaslugi TOZD NTU.

ZAPOSLOVANJE IN IZOBRAŽEVANJE

Tovarno NTU so obnovljali, gradili, širili in modernizirali ves čas, potrjevala pa se je na domačem in tujem trgu. Raslo je tudi število delavcev. V obratu je začelo delati 6

delavcev (1956), največ jih je bilo zaposlenih leta 1990 (839), avgusta 1996 pa 824 delavcev. Na delo prihajajo iz Mislinjske, Mežiške in Dravske doline. Leta 1961 so v tovarni ustanovili izobraževalni center, ki je organiziral številne tečaje in seminarje - tečaji tujih jezikov, seminarji za vodstvene delavce, vodje izmen, za pridobitev kvalifikacije itd. Leta 1988 je imela TUS 120 štipendistov, danes pa družba JC-NTU, d.o.o., namenja več kot 250.000 DEM letno za izobraževanje.

SODELOVANJE Z AMERIŠKIM KONCERNOM JOHNSON CONTROLS

1. julija 1992 je prišlo v mešanem podjetju NAUE-NTU do spremembe lastništva: brata Naue sta avtomobilski program v svojih evropskih tovarnah prodala ameriški koncernu Johnson Controls. Tako je tudi v slovenjgraški tovarni prišlo do menjave lastnika (aprila 1994 so registrirali mešano družbo Johnson Controls-NTU, d.o.o.). Med tem časom so proizvodnjo pospešeno modernizirali, uvedli nov program, izključno za BMW itd. JC-NTU je prvo slovenjgraško podjetje, ki je letos prejelo standard kakovosti ISO 9001. Kaj v tovarni izdelujejo? Sedeže in naslone iz gumirane žime in modelirane poliuretanske mase, direktno penjene zglavnike ter zglavnike, izdelane po klasičnem postopku. Te izdelke kupujejo vse najpomembnejše evropske avtomobilske firme in seveda ameriška matična družba. Tovarno, ki se je razvila iz obrata, je leta 1972 kot direktor prevzel ing. Jože Grah (do 1994); nasledil ga je ing. Hans Berndt Kroessner iz Avstrije, od marca 1996 pa tovarni načeluje Dušan Grabnar, dipl. ing. strojništva.

ZAKLJUČEK

Delavci tovarne so bili vsa štiri desetletja močno povezani z življenjem in utripom kraja. Tudi danes je tako, saj se zavzemajo za kakovostno življenje, ki se odraža v urejenem varstvu otrok, uspešni vzgoji in izobraževanju, vsestanskem kulturnem in telesnokulturnem dogajanju, zdravem okolju itd., kar so skupne dobrine, ki jih je treba razvijati in brez katerih ni napredka. Te vrednote spoštuje tudi zdajšnje vodstvo JC-NTU na čelu z generalnim direktorjem Dušanom Grabnarjem in meni, da je te vezi nujno potrebno krepiti in jih poglobljati tudi v prihodnje.

Jože Potočnik

ODSEVANJA - časopis za leposlovje in kulturna vprašanja

Izdajatelj: Zveza kulturnih organizacij, Založba CERDONIS in Literarni klub Slovenj Gradec.

Založila Založba CERDONIS - STUDIO S, d.o.o., Slovenj Gradec, Francetova 6, telefon: (0602) 45 227, fax: 42 950, 45 228.

Uredniški odbor: Andrej Makuc (poezija, dramatika), Tone Turičnik (proza, esejistika), Blaž Prapotnik (gl. in grafični urednik), Andreja Goligranc-Fišer in Alenka Horvat.

Naslov uredništva: Založba CERDONIS, Francetova 6, 2380 Slovenj Gradec. Telefon: (0602) 45-227, fax: 42 950, 45 228.

Oblikovanje, prelom in grafična priprava: STUDIO S, d.o.o., Slovenj Gradec. Tisk: Koroška tiskarna Slovenj Gradec.

Naklada: 400 izvodov. Cena: 500 SIT. Slovenj Gradec, november 1996.

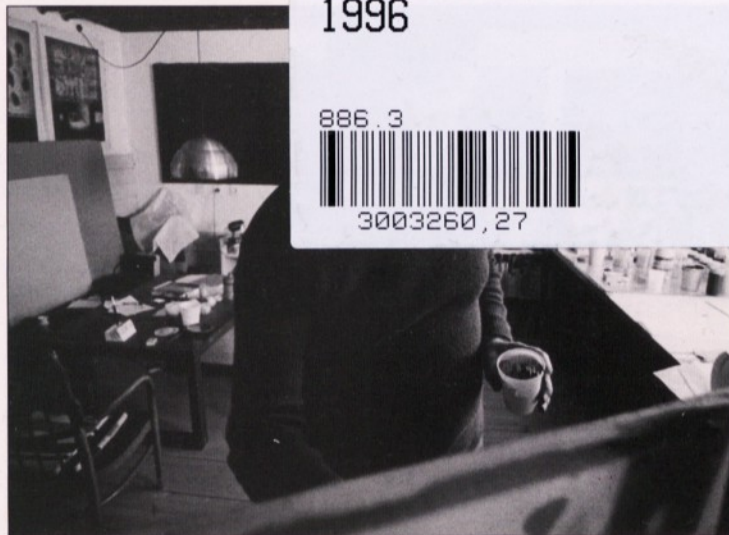
Po mnenju Ministrstva za kulturo Republike Slovenije sodijo ODSEVANJA med proizvode, za katere se plačuje prometni davek po stopnji 5%.

BOGDAN BORČIČ

1926 - 1946 - 1986 - 1996

Še posebej bogata ustvarjalna in razstavna bera slikarja in grafika Bogdana Borčiča se kaže letos v vrsti razstav doma in v tujini, s katerimi je umetnik nagovoril likovno publiko in strokovno javnost prav v letu osebnega jubileja. Borčič, rojen leta 1926 v Ljubljani, je leta 1946 začel študij na ljubljanski Akademiji za likovno umetnost in ob njegovi sedemdesetletnici moremo govoriti tudi o njegovem pet desetletij dolgem umetniškem jubileju. Je eden najpomembnejših slovenskih umetnikov, ki so gradili sloves ljubljanske grafične šole ter s svojo osebnostjo in strokovnim pristopom vzgojili generacije grafikov, zaradi katerih sodi slovenska grafika še danes v sam svetovni vrh. Slikarstvu se je Borčič intenzivneje posvečal v petdesetih in šestdesetih letih, kasneje ga je grafika povsem preokupirala in šele v osemdesetih letih se je ponovno vrnil k slikarstvu, kjer je z modernističnim izkustvom posegel tudi v sfere konceptualizma. Odmevna in za slovensko likovno sceno ekskluzivna razstava je bila leta 1993 v Mariboru in v Celovcu; napovedovala je že študijsko razstavo v Galeriji sodobne umetnosti v Celju in galeriji Equrna v Ljubljani. Razstavo je zasnoval dr. Tomaž Brejc in jo poimenoval "Bogdan Borčič in sodobno abstraktno slikarstvo"; dopolnjena se bo iztekla v Galeriji likovnih umetnosti v Slovenj Gradcu decembra 1996. Umetnik je na teh razstavah razgrnil najnovejši slikarski opus, potem ko je lani z razstavo Sto grafičnih listov v Mednarodnem grafičnem likovnem centru v Ljubljani ponovno dokazal svoj primat na področju grafične umetnosti. Kontinuirano delo tako na grafičnem kot na slikarskem polju umetnosti pa Borčiča umešča med tiste vsestranske ustvarjalce, ki so se zapisali raziskovanju in udeležanju likovne misli v širšem pomenu, ne zgolj na tradicionalno uveljavljeni način. S preučevanjem slikovnega polja, s formalnimi in barvnimi študijami, je Borčič že zdavnaj opustil pomenskost sporočila v smislu vsebine, kajti tudi govorica znakov in izraznost barv na simbolični ravni nista umetnikova glavna preokupacija. V kolikor smo v osemdesetih letih še govorili o sintezi realističnih predmetov na ravni registra znakov, moramo danes priznati, da smo le površno ocenjevali Borčičeva slikarska hotenja, ki so šla povsem v drugo smer. Ne samo da je prečistil figurativno naravnost, celo do kraja se ji je odrekel in odslej prosperira na robu še mogoče klasične slikarske prakse.

Tudi dr. Tomaž Brejc govori v svoji študiji v katalogu razstave o Borčičevi "osebni slikarski kulturi, ki se je - kot njegov osebni pozni stil - znašla

886.3

3003260,27

Študijska knjižnica
DZ 05
ODSEVANJA
1996

KOROŠKA OSREDNJA KNJIZNICA
RHVNE

COBISS

sredi debate o usodi abstraktnega slikarstva ob koncu stoletja." Borčičeva izredna slikarska senzibilnost se kaže v prefinjeni strukturi slikarskega polja, ki je tako samozadostna, da bi bilo vsakršno poseganje v register drugih pomenskosti odveč. Likovna intenca Borčičevega racionalizma je torej tako zelo osebna, tudi grajena je le na osebnih izkušnjah, da jo tudi hoteno avtorjevo navezovanje na velike mojstre modernega slikarstva ne more prikriti. Hommage Matisu in Stupici sta prej poklon likovni umetnosti nasploh kot pa resnično iskanje znotraj njenega izraznega potenciala in umetniške prakse. Umetniškost Borčičevih del biva v procesu preobrazbe, v nekem globljem vpogledu, ki nas skozi slikarjevo nizanje vizualnih podatkov pripelje do individualnega poglobljanja v umetnikovo poetiko. V tem smislu danes gledamo likovnega umetnika kot pesnika, katerega sežete vsebine so prežete s prvimi navdiha, odpira pa nam zakladnico briljantnih miselnih konstelacij in čiste estetike. Velikokrat se likovna publika težko odlepi od ustaljenih navad, ki nam jih je oblikoval naš podedovani svet, umetnik pa je povsem svoboden in zato često prestopi nizko mejo našega razumevanja, saj se najraje opiramo na že preizkušene stvari in ustaljene navade priučenega umevanja, kajti tam se počutimo varne. Biti umetnik Raziskovalec in odkrivati tisto kar večina še ne

more dojeti, imeti torej drugačne predstave in globlji vpogled v Bistvo, z odmikom od vseh znanih predstav vizualnega poustvarjanja, pa je tista odločitev, ki ne prenese neiskrenosti in površnosti. Zato je sklepna misel dr. Tomaža Brejca v eseju Bogdan Borčič in abstraktna umetnost, da je "Bogdan Borčič eden najbolj nadarjenih slikarjev svoje generacije, ki s svojim poznim abstraktnim stilom sintetizira slikarsko mišljenje, v katerem je zaobjeto vse, kar je umetnik občutil, doživel in dokončno spoznal", še toliko bolj pomenljiva in nas diskretno uvaja v prečiščeni ter prefinjeno stkan likovni in duhovni svet umetnika.

Milena Zlatar

Bogdan Borčič, Kobaltov znak, 1992, akril, 135x135 cm